

АЛБЕРТ ЛИХАНОВ

ЧИСТИ КАМЪЧЕТА

Превод от руски: София Бранц, 1981

chitanka.info

*Стисни юмруци, добрина,
бъди сурова и безстрашна,
бори се смело и докрай
със всеки, който те заплашва.*

Ст.

Куняев

ЧАСТ ПЪРВА
ТОЛКОВА ДЪЛЪГ ДЕН

Михаска скочи от каросерията на камиона и токовете му звънко изчаткаха в асфалта. Край! Лятото свърши, приближава училището.

— Е, хайде — каза му Сашка, — до утре!

Михаска тръсна глава и го тупна по рамото. Да, приближава училището, малко остана, всеки ден е скъпоценен. Утре например щяха да идат на риба. Михаска си представи как стоят във водата с навити до коленете крачоли и плавките им се мяркат, танцуват, сливат се с раздвижената вода.

— Да не закъснееш! — каза Сашка. — Аз ще хвана мухи...

И се затича през пътя. Михаска погледна подире му и се усмихна: „Ама е работен този Сашка!“. Дори в Деня на победата беше им намерил на всички работа. Михаска си спомни за тогава. Този ден, след всички викове, радост и блъсканица, в класа им влезе Юлия Николаевна, облякла копринена рокля с бяла якичка и с два ордена „Ленин“, и ги попита как смятат да празнуват.

Децата се спогледаха, чак се пообъркаха — никой не беше помислил за нищо, всички направо се бяха побъркали от радост. И изведнъж Сашка Свиридов каза, че трябва да посадят дръвчета край пътя за Москва. Когато се евакуирали тук, пътят бил съвсем гол, нямало никакви дръвчета.

Сашка добави, че трябва да посадят дръвчета чак до Москва, но с това явно попрекали. Само техният клас не можеше да посади дръвчета до Москва, сигурно би се наложило да садят сто години.

Колкото и да е обидно, от хилядата дръвчета, които посадиха тогава, Михаска не посади нито едно със собствените си ръце. Той копаяше дупките, а момичетата и по-хилавите момчета се занимаваха с фиданките и засипваха корените с пръст. Михаска разкърши плешки: все едно че някой му стъпваше по гърба. Голямо копаене беше паднало! Както и да е... Но утре!... Той отново си представи как плавката танцува, разлюляна от вълните.

Край него мина каруца със сено. Конят пристъпваше с наведена глава, а отзад на грамадната купа се беше настанило някакво

момиченце, провесило надолу боси крака. То зяпаше наоколо и изобщо беше забравило за коня. Михаска си помисли, че този ден е някак много дълъг. И се влачи точно като коня със сеното. И колко много такива дни има в живота! Като сиви навъсени облаци. Но в живота на човек има и дни, които се броят на пръсти. Защото са като току-що гледан филм: запомнят се от самото начало и чак до края с всички подробности. Колкото и да живееш след това — десет... двадесет, ако ще и сто години — тези дни ги запомняш, сякаш станалото е било вчера.

Самият Михаска досега беше изживял един-единствен такъв ден.

Естествено на всеки му се ще подобни дни, които остават врязани в паметта като резка на дърво, да се запомнят заради това, че от сутринта до вечерта са били само щастливи.

Такъв ден може например да започне оттам, че на път за училище Михаска да намери сто рубли. Някаква хартийка, сгъната на четири, кисне си там в прахоляка и гледа хората. Чака някой да я вдигне. И тогава минава Михаска и намира парите — точно той и никой друг. И после изведнъж да ги разпуснат от училище — тогава той, разбира се, ще препусне право към улица „Ленин“, към магазина с високите стъпала. Майка му беше разказвала, че по-рано, по времето на цар Николай Втори, когато тя била още малка, магазинът бил на някакъв търговец на име Кардаков. Търговецът отдавна го нямаше вече, а и магазин нямаше — закриха го, когато започна войната, и в него направиха фабрика, където уморени жени шиеха войнишко бельо. Фабриката се водеше като военен обект, но Михаска със сигурност знаеше, че е за наполеонки. Майката на Сашка Свиридов работеше там. И макар че в тази сграда сега се шиеха наполеонки за войниците, бившият магазин със стръмни каменни стъпала и с перила във вид на железни лири все още се наричаше в града постарому, както по времето на Николай Втори — „кардаковия“.

А тази пролет „кардаковия“ беше придобил голяма известност сред момчетата и момичетата. Градският млекозавод беше почнал производство на сладолед и той се продаваше не къде да е, ами пред „кардаковия“, в началото на стръмните стъпала с железните лири вместо перила.

Та в такъв свой най-щастлив ден Михаска естествено би препуснал със Сашка към „кардаковия“ и би купил четири сладоледа

наведнъж, защото сто рубли правят точно четири сладоледа. Ще се поразходи по улицата просто така, а после може да извърши някой подвиг.

Например войници преследват с автомати някакъв дезертьор, а той тича със зачервено, злобно лице, разпасан, с пистолет в ръката, и никой не смее да го хване. А Михаска се хвърля в краката му — без дори да му е жал за палтото, макар че е почти ново; във втори клас му го купиха с купон — дезертьорът се плъосва на земята, пистолетът му пада, удря се в камък и еква изстрел. А куршумът минава точно над ухото на Михаска. Дори нека да е ранен. Но съвсем мъничко. Една драскотинка на ухото. Отдолу. Там хич не боли. Михаска беше пробвал веднъж да си го продупчи с игла. Свирид беше научил отнякъде този номер.

Михаска въздъхна и се огледа. Улицата беше пуста и прашна. Носеше лопата на рамо като пушка — с дръжката надолу. Прибра и без това хлътналия си корем и закрачи по войнишки с изпънати крака, а свободната си ръка свиваше до кръста. Като баща му на парада на победата.

Явно баща му не е бил на парада на победата; ако беше участвал, непременно щеше да му пише, но както и да е.

Ех, татко!... Кога най-сетне ще си дойдеш?

Много от войниците се бяха върнали вече по домовете си. Всяка вечер жените ходеха да посрещат московския влак. Ходеха, защото войниците не обичаха да пращат телеграми. Кой знае защо, пристигаха най-внезапно, неочаквано, като гръм от ясно небе. И жените ходеха на влака да видят дали не са се върнали мъжете им. Или бащите им. Или братята им.

Михаска също беше ходил няколко пъти. Но баща му все не си идваше. Само изпращаше войнишки писма. Веднъж писа, че май наесен ще го пуснат и тогава с Михаска ще отидат на лов.

Ех, че хубаво! На лов!... Михаска веднага си науми да помоли баща си да вземат и Сашка, че той няма с кого да ходи на лов. И ще тръгнат със Сашка из гората — пушките готови за стрелба.

Но до есента има още много време... Пък и есента е дълга — кога ли ще си дойде?

Михаска въздъхна и се сети, че пътят му минава покрай „кардаковия“, значи и покрай сладоледа.

Какво да мечтае за някакъв си щастлив ден? За баща си нищо не знае, а пари току-тъй не се намират. Глупости, такива неща човек може само да си измисля.

Но както и да е. Трябва да гледаме истината в очите. Дори ако от такава истина ти иде да ревнеш.

Михаска си спомни деня. Сутринта го събуди майка му. Михаска погледна замръзналия прозорец и видя, че студът е изрисувал много интересни фигури по стъклото. Не разни цветенца и глупости. Рисунката много приличаше на ордена „Александър Невски“ — Михаска го беше виждал веднъж на един ранен във военната болница, когато децата изнасяха там концерт. По стъклото се пръскаха лъчи, помежду им пак лъчи и рисунката беше толкова точна и ясна, че Михаска естествено нямаше да я забрави.

После стана, пхна в чантата си ламаринения свещник, отиде в кухнята и отрязва с големия нож ново парче от голямата свещ. В училището нямаше ток и сутрин, докато беше тъмно, палеха свещи, а Юлия Николаевна имаше на бюрото си медицински спиртник, само че вместо със спирт той гореше с газ. Много е забавно — седиш си в полумрака и на всеки чин по две свещички — като на елха. И кибрит не се намираше, разменяха го на пазара за хляб, затова Юлия Николаевна като влезете в клас със запаленото си спиртниче, минаваше край всички чинове и им палеше свещите, „даваше им огънче“, както казваше Сашка.

Михаска пхна свещта в чантата, беше време за тръгване. Сложи и къшей хляб, тънко намазан с маргарин и увит във вестник отпреди войната.

Позамисли се всичко ли е взел, да не е забравил нещо, и отиде до етажерката, където се намираше най-скъпото му нещо — едно червено албумче. Преди войната баща му събираше марки. Ах, каква красота е събрана тук! Сини, червени, лазурни, оранжеви, зелени хартийки, сигурно всички цветове на света — разположени в стройни редички. А какви картинки само! Някакви царе и крале. Фонтани и камили, цветя и градове, гербове и замъци! Михаска разглеждаше марките всеки ден и се чудеше как е успял баща му да събере толкова много. Опитваше се да попълва и той колекцията, търсеше марки, но нищо не намираше —

освен някоя синя марка с червеноармеец и зелена с колхозничка; писмата пътуваха само с такива марки.

Беше се фукал вече с албума пред Сашка Свирид и пред Катка и Лиза, комшийските момиченца, внучките на Ивановна.

Сега му се щеше да покаже марките и в училище.

Ще изчака да се развидели, децата да изгасят свещичките, да се покаже слънцето и да разтопи рисунките по прозореца, някъде към четвъртия час ще измъкне скъпото си албумче и ще го пусне по чиновете. Няма страшно, дори ако Юлия Николаевна му го вземе. Ще му го вземе, пък после самата тя ще го покаже на всички, хем ще им обясни какво е нарисувано.

Михаска пхна албума в чантата.

Навън беше съвсем тъмно, никакви улични лампи — токът не стигаше за заводите, камо ли за улиците. В утринния сумрак едва личеше черният път.

До ъгъла вървяха заедно с майка си, после тя му махна с ръка и зави към военната болница, а Михаска продължи нататък.

Вървеше бързо и слушаше как снегът скърца под валенките му — все едно че кон хрупа сено. И все си мислеше колко ще е хубаво като измъкне албума и как всички ще ахнат. Децата ще кажат: „браво на Михаския татко“ — защото всеки не може да се похвали с подобно богатство, всеки не може да седне вечер до лампата и да разглежда марки: да поскита из страшните джунгли, по северните ледове или из пустинята Сахара.

Михаска безгрижно размахваше чанта, а зад ъгъла го дебнеше бедата.

Когато зави към училището и в тъмнината съзря черната сграда, срещу него се появи сянка.

Михаска веднага я позна.

Беше Колка Саватеев. Викаха му Чакала, а също и Николай Трети, защото последният цар е бил Николай Втори, а Саватеев се смяташе за цар.

Учеше в съседното училище, в седми клас. Когато Сашка Свирид пристигна от Ленинград, Саватей го спипа на улицата и го нахрани с хляб, измъкнат от другите. Сашка не издържа, изяде хляба и Саватей го принуди да му слугува — винаги да го придружава като адютант. Майката на Сашка тогава беше успяла да си го отнеме от Саватей.

Беше пипнала Николай Трети посред бял ден на улицата и се беше нахвърлила върху му. „За парче хляб да баламосваш детето!“ — крещеше тя.

Колкото и да е чудно, Саватей остави Сашка на мира.

Сутрин, особено зимно време, Николай Трети ставаше рано като истински чакал и дежуреше пред основното училище, в което учеше Михаска. Нарочно дежуреше точно пред неговото училище, защото в основното учат деца до четвърти клас и всичките са малки. Саватей стоеше в тъмното и пребъркваше децата. Взимаше им филиите, намазани с маргарин, сивите ръжени кифлички, бонбоните и овесените сиренки. Понякога вместо кифличка измъкваше от чантите учебник или тетрадка и ги захвърляше в някоя преспа или ги взимаше, отиваше малко по-встрани и бършеше с тях валенките си. Когато им задигаше някой учебник или тетрадка, децата не си отиваха. Заставаха встрани и чакаха Николай Трети да хвърли тетрадките, после тичаха да си ги приберат.

Всичко това Саватей вършеше мълчаливо, нагло, застанал на сред тясната пътечка между две преспи. Не взимаше от всички: за какво му е толкова много хляб, да се пръснеш, не можеш да го изядеш! Взимаше по избор, ако някой не му харесваше, а може и обратното, ако някой му харесваше. На ограбените шепнеше:

— Млък, мър-ршо!

Това „мър-ршо“, това проточено „р-р“ действаше на всички без изключение. Всеки мълчеше. Всеки се страхуваше от наказанието на ужасния Саватей, Николай Трети.

Когато Михаска видя как Саватей пристъпва насреща му, сърцето му внезапно гръмко заби от предчувствие за беда. Бяха се срещали и по-рано, но обикновено Саватей пускаше Михаска — кой знае защо — Михаска го заобикаляше през дълбоката пряспа и валенките му се пълнеха със сняг. Такъв беше законът на Чакала — да го заобикалят през преспите. Веднъж Николай Трети му беше взел хляба и Михаска не се ядоса много, защото всекиму се случваше.

Но сега Саватей пристъпи към него и Михаска веднага се сети за албума, разбра, че ще стане нещо ужасно.

— Отваряй — хрипкаво заповяда Чакала и кимна към чантата.

С вдървени ръце Михаска си свали ръкавичките, сложи ги в джоба си и щракна закопчалката на чантата. С тайна надежда си

помисли, че може Чакала в тъмното да не забележи албума, но Саватей го забеляза, отвори го и каза:

— Охо!...

Михаска чу зад гърба си стъпки и бързо се извърна с надежда за помощ. Но зад него беше малката Лиза, внучката на Иванови. Не, Лиза не можеше да му помогне с нищо. Беше отворила вече чантата си, за да погледне Саватей, но Саватей можеше и да не гледа, защото в чантата ѝ нямаше нищо — Михаска го знаеше със сигурност.

Чакала небрежно прелистваше албумчето и Михаска изведнъж се отчая, разбрал, че Саватей, това гадно животно, няма да му върне марките.

— Дай си ми го — каза Михаска. — На татко са. На̀ ти хляб...

— „На татко“! — изкикоти се Саватей, някак делово замахна и удари Михаска в лицето.

Изведнъж стана съвсем светло, както след четвъртия час, после отново падна здрач. Михаска усети, че нещо топло се стича по устната му.

— На̀ ти един татко! — каза Николай Трети.

Михаска падна на коляно, сигурно се беше спънал, веднага скочи и се запрепъва през прясната. Снегът беше дълбок и той затъваше до кръста, но нищо не виждаше. С чантата под мишница изскочи от прясната и се затича.

Главата му бръмчеше, пред очите му всичко се люшкаше като от земетресение. Михаска гребна малко сняг и го притисна до устата си. Снегът почервения. Михаска направи още няколко крачки, изведнъж се стовари в една прясна и заплака.

Устните му трепереха и изпод шапката му се стичаха капки пот. Светът наоколо беше замрял и нямаше нищо — нито силуета на училището, нито тъмнината, нито вчера, нито днес, само албумът със скъпоценните марки на баща му и омразният Чакал, Николай Трети, Саватей.

„Край, край, край!... — казваше си Михаска. — Няма ги марките. Няма го албума... Край! Край! Край!“

Шапката му падна в снега, но той не чувстваше нищо освен смъртна тъга и обида.

Някой го дръпна за ръкава. Михаска се обърна.

Малката Лиза, внучката на чистачката Ивановна, стоеше пред него.

— Недей — каза Лиза, вглеждайки се в лицето му. — Недей.

— Махни се — прошепна Михаска и зарови лице в снега.

Съвсем безсмислено, съвсем не на място пред очите му се мяркаше заледената рисунка, дето приличаше на ордена „Александър Невски“, както го беше виждал у ранения във военната болница.

Такъв ден се беше случил на Михаска. Тежък ден.

Михаска вярваше, дори знаеше със сигурност, че ще дойде, непременно ще дойде един друг ден, който също ще остане в паметта му, хем по-ярко, отколкото този, първият. Това ще бъде страшният ден за Николай Трети, Саватей.

Михаска измисляше как да отмъсти на Чакала. Най-различни видове смърт беше намислил за проклетия Саватей.

Да речем, цялото училище с Михаска начело излиза рано сутринта навън, съвсем рано, докато Чакала още спи. Всеки носи на рамо по едно бяло въже. И всичките деца се скриват зад къщите, зад плевните, зад дърветата, на онова място, дето обикновено идва Николай Трети, и опъват по белите преспи бели въжета.

После идва Чакала и застава на обичайното място. А срещу него — малката Лиза, внучката на Ивановна. Чакала отваря чантата ѝ и вижда цял куп филийки, намазани с маргарин, сиренки и много други работи. Защото цялото училище е натрупало в чантата ѝ закуските си.

Чакала се радва и започва да ѝ бърка в чантата, тогава всички дръпват белите въженца от снега и Чакала се озовава в нещо като мрежа. И вдясно, и вляво, и отгоре, и отдолу — само въжета. Той започва да се мята, затичва се, естествено се оплита и пада в снега, тогава цялото училище го омотава с въжетата и след четвъртия час, когато стане светло, го повеждат из града. А после го откарват в милицията.

Такъв край не се харесваше на Михаска. По-добре би било да го заведат на реката и да го топнат в дупката на леда. Но саморазправата е наказуема дори на фронта — така беше чувал Михаска във военната болница.

Разбира се, денят можеше да бъде и по-различен. Михаска изведнъж става боксьор и пребива Чакала. Не нощем, в тъмното, ами направо на главната улица „Ленин“ посред бял ден.

Ах, по-скоро да идва този ден, вторият ден, който Михаска щеше да запомни!

Той едва се тътреше към къщи. Очите му блестяха, а фуражката му се беше килнала на темето, защото отново си представи този втори ден и юмруците му неволно се свиха.

Михаска стигна до „кардаковия“ и се изкачи по стръмните стълби чак догоре. Щеше да остане тук малко да погледа — всичко наоколо много хубаво се виждаше.

Продавачката Фролова стоеше точно под него, пред бъчвата с натрошен лед, а по средата в леда имаше голям буркан, целият лъскав. Ако се сложи на земята, ще му стигне на Михаска до кръста. Та този буркан беше пълен със сладолед.

Колко пъти беше виждал Михаска всичко това! И бъчвата, и буркана. Беше ги виждал и отгоре, както сега, и отстрани, и отдолу, клекнал пред бъчвата. Беше ги виждал отдалече, ей от онзи ъгъл, и съвсем отблизо. Беше пипал бъчвата с ръка и веднъж дори беше докоснал буркана; бъчва като бъчва и буркан като буркан, но вътре в него нещо чудно за ядене, истинска приказка. Бяло, сладко, ледено!

Михаска се загледа как един военен — явно от болницата, ръката му превързана и виси на врата — се доближи до сладоледчийката. Фролова си взе инструмента — дълбока метална лъжица с двойно дъно — сложи вътре тънка коричка от сладко печено тесто на квадратчета (майка му го наричаше вафличка — вафличка, вафличка, каква вкусна дума!), вдигна капака на буркана и с малка лъжичка извади от него сладолед, сложи го в голямата лъжица, заглади го и отгоре сложи друга вафличка. После обърна лъжицата, натисна някакво копче отвътре и подаде на военния обло сладоледче.

Военният беше съвсем млад. Той взе леденото търкалце, погледна го учудено и го близна. После видя Михаска, усмихна му се и белите му като сладоледа зъби светнаха. Военният близна сладоледа

още веднъж, още и още и си тръгна замислен направо през уличното платно, като се спъваше на всяка крачка.

„Интересно, за какво ли се замисли?“ — опита се да познае Михаска.

И си спомни как майка му беше му разказвала за един старшина от нейната болница. Не бил ранен, нямал дори драскотина. Близко до него избухнала бомба, той се претърколил няколко пъти, после го засипала пръст. Когато го изровили, бил някак замислен, станал и тръгнал, все едно че нищо му нямало. После се обърнал и попитал: „Къде е Рая?“. Рая била жена му. Казали му: „В къщи си е“, но той отново попитал: „Ами Рая къде е?“.

И после все питал: „Къде е Рая?“. И все нещо мислел. Откарали го в болницата, пристигнала и жена му. Същата тази Рая. Той я погледнал, позамислил се, после попитал: „Ами Рая къде е?“.

Михаска беше виждал този старшина. Той си седеше на кревата и гледаше в една точка — сив, небръснат.

Михаска въздъхна, погледна в гръб ранения, който се спъваше, ближеше си сладоледа и също мислеше за нещо като онзи старшина. За какво може да мисли човек, когато яде сладолед? Може само да се усмихва. Да се смее. Да се смее с глас.

Погледна още веднъж бъчвата, топящия се лед, буркана с лъскавия бял капак и препусна надолу, токовете му затракаха по стръмните стъпала.

— Уф, дяволе, как ме уплаши! — скара се Фролова.

Михаска добре я познаваше. Фролова беше знаменита. Не само заради сладоледа, дори по-скоро заради двете си кучета вълча порода.

Съвсем наскоро беше минала на сладоледа, чак след победата, когато заводът почна да го произвежда.

А почти през цялата война беше живяла „от кучетата“. Така казваше майка му. Всеки работи, всеки се старае час по-скоро да дойде победата, а Фролиха...

Всичко започна оттам, че някакви бандити ограбиха универсалния магазин. Нямало нищо особено там, никакво злато, само женски рокли отпреди войната, детски палта, галоши, валенки. Те се разпределяха по заводите и учрежденията и се даваха за купони.

Но за бандитите явно и шушоните бяха скъпи като златото. Майка му същия ден беше ходила в работно време до града и му беше

разказала, че пред магазина било пълно с милиция, но Михаска вече нямаше вяра на милицията, защото там сега работеха само жени. Разправяше се, че всички револвери отишли за войната и лелите милиционерки не били въоръжени. Михаска с очите си беше видял как на една милиционерка от кобура ѝ се подаваше някакъв парцал.

С една дума, не се откриха бандитите, но точно тогава се появи Фролова. Всяка сутрин и всяка вечер по улиците се задаваше тази сипаничава дебелана. В двете си ръце стискаше по един кожен ремък, а на ремъците — два песа. Лелката вървеше по улицата изпъчена и всички минувачи се притискаха до оградите, защото кучетата бяха кльошави, озлобени, дърпаха лелката на различни страни и като че всеки миг бяха готови да се хвърлят срещу всекиго и да го разкъсат на място. Лелката крещеше от време на време на кучетата нещо непонятно: „Фу!“, „Брек!“ — и те покорно тръгваха напред, свели глави.

Михаска не обичаше вълчата порода. Фашистите пускат такива кучета срещу ранените бойци, когато ги мъчат. Кучетата захапват ранените за гърлото и ги удушават. Михаска лично го беше прочел в един вестник, затова и най-жалкият помияр му беше сто пъти по-мил и драг от тези жилави кучета.

А за Фролиха казваха, че живеела за сметка на кучетата си. Вечер ги водеше в магазина и ги пускаше. Кучетата свободно се разхождаха между стоките — пазеха магазина, и Фролиха получаваше за тях две дажби. Почти не ги хранеше, ами всичко изяждаше тя, макар че получаваше и работнически талон като съпровождачка на кучета пазачи.

Всички работеха, правеха снаряди, дежуреха във военната болница или пък като майката на Свирид шиеха наполеонки за войниците, само Фролиха разкарваше кучетата.

После мъжът ѝ се върна от войната. Единият ръкав на униформата му беше пъхнат под широкия офицерски колан. Но той и с една ръка се оправяше с кучетата. А Фролиха започна да продава сладолед.

Чудна работа, сега Михаска не изпитваше предишната неприязън към Фролова. Дали защото беше започнала честно и почтено да продава сладолед? Или защото и нейният мъж като мнозина други се беше върнал инвалид?

Михаска чак потръпна от мислите си: страхотно хубаво би било, когато мъжът на Фролова изведе кучетата от магазина, той да тръгне право към тях и да мине между двете, без да се страхува. Като партизанин или като войник.

Да, само да можеше! Николай Трети надали би се осмелил.

Вече се виждаше вратата на неговата къща. Той въздъхна. Не, не е възможно — да минеш между двете кучета.

По-късно, вечерта, Михаска отново си представи този ден с всичките подробности. Как беше крачил и как беше стоял до сладоледчийката Фролова и беше мислил за Саватей и за кучетата, и за ранения, дето питал: „Ами Рая къде е?“ — и за другия, дето беше ял леденото търкалце.

Не, не беше току-тъй всичко това. Защото Михаска знаеше, че деня, който ще му остане за цял живот, ще запомни с всички подробности и дреболии като току-що гледан филм. Беше сбъркал като мислеше, че вторият ден ще бъде тогава, когато си отмъсти на Саватей. Не, излезе, че този ден го е чакал по-рано, чакал го е, чакал и се изтърси най-неочаквано.

Михаска помнеше как беше тътрил крака по улицата, после беше вдигнал прахоляк по пътеката, как изскърца вратнята и той заподскача на един крак от стъпало на стъпало надолу по стълбите към техния двор.

После видя малката Лиза. Тя го гледаше радостно, сякаш го виждаше за първи път, и Михаска ѝ намигна. Лиза имаше носле като копче и цялата изглеждаше някак тиха и прозрачна като мушица и на Михаска му беше жал за нея.

После видя Ивановна, бабата на Лиза. Ивановна също му се усмихваше и лицето ѝ, бяло и сбръчкано като смачкана покривка, потрепваше, сякаш от уплаха.

После Михаска видя подредените дърва и пред тях някакъв непознат със светлосиня фланелка. Човекът беше с гръб към него и на фланелката му, точно под плешката, се белееше малка дупчица. После се обърна, видя Михаска и му се усмихна.

Михаска също му се усмихна и си помисли, че някъде е виждал този човек, но къде? Не може да се сети, а човекът със светлосинята фланелка бавно тръгна насреща му, все така усмихнат. После спря, пхна ръце в джобовете и каза тихо:

— Михаска! Хей, Михаска!

Каза го сякаш учудено, а Михаска все не можеше да се сети къде е виждал този човек.

Внезапно слънцето, както напичаше гърба му, светна право в очите му и небето стана безкрайно светло, направо сребърно или може би червено, и Михаска изпусна лопатата.

Притича няколкото метра, които ги деляха, стремително и мълчаливо, кой знае защо до болка стиснал устни, и се хвърли на врата на човека със синята фланелка, насмалко да го задуши!

Усети боцкащата му буза и миризмата на тютюн — сигурно домашен, защото ранените в болницата пушеха домашен и всички войници пушат домашен тютюн — и почувства топлината на кожата му.

Михаска стискаше човека за врата с всичка сила, стискаше и устни, но въпреки това слънцето светеше право в очите му, страшно силно светеше, така силно не свети дори ако гледаш право към него. Кой знае защо, то го изгаряше, изгаряше го и му пречеше да гледа, да говори, да диша.

През този задух и мъгла Михаска видя малката Лиза, прозрачна като цигарена хартийка, и Ивановна. Лиза го гледаше и се усмихваше, а по лицето на Ивановна се стичаха бели капки и главата ѝ трепереше все по-силно и по-силно.

Михаска изведнъж се засрами от нещо, пусна шията на човека със светлосинята фланелка, застана до него и се сгуши в ръцете му. Постояха така. Човекът галеше и разбъркваше сивите му коси, а Михаска все още не можеше да разлепи устни, да отвори уста.

После въздъхна тежко.

Слънцето не беше пред очите му. Съвсем нормално напичаше гърба му — но на миглите му трепкаше нещо и му пречеше да гледа. След миг изчезна и това, тогава Михаска видя сивите очи, които го гледаха отгоре, и пепелявата коса, точно като неговата.

— Вече край! — промълви най-сетне Михаска. — Повече няма да заминаваш?

И баща му кимна, и изведнъж го хвана под мишниците, и Михаска със смях полетя право в небето, нагоре, и така летеше в силните бащини ръце, и се смееше, и виждаше бързолетите, падащи към земята, и жълтия куп дърва, и Лиза, вирнала лице нагоре, и Ивановна. Отгоре видя и майка си, застанала до вратнята, бяла като

платно, и докато политаше я видя да прави крачка напред и бавно да се свлича на стълбите в двора.

Небето ту се вдигаше, ту летеше срещу него, а баща му със светлосинята фланелка с малка дупчица точно под плешката също се смееше високо като гледаше Михаска, и го поемаше, поемаше, поемаше...

После ядоха „завариха“ — брашно, забъркано с гореща вода. Михаска лапаше, чак ушите му прациях, а майка му май днес не харесваше това разкошно ядене... Тя вдигаше лъжицата, глътваше заварихата и веднага оставяше пак лъжицата, вторачена в баща му. Откакто го беше видяла, тя не откъсваше поглед от него, сякаш се боеше, че той ще изчезне, ще се стопи, ще се скрие. Но баща му изобщо не се криеше, а с апетит ядеше заварихата, непрекъснато се шегуваше, смееше се и повтаряше на майка му да яде.

Но от време на време и той ставаше замислен, гледаше майка му, после я хващаше за раменете, обръщаше я към себе си и я гледаше в очите, без нищо да каже.

Така се гледаха, явно забравили за него, очите им ставаха някак особени. Михаска го гледаше и виждаше как в очите на майка му се отразява мъничък баща му, а в очите на баща му — мъничка майка му; и му се струваше, че си отиват от него в някакъв вълшебен свят, непонятен за него, някакъв смътен възрастен свят и там, всеки в очите на другия, съвсем смалени, те наистина са сами, без Михаска. И му ставаше криво. А баща му и майка му, сякаш усетили, че му е криво самичък, изведнъж се обръщаха към Михаска и му се усмихваха.

Но минаваше малко време и те отново се гледаха, и баща му галеше майка му като дете по главата. А майка му отново го гледаше, гледаше го и виждаше само него.

Беше станала съвсем млада. Докато баща му се плискаше на умивалника, тя отвори раклата и взе да рови вътре, а Михаска изпрати на двора да размахва чугунената ютия, за да раздуха въглените. Михаска напече ютията и майка му почна да глади нещо, но той не обърна внимание на тази нейна шетня, чак докато не насядаха на масата и майка му излезе иззад перденцето с кокетна синя рокля на бели капки.

Михаска ахна, а баща му грабна майка му на ръце и я завъртя. Но какво ти въртене в тяхното стайче! Баща му веднага помете от масата една фаянсова чашка, на която бяха изрисувани китайци с чадърчета на

разходка. Чашката беше подарък на майка му от нейната майка, бабата на Михаска, и тя много я пазеше. А сега само се засмя и каза, че е на хубаво да се чупят съдове, но все пак баща му я пусна и двамата с Михаска започнаха да разглеждат и да хвалят роклята ѝ.

А когато най-сетне седнаха на масата и Михаска погледна майка си, видя, че тя страшно прилича на момичетата от десети клас на девическото училище, покрай което Михаска минаваше за своето.

Очите на майка му сияеха и бяха като небето и като роклята, а косата ѝ беше станала пухкава като къделята, от която Ивановна вечер суче конец, докато Лиза ѝ чете със сричане на глас.

На масата баща му похвали майка му, че не си е продала роклята отпреди войната, но майка му каза, че греша — онази рокля я била продала още през четиридесет и втора, а тази купила от битпазар съвсем наскоро, специално за идването му. И баща му я похвали още веднъж, този път, че е такава добра домакиня и че е успяла да спести пари за рокля. Майка му замислено поклати глава и каза:

— Само благодарение на картофите, Витенка, само благодарение на тях. Да не бяха картофите, и аз не знам какво щяхме да правим.

И тогава Михаска заразпря на баща си за техния парцел от татък реката: как бяха ходили там веднага щом поизсъхнеше земята след прииждането на водата, защото полята там се наводняваха; как бяха сажали картофи; как ги бяха загърляли, после как ги бяха вадили. Баща му го гледаше, слушаше го внимателно, с интерес, като възрастен, и кимаше с глава.

— Да — каза майка му, когато Михаска млъкна, — картофите — те са нашите мили спасители. Цялата война изкарахме само на картофи; ето и Михаска с тяхна помощ го измъкнах — няма дистрофия, няма болести. Ако бях вярваща, щях да им запаля свещника в църквата — на нашите картофи!

Баща му дръпна дълбоко от домашния тютюн, сбърчи чело.

Поумълчаха се, всеки замислен за едно и също — за войната, и всеки посвоему. Михаска кой знае защо отново се сети за малката Лиза, която миналата година тръгна на училище, а иначе през цялата война се беше движила из двора като тиха сянка, и за баба Ивановна. Как беше започнала да ѝ трепери главата, откакто почина майката на Лиза и Катка.

— Тия дни ще наминем към вашите хранители — каза баща му след кратко мълчание.

— При нашите хранители. Сега са наши...

После се преместиха на раклата и тримата и дълго време седяха прегърнати; баща му разказваше как го ранило парче от снаряд и колко хубаво било, дето изкарал цялата война, а бил ранен макар и тежко, но само веднъж — не на всеки толкова му върви. Майка му настоя да свали фланелката и той послушно я свали. Михаска видя на гърба му синкаволилав белег и го пипна с пръст. Кожата там беше гладка и блестеше.

Майка му едва докосна белега, изхлипа внезапно и заплака. Баща му не каза нищо, само отново я прегърна и я погали по главата. Майка му се поуспокои и взе да разправя какви ранени беше виждала през войната в тяхната болница, как хората умирали; сигурно за тях е било по-страшно да умират тук, на толкова километри от фронта, защото почти всичките бяха умирали мъчително... Но че досега приемала всичко това като една необходимост, защото войната си е война, а сега изведнъж, когато баща му ѝ показал раната, тя се уплашила, че можело и той да бъде убит, ако парчето беше минало малко по-встрани, и сега баща му нямаше да го има...

— Сякаш дъхът на смъртта ме смрази — каза тя. — На, като кажат, писано било... Ами кому е писано да умре? Няма такова нещо, на всеки е писано да живее, но хората умират. Жените викат: че как така, все някой трябва да загине... Тогава — кой трябва, кой не трябва...

Смрачаваше се вече и майка му изведнъж се сепна, взе да търси торбата и да подрежда бельото.

— Мъжете на баня! На баня, мъже! — викаше тя. И кой знае защо, беше ѝ приятно да повтаря тази дума — „мъже“.

Баща му понечи да тръгне с обикновена риза, но Михаска го накара да си облече гимнастюрката с двата медала „За храброст“ и с ордена „Червено знаме“ и другите медали — за освобождаване на различни градове.

Ах, как съжеляваше Михаска, че в здрача не се виждат ясно наградите на баща му! И за проклетия не срещнаха никое от познатите деца.

Банята беше пълна с хора, опашката за мъжката част се виеше като змия. Наредиха се накрая, зад някакво старче.

Михаска си спомни как за първи път беше дошъл тук, в мъжката баня. Съвсем сам. Когато беше в първи клас.

Отначало естествено ходеше с майка си като всички момченца. Но веднъж, когато дойдоха да се къпят, Михаска видя в банята Юлия Николаевна.

Майка му едва го склони да се съблече и да се изкъпе. Той се съгласи, само ако не ги види Юлия Николаевна. Вътре имаше облаци пара, но тя въпреки това ги забеляза. Михаска направо умря от срам, че учителката го беше видяла в този вид и той нея също. Добре че Юлия Николаевна не отиде при тях. Какво щеше да прави тогава? Сигурно щеше да избяга от банята.

Но Юлия Николаевна не дойде, кимна им отдалече и много бързо си отиде. На Михаска му се стори, че дори не беше се доизкъпала.

След този случай Михаска категорично отказа да ходи в женската баня. Майка му не се противи, разбра го и започна да го къпе в къщи, в същото коритце, в което го бяха къпали още като бебе.

Той не се побираше вътре, трябваше да се къпе прав, водата течеше на вади из цялата стая, майка му се караше. Веднъж през зимата закъсаха с дървата, майка му все не успяваше да се вреди за една кола дърва, макар че имаха купон, и се наложи Михаска сам да иде на баня.

Майка му подробно му обясни как да се мие, как да се бърше, как да внимава да не му откраднат дрехите, че да не остане гол.

Това последното беше излишно. Михаска също беше чувал за някакъв чичко, дето му откраднали бельото в банята и той останал съвсем гол, докато друг не отишъл у тях и не казал да му занесат дрехи.

Заради чичката някой е отишъл, ясно, но кой ще тръгне, ако откраднат дрехите на такова хлапе?

И Михаска потегли със страх, че непременно нещо ще му се случи.

Спомни си как едва отвори тогава тежката дървена врата, раздута от вода и пара, как си наля гореща вода в тасчето и кротичко плисна крайчеца на каменната лейка. После сума време се плиска с тасчето, три си ръцете със сапун, изми си и гърдите, краката, главата, опита се

да стигне гърба си, но не можа. Майка му беше казала, докато му стягаше дрешките в торбата: „Пък за гърба ще помолиш някой чичо да ти го изтрие“.

Михаска се огледа, избра някакъв младеж, който беше седнал с гръб към него и усърдно си търкаше врата.

— Дръж се сега... — каза му момчето и започна така да му дере гърба, сякаш искаше да му смъкне кожата.

Сълзи му излязоха на очите.

Момчето излезе веселяк, все го питаше на кой фронт е баща му, а Михаска не знаеше какво да каже. Че нали фронтът е един — там, дето има сражения. Младежът му хареса, Михаска се мъчеше да измисли какво да направи за него, най-сетне му предложи и той да му изтърка гърба. Но момчето се усмихна, зъбите му светнаха, отвърна му, че се е изтъркал, благодари; и после все едно че бяха се запознали вече. Момчето от време на време поглеждаше към Михаска, намигаше му, и когато тръгна да се облича, Михаска набързо се изплакна и излезе след него.

Момчето се облече бързо. Михаска едва свари. На излизане момчето каза на възрастния теляк:

— Благодаря за банята, мой човек!

И Михаска също повтори след него:

— Благодаря за банята, мой човек!

Телякът се засмя и леко го плесна със суха брезова метличка.

От вратата нататък пътищата им с момчето се разделяха, те приветливо си намигнаха за сбогом и Михаска си помисли: да можеше всички хора да са такива!

От тогава Михаска стана вътрешен човек по тези дълги опашки в банята. Винаги си взимаше географията или някой друг учебник и докато чакаше, научаваше урока наизуст. След баня винаги изкарваше отличен, затова му харесваше да ходи на баня.

По тези дълги опашки беше видял всякакви хора. Особено завиждаше на момчетата, които имаха дядовци, тоест имаха с кого да ходят на баня. А веднъж видя един дядо, който беше дошъл на баня с малко момиченце. Отначало Михаска се засмя — за първи път виждаше подобно нещо: в женската баня е пълно с момчета, така е, но момиченце да се къпе с мъже?

Но после се позамисли: какво има толкова смешно? Момчетата ходят на баня с майките си, защото бащите им ги няма, на война са, пък ако това момиченце е дошло с дядо си — значи няма майка? Или може и тя да е на фронта. Той се уплаши: ами ако убият майката на това момиченце? После реши, че сигурно майката на това момиченце чисто и просто няма време: може да е дежурна или да е заминала някъде. И веднага се поразвесели, защото не можеше да си представи какво би правил без майка си.

По опашките беше виждал и ранени, пристигнали в отпуска в къщи след болницата, непременно със синовете си, и много завиждаше на тези момчета. А когато дойде писмо от баща му, в което от негово име, но с чужд почерк пишеше, че е ранен, Михаска си помисли, че баща му сигурно ще се отбие у дома след болницата и тогава ще отидат заедно да се изкъпят.

И сега Михаска си спомни как беше мечтал да иде на баня с баща си. Бяха застанали в тъмното си ъгълче, опашката почти не помръдваше, а на Михаска страшно му се щеше час по-скоро да излязат на светло и всички — младежи, старци и момчета — да видят баща му и медалите, които тихо звънтяха.

Старчето пред тях непрекъснато се въртеше, пристъпваше от крак на крак, пушеше, приказваше със съседите и Михаска си помисли, че ако той самият така се въртеше през цялото време и ако майка му беше с него, досега да го е плеснала по главата. Михаска се засмя, като си представи как майка му първа по главата това подвижно старче.

Дядката се обърна, сякаш разбрал, че Михаска се смее на него, взря се някъде над главата му и изведнъж високо каза:

— Каква е тази работа, другари?

Каза го и посочи с ръка някъде към Михаска. Всички се заобръщаха да видят Михаска и той се изчерви и сто пъти се прокле, че се беше смял на старчето.

— Каква е тази работа, православни?

„А сега! — помисли си Михаска. — Налетяхме на поп.“

— Човекът изкарал войната — продължаваше дядката, — сигурно се е върнал у дома си, естествено тръгнал е да се напари в банята.

Михаска въздъхна и червенината му взе да спада. Обърна се! Отзад беше баща му. Значи него гледаха всички! Баща му!

— А ние го държим на опашката!

Опашката изведнъж се развълнува. Някаква топла вълна се надигна в Михаска, заля го от главата до петите — как иначе, цялата опашка, сигурно стотина души, гледаха баща му и му се усмихваха, и говореха за него! И явно всички виждаха гимнастърката му, медалите, ордена „Червена звезда“, който баща му наричаше просто звездичка.

— Я, другарю старшина — развика се отново дядката, — минавай отпред!

— Хубава работа — каза баща му, — ще почакаме, ще си починем, сега бърза работа нямаме.

— Не, не — развика се пъргавото старче, — побързай! Побързай да си починеш, че работа те чака! Давай, ти казвам, минавай!

Хората взеха да побутват баща му, опашката се разтвори пред него и той тръгна напред, а Михаска след него, усещайки върху себе си завистливите погледи на хлапетата... Някой дори леко го блъсна в хълбока.

... Чак като заспиваше, уморен от горещата баня и топлия чай, Михаска си помисли, радостно учуден: това бил, значи, вторият дълъг ден...

ЧАСТ ВТОРА
ТОФКИ-ТОФКИ-ТОФКИ

Михаска обичаше да гледа облаците. По люлеещата се желязна стълба се качваше на плоския покрив. Тук, зад последния комин, точно до капандурата, беше любимото му място. Като легне по гръб, не се вижда дори от покрива, камо ли от земята. Това местенце го беше открил още през войната, когато беше във втори клас. По това време вечер се назначаваха дежурни, за в случай на бомбардировка. Впрочем, тези дежурства скоро бяха отменени, защото фашистките самолети не можеха да стигнат до техния град. А въздушна тревога бе обявявана всичко на всичко два пъти, сигурно просто така, за всеки случай. Михаска помнеше тази вечер. Малко преди това те двамата с майка му бяха залепили по прозорците кръстосани бели лентички — като всички. На горното стъкло кръст, на страничните също по един кръст. Всички казваха, че това било много полезно. Ако падне бомба, стъклата с такъв кръст не се чупят. Право казано, Михаска много-много не вярваше, защото най-малкото камъче е сигурна смърт за стъклото, камо ли бомба!

А след няколко дни една вечер зави сирена и майка му го нахока, защото се туткаше — копчетата на палтото му не искаха да се закопчават.

Когато излязоха от къщи, по черното небе шареха лъчи на прожектор и от време на време осветяваха един самолет.

Но самолетът беше съветски, четирикрил „царевичар“; немците нямаха такива.

Майка му го подканяше да бърза, а той й казваше да не се притеснява, защото самолетът е техен. Скривалището беше далеко и преди да стигнат до него, тревогата свърши и те си тръгнаха към къщи. Михаска повтаряше на майка си: „Виждаш ли, аз какво ти казвах...“. Майка му нищо не отвърщаше, само въздишаше.

А покрива го бяха оборудвали тогава както трябва. В четирите ъгъла сложиха сандъчета с пясък, до капандурата — бъчва с вода, на самата бъчва зачукаха два пирона, извиха ги нагоре и на тези куки закачиха две кофи.

На Михаска му харесваше така. Приличаше му на кораб. Там също висят кофи, само че бели с червена ивица.

Но до бъчвата изобщо не се стигна. После децата разпиляха пясъка по покрива, а кофите бяха прибрани в домсъвета.

От цялата тревога остана само това тайно място на Михаска зад комина.

Той понякога идваше тук, лягаше по гръб, усещайки топлината на напеченото желязо, и гледаше небето, облаците.

Облаците препускаха пред него като бели платна и като диви зверове, каквито няма дори в приказките. Понякога приличаха на фашисти — озъбени муцуни с рогати каски и тогава Михаска започваше война с тях и ги разстрелваше — „та-та-та-та!“ — с автомата.

Сега вече нямаше война, фашистите бяха разгромени и Михаска просто така блаженстваше на покрива.

А фашистите — ето ги. Оттук Михаска вижда зад дъсчената ограда с бодлива тел зелените фрицове — как строят нова къща. „А така, стройте, стройте — мисли си Михаска. — Само знаете да рушите, стройте сега!“

Глупава работа: като че ли главата му е пълна само с война и фашисти, за нищо друго не може да мисли!

Той се загледа в облаците и се опита да си представи някакви цветя, но там, на небето, имаше само взривове, взривове.

Михаска стисна клепачи и реши, че напук няма да мисли повече за войната и няма да гледа тези взривове в облаците.

Тогава помисли за баща си и отвори очи.

Над главата му плуваха цветя от облаци.

2.

Миналата неделя отидоха на реката, на техния парцел.

Слънцето сякаш играеше на криеница — ту надзърне и напече като насред лято, ту се скрие зад някой облак и тогава замирисва веднага на близка есен.

Те крачеха от сянка към светлина — и пак се гмурваха в сянка, сякаш минаваха от остров на остров и толкова хубаво беше да вървят така по островите, хванати за ръце — мама, татко и Михаска.

От време на време Михаска ги оставяше двамата и тичаше далеч напред, после спираше и ги гледаше как го приближават.

Отначало лицата им изглеждаха като малки петънца, после идваха все по-близо и Михаска се смееше, защото му беше приятно да ги гледа, да вижда как вятърът разрошва косата на баща му и той замижава срещу слънцето, да гледа как майка му току ситни да си нагласи крачката, а после прави грамадни стъпки, за да е в крак с баща му, но нищо не излиза и тя отново подскача и става много смешно, защото майка му прилича на кокошка, която се мъчи да литне, но не може.

Идват все по-близо и по-близо, а Михаска отстъпва гърбом, но те го настигат и той се смее и отново тича напред...

Картофеното поле се простира след боровата горичка. Горичката е малка и цялата прозрачна от слънцето.

Парцелът им е точно до потока, така че човек може да гребне с фуражката, все едно с канче, от водата, прозрачна като въздух, и да гълта, докато зъбите го заболят от студа.

— Е — казва майка му, — пристигнахме. Да се поклоним на нашата спасителка. — И първа се поклони.

Михаска насмалко да се усмихне, но и баща му най-сериозно и дори замислено се кланя на картофената нива.

Михаска си спомня как бяха вадили картофите, и как майка му влачеше на гръб тежките чували към пътя, дето ги чакаше каруца, после изсипваха картофите направо на пода в стаята, за да изсъхнат за зимата и в къщи след това дълго се усещаше сладникавата миризма на

пръст и картофи. Цяла зима пържиха и вариха картофи или ги мачкаха на пюре.

Михаска помисли-помисли, и също се поклони на нивата. Отстрани сигурно изглеждаше смешно. Трима души застанали един до друг и се кланят: на какво — не е ясно, на голото поле.

Поседнаха до поточето и Михаска чу ромона на водата. Топна ръка вътре и гребна от дъното ситни камъчета, подхвърли ги между дланите си и ги заразглежда. В купчинката сиви камъчета имаше и едно прозрачно. Михаска го вдигна към небето, камъчето светна синьо, сложи го на тревата, стана зелено, после го обърна към слънцето и камъчето заблестя с ярки лъчи, сякаш също беше парченце слънце.

Баща му разтърси стъблото на един картоф. Тук-там по него висяха на гроздчета зелени капки със семенца.

— Ами знаете ли — попита баща му, — че има една песен за картофите.

Беше си смъкнал ризата и фланелката и сега лежеше по гръб, подложил гърдите си на слънцето.

— Знаем — каза майка му, ласкаво го погали по бузата и сложи глава на гърдите му, точно над сърцето.

— Не! — развика се Михаска. — Аз не я знам!

— Пък ние я знаем — каза майка му.

— Ами тогава, изпейте я! — каза Михаска.

— Да я изпеем — каза баща му. — Да я изпеем, а? Нашата пионерска песен.

— Хайде де!! — усмихна се Михаска. — Пионерска за картофи? А баща му и майка му весело запяха:

*Хей, разказвайте хлапаци-ацй-аци-аци
пак за лагера любим-бим-бим.
Като галени котаци-аци-аци-аци
как на слънце се въртим-тим-тим!*

Михаска се засмя. Тази песен беше с много забавни думи: „таци-таци-таци“ или „паци-паци-паци“. Майка му и баща му изпяха цялата песен и Михаска ги помоли пак да я изпеят и сега вече тананикаше и той:

*Мили ни картофки, здрасти-расти-расти-расти,
ниско кланяме се тук-тук-тук...
Път далечен не ни плаши-лаши-лаши-лаши,
ще го минем в зной и студ-туд-туд.*

После поседяха още малко, пекоха се на слънчице, плискаха се с вода от потока и майка му пицеше с всичка сила, после пак пяха за картофките и тази весела мелодийка не оставяше Михаска на мира:

*Път далечен не ни плаши-лаши-лаши-лаши,
ще го минем в зной и студ-туд-туд-туд.*

— Ех — каза изведнъж баща му, — много трябва да се чака!

Майка му кимна, а Михаска попита:

— Кое да се чака?

— Ами двамата с майка ти, синко — отвърна баща му, — сме решили да си построим наша къщичка. Че много сме натясно.

— Къщичката на баба Яга? — попита Михаска, защото помисли, че баща му се шегува.

— На татко приказката! — прегърна го баща му през раменете.

— Не, истинска къщурка. Ако ще и мъничка, но наша си.

— За какво ни е? — учуди се Михаска.

На него му харесваше малката им уютна стаичка с жълтия под, толкова жълт, сякаш някой бе разлял отгоре яйца. Стана му мъчно за Ивановна, за малката Лиза, за Катка, за чудесното местенце на покрива и за цялата им голяма къща, без която не си представяше живота.

— Ами за това, че стига толкова! Омръзна ми да воювам! Ох, колко ми е омръзнало!... И сега искам да живея човешки! Хубаво! Волно! И всичко да ни стига! И храната, и въздуха, и светлината! Стига сме се гушили! Сега и ние ще си имаме къща!

А майка му додаде:

— Трябва да си направим и кухничка с печка. И ако може някак две стаички: една горе, една долу.

— Ще може, всичко ще може: една горе, една долу! — каза баща му. — А щом свият студове, с Михаска ще се качваме на печката и ще си разправяме приказки. А, Михаска?

На Михаска това му хареса. Представи си една къщурка под старата тополя, вятър, сняг, а те с баща му се излежават на топлата печка и си разказват приказки, а майка му пече пирожки с гъби и лук. Той се усмихна, а баща му го тупна по рамото, като равен, и каза:

— Виждаш ли сега!

И пак изпяха песничката за пионерските картофки. А вятърът шумеше в тревата, водата в ручея ромолеше над белия камък и слънцето сипеше по земята сенки и светлина като приказни острови.

Михаска лежеше в тревата, гледаше облаците и високо пееше:

*Пи-онерските картофки-тофки-тофки-тофки
за децата са разкош-кош-кош...*

Тази песничка му хареса. Само не можеше да си представи баща си и майка си като пионери, макар че тази песен са я пели, когато са били големи колкото него.

— Тофки-тофки-тофки-тофки! — весело крещеше Михаска. — Кош-кош-кош!

А облаците плуваха над него като същински къдрави бели цветя.

Когато се връщаха, баща му изведнъж стана сериозен и каза като одева, в полето:

— Само дето много ще трябва да чакаме. Тук за една година не може да се припечели за къща.

А майка му тъжно въздъхна.

Вървяха по пътеката и Михаска притичваше от остров на остров.

Михаска се влачеше след баща си като опашка. Където баща му, там и той. Майка му ще го прати до пазара — Михаска с него. Ще излезе просто да се поразходи — хоп и Михаска.

Ако майка му го хванеше за ръка, Михаска веднага се измъкваше: да не е бебе! А баща си той самият хващаше за ръка, та всеки да види — това е тате.

Чудна работа: където и да минат, баща му като някое хлапе зяпа наляво-надясно и се усмихва. На Михаска му е интересно с него. Веднъж, както си вървяха, видяха на една врата лъв. От камък естествено. Михаска сума пъти го беше виждал този лъв. И никога не беше се замислял защо на вратата трябва да има лъв, а не куче или нещо подобно. А баща му се спря, кимна на лъва като на стар познайник и разказа на Михаска, че навремето търговците слагали на вратите си лъвовете. Още преди революцията. Щом има лъв, значи в къщата живее търговец.

Баща му крачеше по улиците така, сякаш виждаше всичко за първи път. И все гледеше нагоре, към покривите, към дърветата. Разкопчаваше яката на гимнастюрката, да диша по-леко.

Така обикаляха навсякъде заедно: където баща му, там и Михаска.

Веднъж баща му реши да влезе в кръчмата, да пие една бира. Каза на Михаска да попочака навън, но Михаска влезе с него.

Кръчмата се намираше в една изба под земята. Миришеше на бирена мая и влага. Баща му взе чаша бира и седна на една маса. Беше пълно с хора: всичко наоколо бръмчеше, шумеше; плуваха сиви пластове дим.

Баща му си изпи бирата и тъкмо се канеше да тръгне, някой го повика. Към тяхната маса бавно, внимателно, да не разплиска бирата, се придвижваше някакъв човек. Във всяка ръка носеше по три чаши.

— А-а, Седов! — каза баща му. — Имота си ли пропиваш?

Седов не се засегна.

— Не позна — отвърна той, — поливам новия имот. Купих си крава.

И показва някакъв старец — изглежда, колхозник.

— Във връзка с ценната покупка — каза той, — приеми една бира от мен. — Седов духна към чашата и пяната на парцали падна на пода.

Пиха и баща му престана да се подиграва на Седов, напротив, заразпитва го за кравата.

— Сега има да пия млекце — разправяше Седов. — Чувал ли си за мляко с бира — ставало екстра!

— Ами откъде толкова пари? — попита баща му. — Кравата сигурно наистина струва колкото цял имот?

Седов се разсмя. Лицето му и без това беше кръгло, същинска палачинка с уши, а засмееше ли се, ставаше още по-кръгло и очите му почти се затваряха — превръщаха се в цепчици.

— Искаш ли да ти кажа? — попита Седов, склони палачинката към баща му и захилен взе да му шепне нещо на ухото.

— Ама рядък скот си, Седов! — каза баща му и се намръщи, сякаш го заболя зъб.

Михаска помисли, че сега Седов ще скочи, ще тресне юмрук по масата, ще се разкрещи, но Седов нито тресна, нито се разкрещя...

— Ако ти се живее човешки — ласкаво изговори той, — ще разбереш кое как е.

— Ама аз съм воювал — отвърна баща му, — бях разузнавач! За какъв ме вземаш?

— Както искаш — каза Седов съвсем сериозно и Михаска видя, че очите на тази палачинка са като бодли. — Никой не те бие по главата. Войната е едно, пък мирния живот — съвсем друго. Тук няма нужда от разузнавачи, всичко е проверено вече. Можеш да избираш...

Баща му не отвърна нищо, кимна за сбогом, хвана Михаска за ръка и тръгнаха да се прибират. Баща му си закопча яката, гледаше намръщено в краката си и мълчеше. Чак пред къщата попита:

— Михаска, ти искаш ли мляко с бира?

Михаска поклати отрицателно глава: мляко — да, може, но защо с бира?!

— Пък аз, представи си, искам — каза баща му замислен. — Само че как?

— Не, по-добре млякото отделно. А бирата ти си я пий —
отговори Михаска.

Баща му се усмихна и сложи ръка на рамото му.

— Само че как? — повтори той, сякаш не беше чул Михаска.

Какво искаше да каже?

Майка му се хвана да пере и ги изпъди от къщи. Тогава отидоха на кино.

Филмът се казваше „Маугли“ и се разправяше за едно момченце, дето живяло в джунглата. На Михаска му хареса, но през цялото време докато гледаше, нещо го потискаше.

Внезапно сякаш гръм го удари — марките! Албумчето с марките на баща му, дето Саватей му го задигна. Там имаше същата джунгла като на филма.

След киното пак бавно закрачиха по улицата. Баща му отново взе да зяпа наоколо и си разкопча яката, а Михаска се тормозеше и не знаеше как да му разкаже за марките.

Ако каже цялата истина, срамота е, дето беше дал албума на Саватей, без дори да го удари. Ако излъже нещо... А баща му изведнъж се засмя и каза, че когато бил малък и прочел книжката за Маугли, решил да избяга в Африка. Но се отказал, защото не знаел накъде е Африка — към реката или обратно, от другата страна.

Засмяха се. Михаска още по-здраво стисна ръката на баща си и марките веднага отплуваха нанякъде. Колко е чудесно да крачат така заедно! И добре че майка му не дойде, че остана да пере. С баща му е по-хубаво. Крачат двама мъже и се смеят — това е.

Изведнъж баща му сякаш се смрази.

На асфалта до оградата на дървена количка с лагери вместо колела беше седнал един инвалид без крака.

Беше облечен с униформа: офицерски панталон, отрязан и защит на чуканите, и гимнастюрка без пагони. Гимнастюрката му беше украсена с медал „За храброст“ и гвардейски знак.

Пред количката беше поставено обърнато кепе със звездичка и в него винаги имаше монети, дори и книжни рубли — Михаска често беше виждал този инвалид.

Веднъж инвалидът беше пиан. Когато обикновен човек е пиан, той се клати на краката си, а този летеше с количката по улицата, лагерите бучаха като самолети, инвалидът крещеше с всичка сила:

— Пис-ста! Път за гвардията!

По улицата имаше едно нанадолнище, инвалидът се засили, количката се понесе по-бързо от кола, а той все повече се засилваше и крещеше ли крещеше. Внезапно викът му секна и Михаска видя, че количката се запъна в нещо и инвалидът падна на земята. Измина още няколко метра по инерция, някакви хора се хвърлиха да му помогнат, но той се разпсува и стана самичък. Ръкавът на гимнастюрката му беше съдран. И тогава инвалидът пиански заплака, направо орева махалата, и минувачите се сепнаха и спряха, мълчаливо го загледаха. Дори една камионетка с дърва, която минаваше оттам, спря, от кабината се подаде жена шофьорка. А инвалидът бавно подкара през хорския коридор към мястото си при оградата.

Целият град го познаваше. Само баща му — не. Но защо стои като гръмнат? Михаска погледна баща си. Той се беше вторачил в инвалида. После пристъпи от крак на крак и тихо каза:

— Виж ти, какво нещо... Не го е пожалила войната Серьога...

Инвалидът беше малко пиан. Дремеше, без да обръща внимание на минувачите, от време на време цялото му тяло трепваше, той се будеше и викаше:

— Дайте на гвардееца за една водка!

И мътният му, тежък поглед обикаляше улицата, сякаш инвалидът се гавреше с всички: да ви видя, няма ли да дадете, макар че искам за водка! Монетите с глух звук падаха в кепето, чорлавата му глава отново клюмваше.

Звездичката на кепето беше обърната надолу и на Михаска му се дощя да притича до инвалида, бързо да я откопчее, за да не се праши тук, да не се въргаля в краката на минувачите, да не моли за милостиня. Михаска си помисли лоши неща за инвалида, помисли си, че сакатият нарочно не маха звездичката, нарочно не сваля и медала, и гвардейския знак и нарочно крещи така нахално — за да му дават повече милостиня... Но веднага си представи себе си без крака и се засрами от мислите си. Без крака — това е ужасно, това е страшно, без крака е невъзможно.

Михаска погледна баща си.

Баща му не помръдваше, само гледаше внимателно инвалида и черна бръчка беше прерязала челото му, и веждите му почти се бяха сключили над носа.

— Много пие, горкият — каза той.

— Ти познаваш ли го? — попита Михаска.

— Познавам го, познавам го... — бързо изрече баща му. — Как да не го познавам, заедно сме воювали. Да си вървим!

Той хвана здраво Михаска за ръка и го помъкна към отсрещната страна на улицата. Баща му вървеше бързо и цялото спокойствие и веселие, които го изпълваха досега, изведнъж се изпариха. Бързаше, сякаш някой го гонеше, сякаш някой го гледаше, а той не искаше да бъде разпознат и спрял.

— Че види ли ме — няма отърване — отново погледна той към инвалида.

Михаска отначало дори не разбра какво каза баща му. Само преди миг беше гледал инвалида намръщен, със стиснати зъби, и Михаска мислеше, че сигурно не му е леко да гледа така един човек, който беше станал инвалид от войната. Може да си е помислил, че нищо чудно и той да се беше върнал така от фронта.

Михаска смяташе, че баща му съжалява инвалида, а то какво било...

Пресякоха улицата и баща му веднага се успокои, отново се развесели.

Все едно не са видели никакъв инвалид...

Михаска си представи себе си на мястото на баща си. А вместо инвалида — Сашка. Дали би направил като баща си?... Заедно са воювали... Естествено баща му е прав — Серьога ще захленчи за пари за водка. Но какво да се прави?

Михаска се сети, че искаше да разкаже на баща си за марките, за Саватей, но сега всичко му се стори толкова ненужно и глупаво...

Само отново се вгледа в баща си.

Един дълъг-дълъг поглед...

После дойде първи септември.

През пролетта, когато беше завършил четвърти клас, Михаска си мислеше, че сега ще мине в друго училище. Дори малко се гордееше, че беше завършил вече едно училище, както казваше Юлия Николаевна, беше получил основно образование и му предстоеше средното.

Все пак не е лесна работа, не е играчка — да свършиш основно образование. Михаска за първи път през живота си се явяваше на изпити и страхотно се плашеше. Но написа съчинението за отличен, другите изпити — Юлия Николаевна кой знае защо ги наричаше изпитания — изкара с много добър и получи свидетелство за завършено основно образование — голям бял лист, на който бяха нанесени бележките по всички предмети.

Когато Юлия Николаевна тържествено, както на всички деца, му връчи листа, на Михаска му стана много криво, не му се щеше никъде да се мести, в никакво друго училище. Другите деца също казваха, че не им се напуска, че по-добре да учат тук, при Юлия Николаевна. Тя се усмихваше и отвърщаше, че учи само до четвърти клас, но точно тогава основното им училище се превърна в средно смесено и целият им клас остана в старата сграда.

Така че на първи септември Михаска не тръгна, ами заприпка като кенгуру към училището. Преди първия час поигра на „прескочикобила“ в двора, хвана се на бас със Свирид, че орден „Червена звезда“ се равнява на „Бойно червено знаме“, защото червената звезда и червеното знаме са едно и също: винаги заедно вървят и не могат едно без друго.

После загромоля звънецът — Ивановна излезе на двора с медното звънче с дървената дръжчица, дето беше без език — от много звънене, и вместо него имаше една желязна шайба, закрепена с телефонна жица, затова звънчето не дрънчеше, ами направо громолеше.

Тъкмо насядаха по чиновете и влезе Юлия Николаевна с някакъв човек с очила, висок и с обръсната глава. Тя едва му стигаше до рамото.

— Ето ви — каза тя. — Вече сте съвсем големи. Вече сте петокласници. Сега по всеки предмет ще имате различен учител. Учете...

Беше със същата рокля като в Деня на победата — с бялата дантелена якичка, а на роклята ѝ имаше два ордена „Ленин“.

Всички деца се гордееха с Юлия Николаевна — цели два ордена! И то какви! Нито един учител в целия град няма такива награди. Майка му беше споменавала, че Юлия Николаевна е била учителка още по царско време — колко години оттогава!

Момичетата се разпищяха, дето Юлия Николаевна ги напуска, но тя строго вдигна пръст и си отиде.

И Михаска да беше момиче, и той би се разпищял, нищо чудно. Спомни си, когато бяха още първолачета, второлачета, а и миналата година, как Юлия Николаевна преди часовете вадеше от чантата си сива кутийка и малка лъжичка. После минаваше между чиновете и раздаваше на всички малки сладки топченца от кутийката. Витаминки.

Витаминните всеки си изяждаше, дори примляскваха, но когато през голямото междучасие Ивановна донесе кофата със зеленикавата вода — отваря от борови иглички — наложи се Юлия Николаевна да ги дебне някой да не си излее чашата в саксиите — зеленикавата вода беше горчива и неприятна. Юлия Николаевна не се прибираще в учителската стая, караше ги всички да пият и им обясняваше, че сега задължително трябва да се пие такова нещо.

В събота след часовете задържаше най-хилавите деца и ги водеше в къщи. Там им правеше топъл чай и не със захарин, ами с истинска захар.

Михаска също беше пил при учителката такъв чай. През това време Юлия Николаевна разказваше нещо интересно и им повтаряше всички да пият, да не се срамуват, защото сладкият чай ставал на кръв. Понякога с чая имаше и хляб с масло.

Юлия Николаевна правеше чай не само на децата от неговия клас, но и на други деца, а малката Лиза, внучката на Ивановна, ходеше у тях преди изобщо да стане ученичка.

Ивановна беше казала веднъж на майката на Михаска, че за двата ордена „Ленин“ на Юлия Николаевна ѝ се полагали пари. Тя първо отказвала да ги взима, но после приела и с тези пари купувала истинска захар от пазара и витамини. А хляба с маслото купувала от собствената си заплата, защото, както казвала, живеела самичка и парите ѝ стигали, а децата трябвало да се хранят.

Такава беше Юлия Николаевна. А сега ги напускаше. Пак при малките. Ще ги учи да пишат и да смятат. И ще ги храни с витаминни.

На Михаска му стана много мъчно. Помисли си, че Юлия Николаевна му беше като баба.

Не знаеше какви са бабите, но сигурно са като Юлия Николаевна.

6.

Сега всеки час — по руски, по математика, по история — имаха отделни учители. Беше много интересно, защото всички те бяха най-различни хора.

Математикът с обръснатата глава Иван Алексеевич, веднага кръстен Топчето заради кръглата си глава с щръкналите уши, му хареса, за разлика от Русалката — Нина Петровна.

Когато някое от децата излизаше на дъската и не можеше да реши задачата, той не се сърдеше, ами се чудеше: какво толкова — вижте колко е лесна тази задача — после я решаваха и тогава им даваше още една, подобна; нещастникът на дъската сега лесно се справяше с нея и макар да изкарваше някое жалко три минус, се връщаше на чина си зачервен от удоволствие. Изобщо Иван Алексеевич много обичаше плюсовете и минусите. Пишеше двойки, тройки, четворки минус и плюс, а най-крайните му бележки бяха единица минус и пет плюс. Но тези бележки бяха голяма рядкост: например ако някой го измами на контролното или така реши задачата, че чак учителят се смае. Веднъж Свирид направи такъв номер.

След едно контролно, като им раздаде тетрадките с бележките, Топчето вдигна Свирид и му каза:

— Знаеш ли, Свиридов, сбъркал си отговора.

Сашка сведе глава.

— Но иначе браво! — каза Топчето. — Решил си задачата по свой начин. Сложих ти пет. Дори с плюс. Седни.

Сашка пламна целият, а Иван Алексеевич се изправи и се заразхожда между чиновете.

— Да! — говореше той. — Три пъти да! Нека винаги ви гложди червеят на съмнението!

Тогава Михаска се беше ухилила защо трябва да го гложди някакъв си червей, но после му направи впечатление, че децата почти престанаха да наричат учителя Топчето.

Освен математиката, Иван Алексеевич им беше и по физкултура. Много забавна работа: и по сериозната математика, и по несериозната

физкултура — един и същ учител! Михаска забеляза, че Иван Алексеевич като че също се чуди. Но учителите не стигаха. А в час по физкултура той дори играеше с децата футбол, ако в единия отбор играчите бяха по-малко.

И в час по математика, и в час по физкултура Иван Алексеевич се появяваше с офицерски кител без ордени, само на гърдите имаше трицветна лентичка: жълто, червено и пак жълто. Това значеше, че два пъти е бил тежко раняван и веднъж по-леко. И макар че си беше с ръце и с крака, Михаска го жалеше, понеже в болницата на майка си беше виждал тежко ранени.

А пък Русалката, Нина Петровна, беше съвсем друг човек. Наречекоха я Русалка не заради дългата коса, ами защото преподаваше руски език. Нина Петровна вечно бързаше нанякъде; ако някой не отговаряше както трябва или забравеше нещо, тя веднага го връщаше на мястото му и му пишеше двойка. След това човек трябваше да ѝ ходи по петите и да я врънка да го изпита пак.

Децата се бояха от нея и не я обичаха, Михаска също не я обичаше. На изпита при Юлия Николаевна беше изкарал отличен за съчинението и миналата година минаваше за най-добрият по руски, а сега беше затънал в тройки.

Веднъж Нина Петровна изписа в бележника му една мазна двойка. Беше първата му двойка през тази година и Михаска ужасно се вкисна, още повече че урокът беше много прост — суфикси — и той си го знаеше, само че някак се обърка и не можа да се сети за примери.

Едва дочака края на часовете и тръгна накъдето му видят очите. Не му се прибираще, изпрати Сашка Свирид, разходи се още малко и най-неочаквано се озова на пазара.

Пазарът гъмжеше от хора. Някакво войниче стискаше в двете ръце по един хляб и се пазареше с една баба. Друга пък лелка, омотана с шарена кърпа, пристъпваше от крак на крак пред дървената ограда, на която с кабарчета бяха закачени много особени картинки — лебед с женска глава плува по гладко езеро, а на брега — някакъв човек с крива сабя на кръста. Картините бяха еднакви всичките, само на една от тях чичката със сабята беше с черен мустак и малко приличаше на Чапаев. Пред лебедите и Чапаев, долу на земята, постлана с вестници, се беше строила дълга редица сиви котки. Котките бяха от гипс и с дупка на главата за монети. Котки-касички.

Михаска се поразходи още малко, мина през битпазара, там се продаваха ръждясали пирони, изсъхнала боя и книги отпреди войната, погледа кафеза с живите петли — някакъв чичко с нос като картоф ги вадеше един по един — и тръгна към изхода.

Вече почти се беше измъкнал от пазара, но внезапно сякаш в нещо се спъна. До една боклукчийска кофа, пълна с фасове, хартии и други боклуци, беше застанала Катка, обкръжена от хора.

Михаска се мушна напред и видя до Катка кошница с две големи бутилки. От трета бутилка тя наливаше квас в една чаша, после бързо я плакнеше в някаква паничка и отново наливаше. Беше горещо като през лятото, хората бяха ожаднели и Катка въртеше добра търговия.

Михаска понечи да се измъкне, но опашката го изблъска право към Катка.

Тя трепна като го видя, примига от изненада, но веднага се окопити и му протегна чаша квас.

— Пий — каза Катка.

Михаска пое чашата и пи. Квасът нагарчаше и не струваше.

— Изпи ли го? — попита Катка и очите ѝ потъмняха. — Хубав ли е? — попита отново и на Михаска му се стори, че се чувства виновна.

Тълпата веднага го изблъска встрани и той объркан се спря.

Катка, седмокласничката Катка да продава на пазара квас! Като онази лелка с картините и мъжа с петлите. Ако на него му се наложеше да продава на пазара, би умрял от срам!

Когато майка му се върна от дежурство, Михаска най-усърдно беше залегнал над учебника по руски.

Струваше му се, че това е най-добрата маскировка. Но завареше ли го старателно втрещен в учебника, майка му винаги го питаше:

— По какво?

И се налагаше да й каже.

— Е — каза майка му, докато дрънчеше с тенджерите, — повтаряй на глас. Като в час. Все едно че съм учителката. И не се надявай...

Не му се щеше да се кара с майка си: скоро щеше да се върне баща му — ако тя му разкаже?

Михаска се изправи от масата като на истински урок.

— Суфиксът — започна той, — е част от думата...

Правилото знаеше, сега трябваха примери.

— Например коза — козичка — каза той. — Книга — книженце. — Пак не му стигаха пустите примери! Михаска реши да си фантазира. — Двойка — двойница — каза той. (Майка му леко се усмихна пред печката.) — Двойка — двойница — повтори Михаска. — Майка — майчица...

Майка му се засмя.

— Добре, добре — каза тя, — не се подмазвай, няма да те издам...

На вратата се почука и Катка го повика в коридора. Тя го поведе към ъгъла и му подаде червено захарно петле на клечка. Днес беше видял такива на пазара. Някаква дебелана стискаше половинлитров буркан, пълен с петлета. Петлетата се подаваха от буркана, бяха много и бурканът приличаше на някакво чудно сладко цвете.

— На ти, Михаска — каза Катка. — Само много ти се моля, не казвай на никого.

Очите й, цялата й фигурка, тънка и слабичка, го молеха да не казва на никого, че я е видял на пазара да продава квас.

— Хубава работа!... — каза Михаска. — Да не съм доносник? Дай петлето на Лиза.

Тя се опита да му го тикне насила, но Михаска така я погледна, че Катка моментално си тръгна.

— Благодаря ти, Михасик! — каза тя.

— Хубава работа... — отвърна й Михаска и му стана жал за нея.

На другия ден Нина Петровна не го изпита, макар че Михаска я пресрещна в коридора и я помоли да го вдигне. Чак в края на часа, с поглед, забит в дневника на класа, тя измърмори:

— Михайлов, ако искаш да си поправиш двойката, остани след часовете.

Михаска остана. Седеше в празната класна стая и за сетен път преглеждаше учебника. Много е гадна тази Русалка! Сега ще го разкара из целия учебник, ще гледа настрани и ще въздиша. После ще му пише една тройка: в смисъл, и това ти е много, да се благодариш, че съм толкова добра и те съжалих.

Вратата се отвори, той стана, без да поглежда към Нина Петровна, после се бърна и се засмя. Не беше учителката, ами баба Ивановна с кофите. До нея стоеше малката Лиза.

— За след часовете ли те оставиха? — попита старицата.

— Тъхъ — отвърна Михаска. — Имам двойка.

— Сигурно при Нина Петровна, а? — каза Ивановна.

Михаска кимна.

— Да-а... — въздъхна Ивановна. — Кораво сърце има тя. Нали не е майка...

Лиза запретна ръкави, топна парцала в кофата и взе да забърсва чиновете. Цялата се зачерви, косата ѝ падна в очите и Лиза смешно я духаше с издадена долна устна. Ивановна миеше пода с четка и главата ѝ трепереше, сякаш от уплаха.

Двете работеха мълчаливо, съсредоточено. Само баба Ивановна от време на време поспираше, обърсваше потното си чело с опакото на дланта и пак хващаше четката.

Сякаш нещо удари Михаска изведнъж. Чак се изчерви. Ето, малката Лиза и баба ѝ работят, а той си седи и прехвърля страниците. Запретна ръкави, насила измъкна четката от Ивановна и се хвана да търка пода. Но нещо не му потръгна добре с четката, затова взе парцал и започна да мие с ръце.

— Стига, Михасик, стига! Михасик... — бърбореше бабата, но той не спираше и работата му спореше с голяма скорост.

После отидоха в следващата класна стая и Михаска изми пода и там, само се ядосваше, че децата толкова цапат и оставят подире си много мръсотия. Намираше по пода ръждиви перца, стърготини от молив, а на едно място насмалко да се убоде в игла.

Когато свършиха, вече почти се беше стъмнило и Михаска се сети, че Нина Петровна го чака. Втурна се надолу към учителската стая. Нина Петровна си беше отишла вече и Михаска се качи да си вземе чантата.

— Само не казвай на баба — помоли го Лиза. — Много ще се притесни.

От долния етаж се качи Ивановна.

— Златно момче си, Михасик — каза тя, докато си стягаше багажа. — Виж колко по-бързо свършихме.

Лиза донесе голям пакет. Вътре имаше корички черен хляб, огризки, случваха се дори цели краешници. Ивановна взе да ги прехвърля в чантата си, и сякаш на себе си тихо говореше:

— Е, много хубаво... Хубави корички.

— За какво са ви? — попита Михаска.

— За квас, Михасик, за квас — каза Ивановна. — От тези корички варим квас и го продаваме. По малко ни спасява, ама не много...

Михаска си спомни Катка с бутилката, с кошницата, как продаваше квас на пазара, спомни си за петлето, което му беше донесла, и умря от срам, че Катка го беше видяла тогава. Можеше да отмине, да не ѝ се навира в очите, а той на всичко отгоре пи и квас, сякаш за да ѝ каже: „Аз пък те видях!“.

Сега вече, щом си научеше уроците, Михаска често ходеше при баба Ивановна, при Лиза и Катка, и видя целия живот на малкото семейство като на длан.

Помнеше майката на Катя и Лиза, високия ѝ ръст, бялото ѝ лице, удивително бяло, сякаш посипано с брашно, и зеленото ѝ палто, прекроено от шинел.

Всички нещастия се бяха струпали връз Ивановна и момиченцата изневиделица и без жал.

Преди войната Катка и Лиза живеели с майка си при баща им на границата. Той бил военен. Когато започнала войната, веднага ги изпратили при Ивановна. Влакът с бежанците дълго се влачил; и когато най-сетне Катка и Лиза с майка им пристигнали, Ивановна им показала известието за смъртта на баща им.

След като се поокопитила от мъката, майката започнала работа. По това време пристигали много евакуирани — всеки ден по няколко ешелона; трудно било да се намери работа и тя се хванала в хлебозавода да разкарва с дървена количка хляб. В този завод имаше едно предимство — понякога можеше да изпросиш от работничките в пекарния цех малко хляб, понякога дори цяла половинка. Това се наказваше строго. Ако пазачите хванеха някого от работниците в хлебозавода с хляб, веднага го предаваха под съд, но нямаше нищо за ядене. Катка и Лиза гладуваха и майка им рискуваше.

Количката имаше една дървена летва, която се буташе с гърди, и не беше много голяма, здрав и сит човек не би се затруднил да я кара. Но майка им след смъртта на баща им постоянно боледуваше, не си дояждаше, а и ставаше посред нощ, някъде към три, защото по това време вадеха хляба, и трябваше да чака на опашка заедно с други също толкова слаби и бледи жени с бели престилки, със същите дървени колички като нейната, за да натовари хляба и да го кара по магазините.

За нещастие ѝ се случваше да не успее да преброи всичкия хляб, който товареше и чак после установяваше липсите. Това ставаше

рядко, но дори само един хляб да липсваше, трябваше да брои триста рубли, за да го купи от пазара. А откъде толкова пари?

Понякога ставаше и обратното, уморените снабдители да съберат, за тях това не беше чак толкова страшно, а и какво са за завода няколко хляба — тогава майката си премълчаваше и донасяше хлябовете в къщи. Момиченцата скачаха, чупеха си краешничета, а майката ги гледаше и плачеше беззвучно. Сигурно се срамуваше, че лъже някого, но гладът надделява над срама, особено когато децата ти гладуват.

Количката ѝ беше много стара, понякога колелото се чупеше.

Веднъж Михаска се беше запътил нанякъде, случи се една кишава есен, и изведнъж видя край пътя майката на Лиза и Катка, коленичила до падналото колело на количката. Тя се мъчеше да надене колелото на оста, но количката беше натоварена с хляб, а хлябът клисав — едно мъничко парченце тежеше половин кило (разправяха, че нарочно му сипвали вода), и майка им нямаше сили да я повдигне. Михаска отиде при нея, опита се да ѝ помогне, но колко му бяха силиците тогава, през четиридесет и първа? Беше кожа и кости.

Тогава майка им го помоли да отиде до хлебозавода, да каже там да изпратят някого, и Михаска се затича, изчака да излязат от портала три други жени с колички и ги заведе да помогнат.

Друг път Михаска видя Катка — тя крачеше заедно с майка си и буташе дървената летва.

Времето се беше задържало по-сухо и кишата се беше заледила — количката се подхлъзваше ту наляво, ту надясно. Тогава Михаска отиде при тях, хвана се трети във впряга и си помисли, че сигурно отстрани приличат на онези хора от картинката, която беше видял в едно списание отпреди войната. Някакви дрипльовци влачат по реката шлеп. Единствената разлика е, че те тримата не са чак толкова окъсани.

Точно тогава стана онази беля, през есента на четиридесет и първа, буквално ден-два, след като Михаска им беше помогнал.

Рано една сутрин, още беше съвсем тъмно, от коридора изведнъж се дочу див крясък. Михаска рипна. Майка му само по нощница се хвърли в коридора и бързо се върна, но толкова пребледняла, че и в тъмното личеше.

Запали газената лампа и дълго остана така мълчалива, свила устни. Михаска я пита и разпитва какво е станало, искаше да излезе и той в коридора да види, но тя не го пусна, най-сетне отвори уста и каза, че майката на Лиза и Катка я сгазил камион.

Михаска не повярва, отново се запъти към вратата, но майка му го хвана, заключи вратата и си легна. Цялата трепереше. Може би си беше помислила: ами ако се беше случило на мен? Какво щеше да стане с Михаска? Той си няма ни баба, ни никой. Право в сиропиталището.

Михаска отиде на погребението заедно с майка си. Две от разносвачките свалиха фургончетата за хляб от количките си и съединиха двете колички. Някой донесе борови клонки, много особени — сребристи, почти бели и толкова красиви. Клонки от сребриста ела, бяха ги взели от ботаническата градина. Та украсиха съединените колички с клонките и сложиха отгоре дъсчения ковчег. После разносвачките измъкнаха от чантите си бели престилки и си ги облякоха върху палтата. Подхванаха количката от четирите страни, двадесетина жени с бели престилки върху палтата, и подкараха ковчега към гробището.

Движеха се съвсем безшумно и мълчаливо, сигурно за първи път толкова тихо се движеха с количките. Ковчегът беше закован — Михаска не видя повече майката на Лиза и Катя. Момиченцата придържаха от двете страни баба си, който знае защо на Ивановна главата ѝ трепереше. За една нощ беше побеляла цялата.

По-късно Михаска научи, че количката се хлъзнала на едно заледено място, отзад идвал камион, шофьорът натиснал спирачката, камионът поднесъл — право върху количката...

След няколко дни Катка каза на Михаска, че камиона го карала жена и тя също била на погребението, но Михаска не беше я забелязал.

После я видя. Беше една възрастна лелка. Не беше за вярване, че кара камион, но жените тогава на каква ли работа не се хващаха! Лелята донесе на Ивановна брашно — беше ходила до някакво село с камиона и там беше взела брашното срещу него, после носи пари — тогава и Михаска беше у тях, учеше си уроците задно с Катка, после беше идвала още много пъти, цялата война все ги навестяваше и изведнъж изчезна. По-късно Ивановна научи: тази женица, толкова мъничка и свита, че Михаска така и не можа да я запомни, умряла от петнист тиф.

Баба Ивановна много плака и Михаска страшно се учуди тогава — нали тази лелка беше сгазила дъщеря ѝ и беше оставила двете момиченца сирачета.

Но Ивановна плака като за най-близък човек; дори преди това беше ходила в съда да моли да не съдят жената — когато беше сгазила майката на Катка и Лиза.

„Тя не е виновна“ — разправяше Ивановна, макар че точно след тази невинност главата ѝ беше започнала да се тресе.

След смъртта на майката, главен доставчик на храна в къщи, Ивановна и момиченцата направо загазиха. Училището им беше прикрепено към стол № 8 и децата имаха купони за хранене в стола веднъж на ден. Но купоните бяха с пари. Ивановна нямаше пари и за двете момиченца, затова взимаше купони само за Лиза.

На Михаска често му се случваше като седне да яде, някое момченце или момиченце да го помоли: „Остави ми малко“, или направо да седне срещу него и да гледа дали Михаска няма да остави на дъното на чинията някое картофче или малко от супата. Имаше много такива деца и им викаха чакалите от осми стол. Михаска винаги търсеше Катка в тази тълпа — тя също минаваше за чакалка. Катка се срамуваше от прякора си, срамуваше се да проси; просто понякога минаваше край масите и ако някъде имаше останало парченце хляб

или нещо друго, го взимаше, но никога не висеше на главите на децата и не ги зяпаше в устата.

Михаска я търсеше с поглед и ѝ махаше. Тя се изчервяваше — какво толкова ще се изчервява от Михаска — но се доближаваше и Михаска делеше с нея първото и второто, оставяше ѝ половин купичка от кисела.

Вярно, че след това червата му куркаха и докато майка му се прибереше вечерта, сто пъти му потичаха лигите от глад, но можеше ли да не извика Катка — същински скелет, само очите ѝ блестят. Сещаше се за войната, за войниците по фронтовете — те сигурно делят с другарите си последния залък и стиската тютюн — и се засрамваше само от мисълта, че би предпочел да си изяде всичкото самичък и да не вика Катя.

А веднъж стана едно друго нещо, кажи-речи пред очите на Михаска. Един ден отиде да търси Катка, но я нямаше, само Лиза си беше в къщи и горчиво плачеше пред някакви захаросани кифлички. Гледаше ги, подсмърчаше с розовото си носле и бършеше сълзите с ръкав. И Михаска научи, че сутринта Ивановна вдигнала Лиза и Катка още по тъмно, отишли във фурната и там имало от тези бели кифлички, посипани отгоре с някакви сладки трошици. Това се смяташе за велико щастие, защото човек можеше да продаде кифличките на пазара на доста по-висока цена и срещу тях да купи много черен хляб.

Баба Ивановна преди пазара отишла до училището и Лиза останала насаме с кифличките. Гледала ги, гледала ги, пък взела да облизва на една захарта отгоре. Облизала я всичката и ѝ се сторило, че на кифличката нищо ѝ няма — най-нормална кифличка, не е да речеш нахапана, само захарта отгоре облизана. Така облизала захарта на всичките кифлички и изведнъж видяла, че кифличките станали някак голи, вече съвсем безвкусни без захарта и никой нямало да ги купи. Затова този рев.

На Михаска му стана жал за Лиза и взе да я утешава някак си, но си помисли наум, че нещо прекалено жалостив е станал, заприличал е на стара баба, всекиго жали по повод и без повод; тази Лиза по-добре да я беше пернал през врата, патка с патка — да изяде на хората хляба, но ръката му не се вдигаше да я перне. Като я гледаше такава прозрачна...

Точно тогава се прибра баба й. Видя кифличките без захарните трошици отгоре, замръзна на прага, видя Лиза, подпухнала от рев, помълча, помълча, нищо не каза, само дето главата й се затресе още повече. И се сви зад бюфета.

Но всичките тези неща бяха по време на войната, а сега нямаше вече война. Само че в семейството на баба Ивановна нищо не беше се променило. Ивановна продължаваше да прави кюфтета от картофени обелки, в неделен ден ходеше с момиченцата в гората за гъби, за боровинки, за жълъди; опичаше жълъдите, после ги мелеше и правеше жълъдено кафе. През лятото си правеха копривена супа, късаха киселец — все караха криво-ляво, но приближеше ли есента, зимата, съвсем закъсваха. Картофеното парцелче, отпуснато на Ивановна, беше съвсем нищожно и тя отново горчиво се умисляше как ще изкарат зимата.

През есента все по-често на вратата им висеше катинар. След часовете Катка взимаше Лиза и отиваха на картофената нивица да изравят от пръстта картофчета от дребни по-дребни, че други не бяха останали, по-едрите отдавна ги бяха извадили. Или пък се курдисваха с торбички пред зеленчуковия склад и чакаха случайно да им падне някоя целина, ряпа или морков. Ивановна им беше ушила тези торбички от най-различни шарени парцалчета и с тях приличаха на просякинчета.

Михаска знаеше, че след смъртта на майка им другите разносвачки бяха ходили при Ивановна и я бяха придумвали да даде децата в сиропиталището или да намери някои богати бездетни хора, които да вземат момиченцата. За богати — може и да имаше такива, може и не, но бездетни със сигурност. На някои евакуирани децата бяха загинали по пътя. Скръбта им беше голяма и те бяха готови да си вземат дете на всяка цена.

Но Ивановна се сърдеше, плачеше, притискаше децата до себе си и жените се отказваха. Само понякога им носеха хляб от завода.

Катя смяташе да напусне училището, дори си беше намерила вече място в гарнизонния стол за миячка на чинии, но баба Ивановна заяви, че докато е жива, няма да я пусне да работи, нека си свърши училището и да влезе в някой институт, пък тогава ще се оправят, защото институтите плащат стипендии...

Михаска много харесваше завода, дето работеше баща му.

Всъщност изобщо не беше влизал там, но от комина му, най-високия в града, денонощно се вдигаше черна пушилка, а пред вратата имаше часови като на границата.

Сега баща му не носеше вече гимнастюрката, ами ходеше с обикновена риза. Голяма работа, затова пък е майстор! Михаска се фукаше наляво-надясно, че баща му е майстор. Значи най-пръв сред работниците. Златни ръце — то си има приказка за това.

А че баща му има златни ръце, Михаска нито за миг не се съмняваше.

Как огъва само железата, как запоява кофи, как оправя котлоните.

Михаска вече не се мотаеше из града след училище, ами търчеше да се прибере, лапваше някой залък и с голяма скорост си научаваше уроците.

Докато се прибереше баща му, всичко трябваше да е наред, уроците да са научени както трябва, за да не го отпрати баща му да си доучва, за да може само весело да го поглежда и да си говорят за сериозни работи.

А имаха много сериозни работи за вършене!

Баща му беше донесъл отнякъде един поялник, беше сложил на ръба на масата малко менгеме и къщата заприлича на работилница. Половината стая беше затрупана със стари кофи, легени, примуси, газени котлони, катинари. Внимателно вдигаше от пода всяка вещ, оглеждаше я от всички страни, преценяваше как най-бързо ще стане — и се започваше!...

Ръцете му пърхаха като птици, движеха се така леко и прецизно, сякаш изобщо не беше воювал, не беше стрелял срещу фашистите, ами цял живот само е запоявал кофи и какви ли не съдинки.

Всички домакини от квартала бързо научиха, че баща му не отказва никому и всичко оправя, та му мъкнеха вехториите си. Баща му се усмихваше, кимаше към ъгъла — там да оставям кофата или

примуса, казваше им кога да дойдат да си приберат стоката и отново чукаше, кърпеше, ремонтираше какво ли не.

Веднъж дойде същият онзи чичка с лицето като палачинка, Седов, и донесе един грамофон.

Бащата на Михаска му сложи табуретка да седне и внимателно заоглежда грамофона.

— Как е, пиеш ли си бирата с млякото? — попита той Седов.

— Пия си, миличък, пия си — усмихна се Седов, — че си и замезям. Ама ти май си на каша...

Баща му го погледна внимателно и Михаска си помисли, че сега ще стовари грамофона в тази палачинка. Но баща му не стовари грамофона, нищо не каза на Седов.

— Сигурно не ти е леко? — съвсем сериозно го попита Седов. — След работа отново работа. Нали и аз...

— Стига де — прекъсна го баща му, — знам си работата. Пригответи парите, не работим безплатно.

Седов се засмя, стана и се запъти към вратата.

— Естествено — каза той, — естествено, то се знае. Само че много на дребно се хабиш, Михайлов, много на дребно.

Бащата на Михаска го погледна, понечи да стане, но онзи вече беше затворил вратата.

После дълго мълча. Работеше яростно, сякаш някой го беше ядосал. После внезапно се замисли, остави поялника на масата, но доста разсеяно — мушамата запуши.

— По дяволите! — злобно изкрещя баща му.

Веднага се появи майка му, видя какво е станало и се засмя:

— Помислих, че е станал пожар!

Баща му подскочи като ужилен.

— Пожар! — разкрещя се той.

И Михаска чак зяпна от учудване. Какво му става? Какво е това? Да крещи на майка му...

Баща му захвърли легена, който запояваше, и закрачи из стаята напред-назад, напред-назад — като махало на часовник. Майката отиде при него, прегърна го през раменете:

— Какво има? — попита го тя. — Успокой се.

И го гледаше както тогава, в онзи дълъг първи ден, и очите й приличаха на две късчета небе.

— Уморен си — каза тя. — Че почини си. Защо се ядосваш? Грехота е да се сърдиш. Живеем като хората, не сме по-зле.

Бащата на Михаска се отскубна от нея и отново закрочи по стаята.

— „Като хората“! — викна той. — Това е, че като хората. — Спря пред майката на Михаска и каза хрипкаво, сякаш беше ял прекалено много сладолед: — Аз пък не ща като хората! Не ща, чуваш ли! Искam по-добре от хората! Или не заслужавам?

Разходи се още веднъж из стаята, после още веднъж и още, след това внезапно спря и прегърна майка му.

— Яд ме е, не разбираш ли? — каза той с нормалния си глас. — Цяла вечер се трепя — седем легена запоих.

Все едно буря. Изгромоли, запрати няколко светкавици към земята и отфучи нататък. Баща му отново седна да работи.

И Михаска пак отиде при него. Баща му го беше научил да зачиства метала и да запоява. Още не запояваше кой знае колко добре, но с шкурката боравеше много майсторски!

Веднѣж заведе у тях Сашка Свирид, та онзи не мръдна да си ходи, докато бащата на Михаска не му даде пояльника и една кофа. Оттогава Свирид всеки ден взе да врѣнка Михаска пак да ходят у тях.

Само майка му — все недоволна. Тропа, трака с тенджерите, пък седне срещу Михаска и баща му и вземе да въздиша.

Въздъхне веднъж, дважд. Баща му ще вдигне очи от някой примус, ще отиде при нея и ще я целуне.

— Аз те разбирам — ще каже тя и очите ѝ ще станат толкова скръбни, сякаш ще заплаче.

— Само на заплата за къде сме? — ще каже баща му. — Колкото да не умрем от глад...

Той взима пари за тези ремонти. Когато някоя домакиня го попита колко ще ѝ струва, поглежда към ъгъла с вехториите за поправка и тихо казва цената. И пъха парите в джоба си, без да вдигне очи.

Вечерта, когато майката и Михаска вече са си легнали, той още сума време запоява и изчуква. Най-накрая отваря прозорчето и си мие ръцете.

После вади от джоба си смачканите банкноти от една, от три, от пет рубли, разглажда ги с длан, подрежда ги на купчинка и си ляга. Но повече не си мие ръцете, направо се завива до майка му. А тя нали все вика, че като пипаш пари после трябва да си миеш ръцете, защото парите пренасяли инфекция.

Баща му си ляга, а майка му дума не обелва.

Както и онзи път си беше замълчала.

Баба Ивановна донесе на баща му едно продупчено легенче. В него си переше. Баща му го запои, пак погледна в ъгъла и ѝ каза, както казваше на всички:

— Две рубли.

И Михаска я видя как се обърка, как остави легенчето, излезе в коридора и после донесе двете рубли. Михаска погледна майка си — и тя беше тук и дрънчеше с тенджерите си и видя, не може да не е видяла всичко. Но нищо не каза.

— Ама това е Ивановна! — каза Михаска на баща си и го погледна, сякаш го виждаше за първи път. — Ивановна, не разбираш ли? Те са много бедни. Дъщеря ѝ я сгази камион.

Баща му го погледна учудено и отвърна:

— Какво от това?

Сякаш нищо особено. Нищо не е станало. Нищичко. И майка му продължи да трака с тенджерите.

Михаска погледна баща си уплашен, ужасен, обиден и очите му бяха пълни със сълзи. Баща му отново го погледна и отново нищичко не забеляза.

Не поиска да забележи.

И тогава Михаска се сети за инвалида.

Ей, че хитра жена е майка му!

Михаска чак след това разбра защо си беше замълчала. Защо дума не беше обелила.

Просто защото макар да въздишаше и понякога да казваше, няма ли да имат край тия поправки, та да сложи бяла покривка на масата, тя самата беше от радостна по-радостна, дето стана така. Дето най-сетне всички са си у дома: синът учи, без да чака специална покана, дори почти няма тройки, а мъжът ѝ не се пилее по кръчмите като някои, ами си седи в къщи, разговаря с детето, гледа си кофите.

Да можеше някак, сигурно и тя на драго сърце би се хванала да запоява и да зачиства, ама пуста домакинска работа: двамата мъже на нея чакат и за готвене, и за пране.

Явно дочуваше с половин ухо, когато баща му разправяше за войната, за ръкопашните боеве с фашистите, как се бяха вдигали на атака след танковете, как беше лежал ранен в болницата... Естествено и за ордена Червена звезда. И как му го бяха връчили.

Веднъж бил на разузнаване и взривил една лека кола с офицери. Всички останали на място, само един имало жив, някакъв с чанта. Замъкнали го в щаба на разпит и се разбрало, че швабата бил много важна клечка, а чантата му била още по-ценна.

Михаска си помисли, че май някъде по вестниците беше чел за подобно нещо. Дали пък не е било за баща му? Така или иначе, майка му чуваше всичко това, виждаше ги и се радваше, че Михаска и баща му си приказват и дори не я забелязват.

Това по-късно му стана ясно.

Но след онзи случай, майка му изведнъж се появи при Ивановна с една кофичка картофи. Останали от миналогодишните. После остави на масата две рубли и ѝ каза:

— Ще извиняваш, Ивановна, Виктор нещо се е объркал.

Ивановна взе да се моли на майка му да си приберат двете рубли: той такава услуга ни направи, а тия неща все още се плащат, не сме

стигнали до комунизма, така си е; но майка му категорично отказа и Михаска видя, че ѝ е неудобно заради баща му. Срам я е.

И тогава разбра: тия пари не беше ги върнал баща му. Тя ги връщаше. Значи не е съгласна с него, щом я е срам. И може би тогава, когато си беше премълчала, ѝ е било сто пъти по-тежко, отколкото на Михаска, хиляда пъти по-обидно.

Но си беше премълчала. Дума не обели.

„Защо?“ — мислеше си Михаска и не проумяваше. Но чак после разбра, че майка му си беше премълчала, защото ги обичаше — и Михаска, и баща му, обичаше цялото си семейство и не искаше да им се случи нищо лошо.

Просто си беше премълчала и беше поправила грешката на баща му. Без той да разбере.

„Но защо не той самият — мислеше си Михаска, — защо не той самият? Как можа татко да направи такова нещо? Защо е такъв?“

Веднъж Михаска закъсня за първия час. Една минутка, не повече. Но добре че имаха математика: Иван Алексеевич го пусна. Да беше Русалката — изключено!

Михаска си седна на мястото, извади си тетрадката. Гледа, че Сашка му прави някакви знаци, но нищо не разбра. И Сашка до края на часа само се въртеше на мястото си и го поглеждаше. През междучасието го повика.

— Виж — каза Сашка.

На дъното на платнената му чанта имаше истински кинжал. С пречупен кръст на дръжката. През острието минаваха две улейчета, почти незабележими.

— За кръвта, да се стича... — Сашка размърда плешки, щръкнали под ризката му, сякаш му стана студено. — Ще изпиля кръста, ще го махна.

Михаска си представи как някакъв фашист замахва с този кинжал срещу вързан и пребит партизанин — мравки го полазиха. С това острие — почти две педи — да мушнеш човек...

Сашка му разказа, че вчера ходил на танковото гробище. И Михаска ако иска, днес пак да отидат, само че никому нито дума, че ще се лепнат и другите и нищо няма да стане — гробището се охранява.

Но цялата охрана беше някакво старче с пушка и военна фуражка. Сигурно я беше сложил за фукня. Или да изглежда по-страшен. Гробището от трите страни беше заобиколено с бодлива тел, откъм четвъртата нямаше тел, но там, точно в края на железопътните релси, беше караулната.

Момчетата залегнаха под един храст и зачакаха старецът да се умори да обикаля и да си влезе в караулната, но той се случи много бодър дядка, обикаляше ли обикаляше край бодливата тел.

А на гробището какво ли не! Смачкани танкове с кръстове, оръдия със спукани и огънати дула, изпотрошени лафети и дори една опашка на самолет. Планини от желяза, от натрошени фашистки оръжия се издигаха тук — безопасни вече, обезвредени завинаги.

Най-сетне момчетата видяха как старецът с пушката се прибра в караулната.

И запълзяха към бодливата тел. Михаска веднага си представи, че е разузнавач и трябва да взриви склад с оръжие. Заизвива се като змия, замести лакти и колене, оставяйки едва забележима следа в тревата. Ето я телта. Много е опъната, не може да я повдигне.

На едно място под телта имаше някаква вдлъбнатинка. Михаска се обърна по гръб, притисна се до пръста и препълзя под телта.

Много внимателно трябваше да пълзят по железата: не само да не настъпят нещо и да не вдигнат шум, но и да не се порежат, защото железата на много места стърчаха страшно раздрани — изглежда от снаряди.

Михаска и Сашка си поиграха на прицелване с потрошеното оръдие, потърсиха дали няма някой пистолет и се вмъкнаха в люка на захвърления танк без вериги.

Ръждивите му колела дълбоко се бяха врязали в земята и вече бяха буренясали. Сашка се настани пред някакви лостове — изглежда там беше мястото на водача, а Михаска започна да командва, сякаш бяха на кораб: „Пълен наляво! Пълен надясно!“. Защото не знаеше как се командва танк.

После Сашка му посочи някакви тъмни петна на желязната стена.

— Това е кръв! — каза му той.

Михаска се вгледа. Ако Сашка не му беше казал, през ум нямаше да му мине, че това е засъхнала кръв. Просто някакви петна. Едното приличаше на Скандинавския полуостров.

„Човекът отдавна го няма — помисли си той. — А кръвта му е останала.“

И веднага се поправи: не човека, ами фашиста — но въпреки всичко му стана някак криво и неприятно.

Бяха решили вече да се измъкват и изведнъж Сашка му показва една граната. Истинска немска граната. Дълга, с изтеглена дървена ръчка.

— Късмет! — пошепна му Сашка. — Сега ще я взривим!

И почти бяха тръгнали да излизат, но внезапно зад танка нещо затрака и изсвири.

— Влака!... — пошепна Сашка. — Да бягаме!

И се измъкнаха от танка. На железопътните релси, които опираха в гробището, беше спрял товарен влак. Локомотивчето му беше мъничко, пъшкеше, уфкаше и фучеше, едва-едва мъкнеше тежките вагони.

Момчетата бързо се шмугнаха под бодливата тел, а после се затичаха, без да се крият. Но никой не ги забеляза. Старецът с пушката се беше спрял пред влака и пушеше с машиниста. Един грамаден кран от влака заскърца, извъртя се и надвеси челюсти над танка, в който допреди малко бяха играли.

Чуха как се опънаха стоманените въжета, танкът тежко трепна и се заиздига нагоре.

— Край — каза Сашка. — Капут!

Михаска си представи как този танк потъва в грамадната алена пещ и моментално изчезва, стопява се, става течен и онези петна също изчезват, изчезват завинаги.

Стисна зъби. Хич, хич не му беше жал за този фриц, този фашага. От танка той е стрелял по нашите. Може би дори е стрелял срещу Ленинград, срещу руските войници, по такива момчета като Сашка.

Оръдията с огънатите и сцепени дула, лафетите, опашката на самолета, цялата планина от фашистко желязо бавно се преместваше на влака.

Войната беше свършила и сега последните й следи щяха да отидат в пещите. Колко е хубаво!

Михаска си спомни Деня на победата. Всички се прегръщаха и се целуваха. Той мислеше, че ще стане нещо необичайно, нещо изключително. Може би земята ще се разлюлее!

Нищо подобно. Дори денят се случи най-обикновен — мрачен, не пролетен.

Михаска крещеше, прегръщаше се, радваше се като всички, но тогава само усещаше и знаеше, че Победата е дошла.

А сега я видя.

Ето това била победата! Тържествена. Тиха. И някак мощна!

В тишината проскърцваха стоманените въжета, бръмчеше моторът, а убийците — железарии покорно се издигаха за последен път. Тези военни отломки, доскоро убивали хора, вече никого няма да могат да уплашат. И трябва изобщо да престанат да съществуват.

Михаска лежеше, смаян от всичко това.

Сашка го подбутна в ребрата, викна: „Смърт на фашистките окупатори!“ — скочи и нещо проблесна в ръката му. Сашка веднага падна долу и топла вълна мина над главата на Михаска. Ушите му забучаха от взрива.

И те побягнаха.

Бяха поздравили победата.

Със сто и двадесет топовни гърмежа.

В града се строеше голям завод.

Иван Алексеевич им каза, че в новия завод няма да се правят нито оръдия, нито снаряди, ами трактори. За да орат земята. За да има повече жито и час по-скоро да се отменят купоните.

Това щеше да стане завод на заводите. На голямата ливада извън града денонощно боботеха екскаватори, изгребваха пръстта. Целият град работеше на строежа. Работници от други заводи, всички учреждения. След работа хората отиваха там и оставаха до късно вечерта.

Един ден Иван Алексеевич им каза, че и тяхното училище трябвало да поработи на строежа, че те били на ред и, разбира се, щели да отидат най-големите — пети клас.

Работата им не беше трудна, но много важна. Режеха дърва, но не на големи цепеници като за печка, а на нещо като тънки филии. После цепеха на ситно тези филии. Подготвяха гориво за газгенераторите, които извозваха пръстта от екскаваторите.

Михаска и Сашка работеха, докато в очите им не заподскачаха зелени точици, и чак тогава сядаха да си починат.

От площадката, дето режеха с трионите, добре се виждаше целият изкоп. Там всичко беше в движение. Екскаваторите се въртяха, камионите пристигаха един след друг, а по отсам хората копаеха направо с лопати. И всичко това бързо, бързо, но в същото време спокойно и по план.

Камионите току спираха пред площадката, дето работеха учениците, шофьорите зареждаха с дървените залци кръглите печки до кабините и си заминаваха. Така че, а са се уморили децата, а са спрели — целият строеж ще спре. Ще замлъкнат екскаваторите, ще се парализират камионите. И макар че на площадката се издигаше цяла планина от такива дървени парченца, нацепени от по-рано от някакво друго училище, децата работеха с всичка сила.

Как иначе — такъв грамаден завод! И когато стане готов, ще могат да разказват на по-малките, че и те са участвали в строежа му.

Иван Алексеевич работеше заедно с учениците: цепеше дървените филии на залци, размахваше брадвата като курдисан и спираше само за да си избърше запотените очила.

После все пак спря, обяви голямо междучасие и Михаска едва изправи гръб.

Можеха да поседят, да полегнат. Но Михаска и Сашка тръгнаха из строежа.

Насреща им бучаха газгенераторите, сякаш ги гълчаха, че им се навират в краката, веднъж-дваж някакви хора им викнаха да не се мотаят тук. Как не! Че нали сега и те са работници като другите — кой може да им забрани да минават през строежа?!

В дупката имаше изкопчии. Михаска ги погледна и насмалко да падне: и баща му беше там. Гърбът му се напрягаше, когато изхвърляше пръстта с лопатата, мускулите му изпъкваха през мократа фланелка, мърдаха, сякаш някой си играеше на топчета под кожата на баща му.

— Гледай — каза Михаска на Сашка, — този познаваш ли го?

Каскета на баща му беше обърнат с козирката назад; той спираше от време на време и обърсваше с ръка потта от челото си.

— Тате! — извика Михаска.

Баща му се обърна и му махна.

— И ние работим тук! — пак викна Михаска.

— После ще мина да те взема! Чакай ме! — отвърна баща му.

На Михаска му се стори, че баща му работи най-добре, най-бързо от всички. Гордо загледа яките му мускули.

Когато си тръгнаха, Михаска си помисли: колко е хубаво, че той и баща му — двамата заедно строят този завод!

Може би Михаска, когато порасне, ще работи в този завод, ще прави трактори. Най-добре и баща му да дойде тук да работи.

Ще се прибират заедно след работа, бавно, уморено ще крачат по улицата, а майка му ще ги чака в къщи. Ще шета край печката, та да нахрани тези работни хора.

Михаска хвана баща си за ръка.

— Колко е хубаво! Нали, тате?

— Кое е толкова хубаво? — равнодушно го попита баща му.

— Че строим завод. Двамата с теб! — с усмивка отвърна Михаска.

Баща му беше нещо мрачен, кисел.

— Ще им се не види! — намръщи се той. — Само ми губят времето.

Михаска сякаш се препъна, сякаш някой го поля с ледена вода. Цял ден ги беше рязал тези филии, та в очите му святкаха зелени точки, цял ден се стара, да не би да спрат камионите, газгенераторите... Значи всичко било на вятъра!

Но нали и Сашка се стара, нали ряза, и всички деца, и Иван Алексеевич как размахваше брадвата. Ами шофьорите на газгенераторите. Ами хората, дето правеха изкопа! Ами самият той, баща му!

Да не би всичко да е било преструвка? Колко се труди, колко работи, а сега го е яд на тия, дето са го пратили тук! Какво излиза, че си предпочита кофите?...

Михаска си измъкна ръката от неговата.

Михаска самият не разбираше какво му е. Да го пита човек, не може да каже. Просто по-рано появникът му беше удоволствие номер едно. Топнеш го в ситно надробения колофон, докоснеш парченцето калай и то става на бели капки — течен калай.

А сега му смъди, вони. И са му омръзнали всички тези примуси, котлони, кофи, легени. Трупат се в ъгъла, заели половината стая, същинско бунище. Да ги вдигне човек с един кран и айде за претопяване...

Точно така и стана.

Веднъж пак бяха седнали с баща си, стържеха, чукаха, нагорещяваха появника, и изведнъж влезе някакъв човек. Дебел, подпухнал, лицето му като на болен. И сигурно си беше болен, защото здрав човек не може да е толкова тлъст.

Дебелакът поздрави любезно, кой знае защо се пипна за мазния нос и каза на баща му:

— Аз съм финансов инспектор. Чух, че сте си открили частна работилница. Много добре, много добре! Само че защо не плащате данък?

Баща му пребледня, надигна се и се скри зад гардероба. След малко се появи с гимнастюрката, с медалите, с гвардейското отличие. Намести си колана.

— Нали виждате — попита той дебелака. — Воювах. Раняван съм. И сега да не мога да живея както си искам?

Майката на Михаска влезе от коридора, притисна се в рамката на вратата. Уплашена взе да се взира ту в бащата, ту в инспектора.

— А вие — данъците! — викна баща му.

— Не ми викайте — каза дебелакът и пак се пипна по носа. Говореше спокойно, сякаш бащата на Михаска не беше се разкрещял, сякаш нищо особено не беше станало. — Виждам ви, че не сте мошеник. От тая работа — и кимна към кофите и легените — не се трупа състояние.

Бащата седна. Инспекторът му говореше любезно, без да се ядосва, сякаш дори му съчувстваше.

— Но законът си е закон. Ако имате доходи, трябва да плащате данък. Нали разбирате? — попита той и додаде леко раздражен: — И да ви кажа, в случая военната ви униформа изобщо не е на място. Аз също съм воювал, но в подобна ситуация не бих си позволил да дрънкам с медалите. Така че — предупредил съм ви. Следващият път ще ви съставя акт.

И си отиде, дишайки тежко.

Бащата се заразхожда из стаята. Михаска нито веднъж не вдигна очи да го погледне.

Кога беше, баща му разказваше как ходил на разузнаване и Михаска го зяпаше в устата, и се радваше, че има такъв смел баща. Разузнавач — то значи най-най-смелият човек, а сега...

Когато баща му изникна изведнъж с униформата пред инспектора, Михаска дори в първия момент не разбра защо си е облякъл гимнастюрката с медалите. А то какво било... Баща му чисто и просто се беше уплашил от този човек. И беше облякъл гимнастюрката все едно ризница. Сякаш гимнастюрката щеше да го скрие от данъците...

Майката на Михаска все така стоеше на вратата и мълчеше. Защо мълчи? Нали разбира! Нали всичко разбира! Или й е жал за работилницата? За тези кофи и легени? Или я е страх, че Михаска пак ще се губи от къщи, ще си развали успеха, вместо да седне с баща си да ремонтира кофите? Защо, защо мълчи? Баща му сякаш неохотно се доближи до купчината вехтории в ъгъла и с всичка сила я ритна с ботуша.

Михаска трепна. Кофите весело издрънчаха и се търкулнаха, легените изгромоляха.

— По дяволите! — каза баща му. — Наистина, че тази работа пари не прави.

И Михаска все мислеше, мислеше, мислеше за това и накрая реши, че инспекторът е виновен за всичко. Какво лошо беше сторил баща му? Че ремонтираше легени и тенджери? Какво по-хубаво от това! Хората имат нужда от съдинките си и те трябва да се поправят. Да не би баща му да е виновен, че в града няма работилница за поправка на съдове? И взе да прави добро на хората. Ама за доброто плащат ли се данъци? Не, баща му не беше виновен. Сега Михаска много добре го разбираше. Само едно си оставаше неясно: защо се беше стреснал така, защо се беше уплашил от инспектора?

А може би не беше от страх — от какво да го е страх? Може напротив, да е искал него да стресне. Само дето се беше получило доста неприятно, но иначе нищо страшно.

И Михаска съжали, че така лошо си беше помислил за баща си. А колкото до Ивановна, баща му изобщо не я познаваше. Щом я опознае по-добре, и той ще я обикне.

Баща му върна имуществото на домакините и повече не приемаше поръчки, само казваше:

— Фалит на банката, закриваме.

Един ден дойде и Седов да си прибере грамофона.

Още от вратата се заусмихва един, лъснал като мазна палачинка, очите му станали на цепчици.

— Банкрут, а? — каза той. — Нали ти виках: много на дребно си я подкарал.

Майка му я нямаше в къщи и баща му каза на Михаска да излезе малко. Михаска се зарадва. Хич не му беше приятно да слуша Седов пак да разправя за бирата с мляко.

Излезе, а когато се върна, стаята беше задимена — лисици да ловиш. Цяла чиния сплескани фасове, на масата празна бутилка и Седов още там. Само лицето му станало още по-кръгло. И още по-розово. Поопекла се палачинката.

Седнал този Седов на табуретката, хълца, прикрил уста с ръка. А бащата на Михаска целият чорлав, мрачно зяпа пода и пуши ли пуши.

Щом влезе Михаска, двамата веднага млъкнаха, сякаш си разправяха военни тайни. После Седов хлъцна още веднъж, стана и си взе грамофона под мишница.

— Запомни — вика на бащата, — запомни съвета ми. Не ти мисля злото, затова хич не се стеснявай.

Беше опрял гръб на печката и си изцапа сакото, но Михаска не му каза. Баща му също.

— Щом си останал жив — каза Седов, — значи, сега животът си е живот... Че малко ли е — възкликна той, — да изкараш цялата война само с едно раняване! Хем не като какъв да е — като пехотинец. Ох-ох-ох! — прозя се той. — Ама и животът, братко, не е лесна работа. На фронта не си се страхувал и тук да не ти пука. Гледай си интереса. Ясно ли ти е? Че ти кръв си лял...

— Добре де — отсече баща му. — Хайде, на добър час.

— Тя и работата си е направо генералска! — продължи Седов. — Лично аз ще ти се кланям. Пък на булката ще ѝ се сопнеш малко. Заведи я при Залцер.

Седов се въртна, грамофонът одра стената, откъсна едно парче от тапета. С малко разклатен вървеж Седов излезе в коридора.

А баща му отново заби поглед в масата и остана така да си допуши цигарата. Така си пушеше, без изобщо да забелязва Михаска.

Вратата изтропа. Дойде си майката на Михаска. Баща му вдигна очи, рязко смачка фасата.

Въздъхна. Сякаш набираше смелост за нещо.

От този ден всичко в къщата им се промени. Баща му отвинти менгемето, захвърли нанякъде поялника, изчегърта с нож всички петна по масата. Стаята им отново заприлича на стая, не на работилница, на масата светеше колосана бяла покривка.

Баща му и майка му също станаха съвсем други хора.

Когато баща му се начумереше, майка му се усмихваше. А когато баща му се усмихнеше, майка му се мръщеше и очите ѝ се подуваха от плач. Направо като везна — ту единият надделее, ту другият...

Поне да бяха казали на Михаска какво става, какво толкова делят!... Но влезеше ли той — у дома се възцаряваше тишина. Млъкват или си говорят нещо незначително. Сякаш всичко е наред.

Що за хора са тези възрастните!? Не си кажат всичко ясно и открито. Боят се от собствените си деца. Сякаш са нещо врагове или

шпиони, сякаш веднага ще излязат навън да разправят на всички.

Ако има някаква неприятност — защо да си шушнат? Кажете де! Синът ви или дъщерята са деца, така е, но нали и те са хора, ще ви разберат, може даже да разберат всичко по-добре от възрастните. Не че нещо ще ви посъветват, но у дома животът ще стане по-нормален. Няма да се криете, да си шепнете като заговорници.

Да, баща му и майка му криеха нещо от него.

И той виждаше, че мнението на баща му надделява. На майка му ѝ става все по-криво, тя почти не говори с Михаска, извърща глава, сякаш нещо е виновна пред него. А баща му си пее: „По долини и баири...“.

Като го гледа такъв усмихнат, майка му само си мълчи и се мръщи. Михаска усеща, че двамата водят някаква борба. Да не би баща му да принуждава майка му да направи нещо? Но какво? Нищо не му хрумва. Пък и смешно е — за какво ще я принуждава? Нищо не се разбира...

И все пак му минаваше през ум, че в годините, докато бяха живели сами, майка му беше доста по-смела. Беше ѝ много тежко. Михаска знаеше, че майка му дава кръв за фронта, за да получи кръводарителски купони — масло, мляко, повечко хляб. Тези неща отиваха за Михаска и той често си беше мислил, че майка му все едно че му дава кръвта си. Дори беше продала синята рокля на бели точки, за да купи хляб, а костюма на баща му скъта и запази, макар че можеше и него да продаде.

Майка му е силна жена. Михаска го знаеше. И му се щеше тя да не мълчи, везната да натежи откъм нейната страна.

Понякога се питаше: защо поначало се появи тази везна? Защо майка му и баща му, без да се издават пред него, като че водят непрекъснато борба? Преди войната така ли беше? Или сега така стана? Значи някой от тях се е променил. Майка му? Но нали Михаска непрекъснато беше с нея.

Значи баща му.

Явно, че за да има равновесие помежду им, за да им е еднакво весело или еднакво криво, е необходимо нещо вътре в тях да се промени...

Всичко се изясни изведнъж и най-случайно, както често се случва.

Един ден баща му се прибра от работа и каза на майка му, че се бил запознал с някакъв обуцар, който правел дамски обувки. Майка му вяло кимна, но баща му настоя незабавно да отидат при майстора, защото пред работилницата му винаги имало големи опашки, а днес той лично ги бил поканил. Михаска четеше книга, по навик беше свършил рано-рано с уроците за утре, затова се запътиха при обуцаря всички заедно.

Името му беше Залцер и Михаска си помисли, че някъде е чувал това име. Хората в двора на двуетажната дървена къща им посочиха неговата врата, баща му почука, но сума време никой не отвори. Оттатък вратата се чуваше някакво шумолене. На Михаска му се стори, че някой ги гледа през тясната пролука. Баща му отново почука и един глас зад вратата най-неочаквано попита:

— Кой е?

— Търсим Семьон Абрамович, праща ни Седов — каза баща му, но така ясно и внимателно изговори тези думи, сякаш бяха парола.

И Михаска се сети, че точно Седов беше споменал за Залцер. Вратата се отвори. Пред очите им се появи малко човече с гърбав нос и карирано яке, увиснало на раменете му. През разкопчаната яка на якето се подаваха гъсти къдрави косми. Очите му бяха облепени и сълзяха.

— Влезте бързо! — сърдито нареди човечето.

И бащата, майката и Михаска бързо се пъгнаха в тъмното коридорче и оттам влязоха в стая с висок гипсов таван.

До едната стена имаше пиано. Михаска седна срещу него.

Цялата стая се отразяваше в полираната му повърхност.

— Обикновено не пускаме деца — каза косматият обуцар. — Те имат навика да разпитват децата.

— Кои „те“? — попита майката.

— Има някои... — недоволно измърмори Залцер, — дето се интересуват. Момчето да не издаде нещо? — попита той бащата на

Михаска.

— Той е потомствен разузнавач — каза бащата. — Ням като риба, глух като мумия.

Искаше да се подмаже на Михаска, да заглади глупавия въпрос на този Залцер, но Михаска все пак се обиди. Да не е някое дрънкало-лапацало?... А и какви ще са тези тайни? Да не са на фронта случайно?...

Семьон Абрамович въздъхна с облекчение и някак изведнъж стана друг. Досега беше просто един злобар, сега пък плувна в усмивки, златните му зъби светнаха.

— Много ми е приятно да се запознаем! — каза той, доближи се до майката на Михаска и се здрависа с нея. — С вас се познаваме. От общи познати, така да се каже... — весело кимна той на бащата и подаде ръка на Михаска: — Здравей, момченце, здравей! Много ми е приятно, много! — заповтаря Залцер и заситни из стаята. — Такива контакти, значи, дето има една приказка, са взаимнополезни и в наше време абсолютно необходими. По едно чайче?...

Майката отказа с глава и Михаска забеляза, че когато Залцер застана с гръб към тях, баща му я погледна някак особено.

— Обувки, значи? — каза Залцер. — Какви ще желаете? Всекидневни, официални, бални? Впрочем, защо да крием, тук сме свои хора!

Запъти се към пианото, озърна се, видя вратата, сети се да завърти райбера, макар че външната врата в коридорчето беше здраво залостена, и отвори пианото.

— Ето ви, изберете си по вкус и мярка — каза той и взе да вади от пианото дамски обувки.

Редеше ги на масата и след няколко мига масата заприлича на магазин. Наистина изборът беше голям! Сиви лодчици с копченце отпред, бели, също с копченце. Някои по-обикновени, други по-

красиви. Михаска понякога от скука влизаше в магазините, знаеше, че рафтовете са винаги празни, а дори да се случеше някой път магазините да са заредени, обувките се даваха по купонната система. А тук какво изобилие от обувки само у един човек!

— Избирайте, избирайте! — повтаряше Залцер и някак все поглеждаше към прозореца. — А тези са най-елегантните, бални пантофки. — Той постави в центъра на масата изящни обувки, лъскави като пианото. Бяха с висок ток, а отпред бяха украсени със златен шев.

Майката ахна. Очите ѝ отдавна бяха светнали, още когато Залцер заизважда обувките от пианото. А сега направо ахна.

— Просто са приказни, нали? — оживено я попита Залцер. — Приказни! Като на Пепеляшка, ако си спомняте.

Михаска си спомни за пантофките на Пепеляшка, но в приказката се казваше, че са кристални, прозрачни, а тези бяха черни, макар и толкова лъскави.

— Харесват ли ви? — попита Залцер майка му.

Искаше ли питане, то просто си личеше.

— Вземете ги тогава — и каза той. — Ваши са. Подарявам ви ги.

Майка му ахна още веднъж, но врътна глава в знак на протест; баща му също се възпротиви, извади от джоба си пари и взе да ги брои.

— Я оставете тия работи! — внезапно сърдито възкликна Залцер. — Не се правете на деца. Какво толкова? Вземете ги подарък от мен, някой ден ще ми се отплатите. Услуга за услуга, разбира се, така стават тези работи. Мисля, че ще станем добри приятели, а?

— Естествено, естествено — закима бащата, а майката не можеше да откъсне поглед от обувките.

— Тогава всичко е наред! — каза Залцер. — Взимате обувките и точка.

Майка му най-сетне откъсна поглед от обувките и го премести върху Залцер.

— Не, няма да ги взема безплатно — твърдо заяви тя. — Виктор, плати ги.

Баща му отново взе да брои парите и Михаска си каза, че все пак майка му е човек на място, колко твърдо заяви, че няма да ги вземе безплатно.

Залцер се примири, взе парите, само измърмори:

— Значи сте такива, значи такива сте били...

После настъпи мълчание. Докато Залцер увиваше обувките в един вестник, Михаска гледаше лакираното пиано. В него се отразяваше бюфета, който се намираше зад гърба на Михаска, до бюфета едно нощно шкафче и отгоре радиоапарат. Досмеша го. Представи си, че и в бюфета вместо съдинки, и в радиото вместо жички и лампи има обувки като в пианото.

— Е, заповядайте балните си пантофки. Остава само да осигурите бала. Но май скоро и това ще стане — каза Залцер и се засмя. Но смехът му прозвуча някак неискрено, сякаш го беше нещо яд на самия себе си.

— Само ни е до бал... — каза майката.

— Я не говорете така! — възкликна Залцер. — Да знаете, че малцина са късметлии като вас.

— За какъв късмет става дума? — учуди се майката.

— Ах, ама сте скромнен човек, ама сте потаен! Защо криете, нали сме си свои? Това, дето сте се уредили за продавачка в първия магазин на свободни цени след войната — то е все едно да станете направо генерал... Можете да ми вярвате, от стара коза яре съм аз — истински късмет. Да-а...

В първия момент Михаска нищо не разбра. Видя как майка му пламна, как се обърна към него. Той все още ѝ се усмихваше. Думите на Залцер се бяха забили в мозъка му, но сякаш се отнасяха за някой друг, не за майка му. Тя, която през цялата война работи в болницата, спаси толкова хора, изкара толкова нощи в дежурство до леглата на умиращите войници, тя сега... Как така — продавачка? В магазин? Колко неправдоподобно, колко нелепо...

Михаска се забърка, не проумяваше какво става. Мислите му се блъскаха и падаха като есенни мухи, изведнъж събудени от сън — те така се въртят и не знаят накъде да литнат.

Баща му упорито го поглеждаше и нещо си говореше със Залцер.

— Няма, няма, не се безпокойте — ядоса се майка. — Ще ни настигнеш после.

Хвана Михаска за ръка като малко дете; минаха пак през тъмното антренце; на вратата Залцер каза:

— Кажете на сина си много да не дрънка.

— Няма, няма, не се безпокойте — ядоса се майка му.

Зад гърба им издрънча веригата на вратата. Мълчаливо тръгнаха по сухата есенна улица. Михаска харесваше тази улица. Тук имаше дъбове и те със Сашка Свирид бяха идвали да събират жельди, за да правят после от тях смешни човечета. И сега имаше много разпилени жельди, но Михаска равнодушно ги настъпваше и те излитаха изпод краката му като жаби...

— Аз не исках, Михасик — бодро каза майка му, — но татко ти настоя. Но наистина прав е този Залцер, ще си пооправим живота. Може някой път да ти донеса бонбонки.

— Бонбонки ли? — спря се Михасик. — Да не съм бебе?

Майка му го гледаше и ѝ беше много криво, то си личеше. Но защо се прави, че няма нищо особено, защо се преструва?

— Нали си в болницата? — попита я той. — За какво ти е този магазин?

Мъчеше се да говори спокойно, умно, майка му да осъзнае какво става: има още време, може да се откаже.

Спомни си как беше ходил при майка си в болницата. Тя го настаняваше в приемното до прозореца, там беше тихо и той си учеше уроците. Понякога майка му казваше след училище да се прибере в къщи — това значеше, че е пристигнал ешелон с ранени и в приемното е пълно с войници. В един такъв ден Михаска надникна вътре. В приемното беше шумно, пълно с хора. По пейките бяха насядали и налягали ранените само по наполеонки. Всички омотани в бинтове, превръзките на някои почернели от кръв.

А веднъж майка му се прибра от болницата пребледняла и веднага се свлече на леглото. Михаска се хвърли при нея, помисли, че се е разболяла. Но майка му малко по малко дойде на себе си, помоли го да стопли чая и после му разказа, че този ден докарали един ешелон направо от фронта, мнозина ранени имали нужда от незабавни операции, от преливане на кръв, но кръвта не стигнала. Тя била дежурна в операционното и помагала на хирурга. Навила си ръкава, сложили я да легне до ранения и му прелели кръв направо от нея. Михаска се учуди как от майка му са прелели кръв направо в жилите на този ранен. Тя му се присмя и каза, че първо, не в жилите, а във вените и му показва на ръката си тази синя паяжинка от вени. На едно място на ръката ѝ точно над вената имаше голяма морава синина. Майка му каза, че това е от иглата, но ще мине, не ѝ е за първи път. Второ, каза тя, така би постъпил всеки друг човек и ако Михаска се бил случил там, щял да направи същото, защото кръвната му група е същата като нейната, което значи, че може да се прелива на всеки ранен.

Ето това беше болницата за майка му! А и за самия Михаска през цялата война болницата беше нещо като втори дом.

В училището той отговаряше за събирането на подаръци за ранените. Веднъж всички шиха в час пунгии за войниците, а момичетата бродираха с червен конец „Скорошно оздравяване!“. Събираха и цигарена хартия, вълнени чорапи и ръкавици и всичко това Михаска заедно с другите деца и с Юлия Николаевна го предадоха на военните от болницата на майка му. Ранените им ръкопляскаха от леглата си, майка му също ръкопляскаше, и тя беше с тях.

А сега всичко ще трябва да бъде забравено, изхвърлено от главите им, задраскано от живота им. Михаска случайно се сети за Фролова, продавачката на сладолед, която през цялата война се беше прехранвала за сметка на кучетата, и от срам заради майка си насмалко да заплаче.

— Ех, и ти!... — злобно й каза той и я погледна в очите.

Ако не му беше майка, а някой приятел, сигурно дори щеше да го удари заради това предателство. Майка му понечи да го задържи за ръкава, но той се отскубна и се затича при Сашка Свирид.

На ъгъла се обърна.

Самотната фигурка на майка му се открояваше наред улицата.

Стана му мъчно за нея и той прехапа устна, да не би да ревне за срама.

Спомни си, че когато Седов беше у тях и баща му пи водка с тази палачинка, Седов беше споменавал за някакво генералско място.

Значи това било генералското място!

Значи Седов беше склонил баща му, а баща му — майка му.

Майка му беше казвала: когато болестта се предава от един човек на друг, става инфекция.

Иначе казано, зараза...

Духаше северен вятър. Вихърът отскубваше от дърветата облаци от листа и листата като гладни врабци литваха над града.

Баща му го накара да си облече зимното палто, но и то не го предпазваше от студа. Вятърът се вмъкваше отдолу и го пронизваше с остриите си иглички.

На дланта на Михаска беше изписан лилав номер 286, на баща му — 287. И пред тях, и зад тях надалече се простираше опашката. Всеки беше хванал съседа си за лакътя, за да не се разкъсва опашката, всички потропваха с крака, престъпваха от крак на крак, криеха в яките премръзналите си уши.

Мръкваше се бързо. Магазинът работеше от шест, за да не бягат хората от работа, но още в пет опашката опасваше вече магазина и все нови и нови хора идваха и се нареждаха... А една възрастна жена — може би излъчена от масите, може би и по собствена инициатива, надписваше ли надписваше дланите с химически молив.

Говореше се, че днес по случай първия работен ден на свободния магазин (без купони), ще минат пробно хиляда души. Защото никой нямаше представа колко души могат да бъдат обслужени от единствения магазин без купони. Всички бяха забравили опита си отпреди войната.

Пред вратата имаше милиция — да контролира натиска на тълпата.

Мъжете, наредени по-отпред, помагаха на милиционерите.

Михаска тъпчеше на място пред баща си, потропваше едната обувка в другата, хванат за гърба на някаква бабичка и се чудеше: защо да се редят на такава голяма опашка, след като майка му вече е продавачка и може без опашка да закупи всичко необходимо? Но баща му още снощи го беше предупредил да го чака, за да идат в магазина.

Слухът за откриването на свободен магазин се беше разнесъл отдавна. Сутринта в училището се разбра, че почти целият клас възнамерява да ходи с родителите си в магазина, защото и в свободния магазин както в обикновените магазини с купони, щяло да има

ограничения за пазаруването. Затова колкото повече са членовете от едно семейство, толкова повече стока ще могат да закупят.

Опашката се състоеше от цели фамилии, включително и най-малките деца бяха там. От време на време се мяркаше Саватей. Някъде доста назад се беше наредил Сашка Свиридов с майка си. Михаска ги виждаше, но никой от опашката не смееше да мръдне, всеки се беше вкопчил в лакътя на предния. Михаска имаше желание да отиде за малко при Свирид на приказка, но баща му здраво го стискаше за ръката и нямаше да го пусне.

Михаска непрекъснато си мислеше, че точно той, баща му, беше накарал майка му да напусне болницата. Тя се преструваше, че всичко е наред, разправяше, че болницата ѝ била омръзнала, само кръв и вой, а тук си седиш и премяташ някой бонбон в устата. Но това бяха глупости. Сигурно нарочно ги разправяше тия, за да успокои Михаска, да не я гледа като песовете на Фролова.

А баща му вече изобщо не му се усмихваше. Цялата му добрина се изпари. Не че беше станал по-лош човек, но не беше вече и добър.

Веднъж само като че поомекна. Беше се върнал леко пийнал, с някакво пакетче и го остави пред Михаска.

Михаска разви вестника — помисли, че е някаква играчка — но насмалко да плюне. Беше сива котка от гипс с цепнатина на главата. Касичка. Домашна спестовна каса.

Михаска си спомни как тия котки бяха строени в редица пред картините с лебедите на пазара.

Баща му побутна касичката към него и му каза:

— Айде да се състезаваме: кой по-бързо ще спести! Аз за къща, ти за цяла бъчва сладолед...

Михаска си представи бъчвата със сладолед, цялата бъчва — какво лапане може да падне! — и не издържа, усмихна се.

Баща му се зарадва, плесна го по рамото и му обеща:

— За всяка петица ще ти давам по една рубла, за четворка — петдесет копейки. От теб се иска само да учиш! И сладоледът ти е сигурен.

Михаска без да иска потръпна: баща му все едно че го купуваше. Нищо не му каза. Но баща му започна всяка събота да преглежда бележника и тетрадките му, пресмяташе добрите бележки и собственоръчно пъхаше наградата в главичката на котето.

Понякога се събираха към шест рубли седмично. Михаска изведнъж се изпотяваше от ужас: и той пресмяташе колко ще сложи баща му. Имаше желание да тресне тази котка, да извади всички насъбрани пари и да отиде при Фролиха, да изяде всичките пари във вид на сладолед, само и само да се махне тази проклета котка, дето се пули насреща му и го чака да получи някоя петица.

Но не я тряскаше. И той не знаеше защо, но не я тряскаше и толкова.

Може би го беше страх от баща му.

А котката се пулеше от етажерката и го дебнеше.

... Михаска усети, че някой го дърпа за яката.

— Иди малко да се стоплиш — каза баща му.

Михаска се зарадва и се затича при Сашка.

— Ами ти защо стърчиш тук? — попита го Свирид. — Майка ти е продавачка, а ти се редиш на студа...

— Продавачка — не продавачка, все едно — каза майката на Сашка. — Днес дори щели да обискират продавачите, така чух, и затова много-много не...

Михаска се отдръпна от тях. Нищо не беше му направила майката на Сашка, но все едно че плисна връз него кофа помия. Ох, че срам! Представи си как някакви хора обискират майка му като последната крадла — да не отмъкне нещо...

— Я виж — каза баща му, — твоите приятелки.

На малкото площадче между два завоя на опашката се мярнаха Катка и малката Лиза. Лиза беше посиняла от студ.

— Нямали пари, нямали пари, ама на, и те са тук — каза баща му.

— Не говори така! — извика Михаска, обърнал лице към него. — Те си продават ръцете. За една рубла. Разбра ли?

От вятъра окото му веднага взе да сълзи.

— Как си продават ръцете? — учуди се баща му.

Михаска нищо не му отвърна. Дори да му беше казал, баща му нямаше да разбере.

Просто Катка и Лиза имат по един номер на всяка длан. По две места на опашката. Едното по-близо, другото по-далече. И тези места ги продават. По рубла. Защото има ограничения в пазаруването.

В магазина се влизаше на групи по сто души. И макар че никой не се опитваше да превари другия, щом се отвореше вратата и ставаше страшна блъсканица. Хората, все така хванати за лакти, не влизаха, ами на бегом се втурваха в магазина. Понякога някой пускаше лакътя на предния, опашката се разкъсваше като прежулено въже, и наставаше паника. Задните се блъскаха и крещяха. Милиционерите се опитваха да затворят вратата, за да възстановят реда, но още не беше влязла цялата група и хората протестираха.

В най-голямата блъсканица неочаквано се появяваше Саватей с приятелите си и след малко наистина се изясняваше, че на един му изчезнали купоните, на друг парите.

Опашката моментално освирепяваше, напрягаше се като пружина и ако тази пружина изхвърлеше някого навън — ако ще да вика, ако ще да реве — опашката нямаше да го пусне на мястото му, докато вълнението не се поулегне и пружината не се успокои.

Тя беше същинско живо същество, тази опашка. Движеше се, мърдаше. Но дори гръм да удареше изведнъж, да livнеше като из ведро, град да паднеше, никой не би се мръднал от мястото си. И Михаска стоеше заедно с всички и нищо не го учудваше, защото тази опашка, тези хора бяха съвсем наясно какво значи храна, какво значи бонбонки за малките, какво представлява магазинът за свободна продажба, дето да можеш да си купиш поне малко захар, брашно или масло без купони.

Първият човек, когото Михаска видя още щом опашката го внесе като вълна в магазина, беше майка му.

Тя се намираше оттатък изпъкналия стъклен щанд и това криво стъкло сякаш я беше прегънало на две. Все едно че майка му се беше привела да проси. Михаска понечи да отиде при нея, но баща му го дръпна за ръката. Първо трябваше да си запазят ред на касата, после да се втурнат към щандовете — да изберат какво да си купят.

Хората купуваха кашкавал, масло, салам, а баща му кой знае защо плати за бонбони, после още три пъти се наредиха на касата и

всеки път плащаха пак за бонбони.

Сега вече се бяха наредили на опашката за майка му. Михаска я гледаше, без да мигне. Майка му беше някак непозната, строга. Михаска и по-рано я беше виждал в работна обстановка. В болницата. И тогава майка му ставаше строга, когато вършеше нещо важно, но лицето ѝ си беше топло, ясно, светло. А сега сякаш сянка го бе помрачила. Намръщена, не откъсва поглед от кантара, дори към тях с баща му не поглежда.

Михаска стигна до везната. Подаде на майка си касовата бележка, искаше да каже: „Дайте ми бонбони“, но не можа. Просто езикът му не се обърна да ѝ го каже като на някаква продавачка. Но тя наистина сега беше продавачка и всички ѝ казваха: „Дайте ми това, дайте ми онова“ — никой не искаше от нея нищо друго.

На опашката ѝ беше все едно какъв е този човек там, зад щанда; важното беше да премери стоката точно, да не сбърка нещо, да не натиска с пръст, да не шмекерува.

Майка му го гледаше и май някаква прашинка ѝ влезе в окото, тя взе да премига, дано прашинката излезе.

Малко се отплесна, като видя Михаска, а опашката веднага взе да роптае: всички бързаха, никой нямаше време да я чака — и майка му подаде кесийката с бонбоните като на непознат, като на някакъв клиент, и продължи да мери бонбони с поглед, забит във везната.

А по бузата ѝ потече сълзица и тя се опитваше да я духне с крайчеца на устните, опитваше се да я духне, но не можеше, не можеше...

В къщи беше неуютно и студено. Майка му не беше сварила да запали печката преди работа и сега баща му започна да цепи съчки. Михаска отвори кесийката. Бонбоните бяха шоколадови, с плодов пълнеж.

За последен път беше ял такъв бонбон у Юлия Николаевна. Миналата Нова година беше поканила у тях Катя с Лиза, Сашка и още няколко деца. На всеки се падна по един такъв бонбон. Когато ги изядоха и прибраха хартийките в джобчетата си, Юлия Николаевна изведнъж им обясни защо бонбоните са малко. Защото машините за бонбони сега правели патрони.

— Браво! — каза тогава Сашка. — Ще подсладим чая на фашистите.

И се засмяха. Но всеки с удоволствие би хапнал още по един бонбон. А Юлия Николаевна нямаше повече.

Михаска често си беше мислил, че когато свърши войната, ще се налага с бонбони. И ето ги сега пред него. Но хич не му се ядяха.

Легна си.

В печката бумтеше огънят, осветяваше лицето на баща му и лицето му изглеждаше яркочервено и злобно.

Михаска искаше непременно да дочака майка си, но неусетно заспа.

Събуди се изведнъж и изцяло от някакъв странен звук. Някой май плачеше. Михаска седна на леглото.

— Стига! — тихо каза баща му. — Виждаш ли, събудихме Михасик.

— Какво става? Какво? — уплашено попита Михасик.

— Нищо, нищо, сине, спинкай — отвърна майка му.

Баща му пушеше и в тъмното ярко светеше червена точица.

Михаска си спомни как преди войната, още като съвсем малък, беше молил баща си да му нарисува с цигарата нещо в тъмното. Той бързо завърташе цигарата и ставаше картинка. Забавно. Баща му сякаш го чу.

— Да ти нарисувам ли нещо? — попита го той.

И Михаска си легна поуспокоен.

— Нарисувай ми — отвърна той със сънено дрезгав глас.

Баща му дръпна от цигарата да я разпали, и взе да рисува във въздуха кръгчета, осморки, топки, после му каза:

— Сега гледай.

Очерта един червен квадрат, над него триъгълник, на триъгълника малко квадратче. От малкото квадратче литнаха кълбенца. „Къща — разбра Михаска. — Пак тая къща!“

Михаска се обърна към стената, сви се и се помъчи да заспи.

През нощта сънува дървена къщичка. Гредите бяха червени като главни. И пушекът над комина не беше пушек, ами къдрав огън. Михаска си мислеше: как ще живеем в такава къща?

А след два дена стана нещо ужасно.

Сашка, първият му приятел Сашка, излезе предател.

Всичко стана така, както е през дните, които се запомнят за цял живот.

Сутринта Михаска пи чай, а баща му му подаваше бонбоните. Михаска пак изяде само един, не поиска повече. Смяташе, че първо трябва да свикне да яде по много бонбони наведнъж. Ако човек дълго време е гладувал и изведнъж се наяде — ще умре. Същото е с бонбоните — първо по един, после по два.

Сети се за малката Лиза. През цялата война щом ѝ се случеше нещо сладичко — някой да ѝ подари бонбони или парченце шоколад, или бисквитка — Лиза не ги ядеше, а ги прибираше в една цигарена кутия от „Казбек“. А дойдеше ли празник, вадеше по три бонбона и раздаваше по един на баба си, на Катя и на себе си. Михаска ги беше виждал как пият чай с Лизините бонбони, каква сериозна ставаше Лиза и какъв празник биваше това за Ивановна. Канеха и него на масата, но той твърдо отказваше. Как ще изяде на Лиза бонбончето!

После тръгна на училище и се учуди на топлото време сега, наред есен, в края на септември. Беше изненадващо тихо, само кленовите листа шушнеха под краката му и Михаска си помисли, че може от тези листа да се направи тротоар, колко ще е красиво, но хората сигурно няма да минават по него, ще им е жал за тази красота. Някъде отгоре право в лицето му летяха бели паяжинки, Михаска ги късаше с ръка, но паяжинките пак го нападаха, същински десант.

В училище Михаска веднага забеляза, че Сашка Свиридов го погледна някак особено. Нещо чуждо имаше в погледа му, сякаш Сашка знаеше за него нещо повече от самия Михаска.

Но Сашка нищо не каза, усмихна му се, доближи се до него и както винаги започнаха някакъв спор. Така се бяха настървили, че започнаха да се карат кой е по-смел — Сашка или Михаска. Тръгна се оттам, че Сашка взе да обяснява как лунатиците не ги било страх да се разхождат по ръба на покрива. Михаска, убеден, че колкото до

медицината, той тези неща ги разбира къде по-добре, каза: боят се — не се боят, не е там работата, защото това е един вид болест и дори последният страхливец може да тръгне по покрива, защото в такова състояние нищо не разбира.

От дума на дума стигнаха дотам, че най-висш израз на смелост е да погалиш куче, но не някакъв помияр или къщно кученце, защото те, макар и да хапят, са страхливи, ами прочутите овчарки на Фролиха, дето вардят универмага.

Сашка, както се беше разгорещил, предложи да го направи още същия ден, а Михаска естествено, взе да му се присмива.

Михаска още помнеше какъв кротушко беше Сашка в лагера, когато се запознаха. Но сега беше станал заядлив и все гледаше неговото да става. И не искаше да се откаже от думите си, макар че Михаска не му се подиграваше от злоба, ами просто така. А всеки нормален човек знае, че само някой луд може да се изправи срещу кучетата и да ги докосне.

Но Сашка вдига врява през всичките междучасия, скъса се от фукане, току сръгваше Михаска в ребрата и Михаска най-накрая каза, че е съгласен, добре, нека се хванат със Сашка на три „американски“ баса, че Сашка няма да посмее. Три „американски“, а всеки от тях означава изпълняване на три желания, независимо какви, от страна на загубилия — цената беше приемлива дори за такова начинание и Сашка се съгласи.

След часовете си отидоха да обядват, а привечер, когато кучетата щяха да бъдат отведени в магазина, се срещнаха на едно място на улицата, по която мъжът на Фролова водеше кучетата.

Вече беше започнало да мръква, когато кучетата се появиха. Сашка ги видя и пребледня. Михаска му каза да не се прави на глупак, отменя всички басове, но това само още повече разпали стръвта на Сашка.

Кучетата се приближаваха. Стъпваха леко настрани и оставяха зад себе си хищни петноктести знаци, а минувачите най-покорно се отдръпваха, за да направят път на прочутите кучета.

Сашка се разтрепери, чак позеленя, а Михаска мълчеше от объркване. Най-добре беше да хване Сашка за ръкава, да го дръпне — после нека Михаска е виновен за всичко — но да не оставя Сашка да

направи тази крачка. Последната крачка. Или може би първата? Нали оттам започна всичкото.

Кучетата се изравниха с тях. Сашка направи крачка напред и едното куче изръмжа, козината му настръхна, то дръпна мъжа на Фролова към Сашка. Второто куче продължи да крачи спокойно, с наведена глава и без да забелязва нищо.

Фролов подвикна на песа и той послушно млъкна. Сашка остана ни жив, ни умрял насред улицата, загледан подир кучетата. Честно казано, и Михаска мравки го полазиха по гърба, когато Свирид направи първата си и единствена крачка към кучето, пое си дъх и понечи да утеши приятеля си, но в това време Сашка се обърна към него. Михаска се учуди: очите му бяха насълзени — явно се беше ядосал и на себе си, и, разбира се, на Михаска за този глупашки бас.

— Махни се! — изсъска той.

— Стига, Сашка! — каза Михасик. — Аз никога не бих могъл... Видя ли го как се озъби!

— Махни се! — отново каза Сашка и злобно стисна юмруци.

Сигурно му се беше сторило, че Михаска му се присмива както тогава в лагера, когато почти всички му се подиграваха. Михаска реши изведнъж, че той сигурно затова беше станал такъв таралеж след лагера — да докаже на всички, че и него го бива. Затова беше намислил да погали кучетата — за да докаже, и то не на кого да е, а на първия си приятел Михаска какъв е.

— Стига, Сашка! — отново му каза той.

— Махни се! — изведнъж кресна Сашка. — Да се махаш, чу ли, спекулант такъв!

„Колко много се е обидил! — помисли си Михаска. — Сякаш аз, най-добрият му приятел, мога да си помисля нещо лошо за него. А за лагера отдавна е забравил.“

— Ей — засмя се Михаска, — да не си полудял?

Думата „спекулант“ изобщо не беше я забелязал.

— Махни се! — повтори Сашка. — Всички сте такива, гадни спекуланти!

„Ама тоя съвсем се е побъркал — помисли Михаска. — Аз му говоря като на човек, а той...“

— Я повтори — каза Михаска.

— Ще ти повторя — озъби му се Сашка. — Гадни спекуланти! Майка ти сега продава бонбони на пазара.

Михаска вложи в този удар цялата си сила. Сашка падна в повехналата трева, падна мълчаливо, като чувал, наблъскан с нещо тежко. И точно защото не ревна, защото дума повече не каза, остра болка резна Михаска. Значи беше казал истината?! „Ами, глупости!“ — помисли си веднага.

Но думите на Сашка му пречеха спокойно да върви, спокойно да диша, да мисли за каквото си иска. Тогава закричи към къщи по-бързо, после се затича. Но се сети, че сега, вечерта, майка му е в магазина. Тогава хукна към магазина, наскочил път отново смени решението си.

У дома нямаше никого. Михаска запали лампата и бръкна в бюфета. Бонбоните, които бяха купили онзи ден в свободния магазин, си бяха на мястото.

„Гад! — каза си Михаска. — Какъв гад е този Сашка!“

За по-сигурно разви един бонбон и го отхапа до средата.

Но безпокойството не му мина. Михаска се втурна към магазина. По улицата пак се виеше опашка, още по-дълга от миналия път. Майка му беше казала, че сега минавали по хиляда и петстотин души. Михаска заобиколи магазина и взе да тропа на някаква врата. Първо дълго време никой не му отвори, после се показва една милиционерка. Михаска ѝ каза, че е дошъл при майка си — и трябвало да ѝ даде ключа, и милиционерката го пусна. Някаква възрастна жена с бяла престилка отиде да смени майка му и след миг в коридора, вмирисана на сладкиши и салам, се появи пребледняла майка му. Тя се хвърли към Михаска, прегърна го.

— Какво има? — попита тя.

— Нищо — отвърна Михаска.

В коридора нямаше жива душа. Само една малка крушка осветяваше грамадните каси.

— Майко — попита я Михаска и я погледна в очите, — продавала ли си бонбони? На пазара?... А?

Майка му изведнъж се промени, лицето ѝ посивя, тя смръщи чело, но Михаска продължи да я гледа.

— Истина ли е? — повтори той.

Тя го погледна с такива жални очи, че на Михаска му се дорева от собствената му несправедливост.

— Как си могъл да повярваш? — попита тя.

Михаска пристъпи към нея и се сгуши в тялото ѝ.

Тя го галеше по щръкналите коси, прегръщаше го като бебе.

Сякаш камък му падна от сърцето.

— Сега си върви — каза майка му.

Михаска тръгна по коридора, стигна до края и се обърна. Стори му се, че майка му се е опряла на стената. Понечи да се върне, но тя му махна.

Лицето ѝ беше станало още по-сиво.

Или може би крушката в коридора светеше така.

Към края на първата седмица от октомври меки облаци закриха жълтото, сякаш изстинало слънце. Два дни ръмя дъжд, после небето отново се изясни и всички, които още не бяха обрели картофите, се забързаха към местата си с лопати на рамо, омотани с парцали като бойно оръжие. Времето беше направило предупреждението си: нямаше за кога повече да се чака, всеки момент щяха да рукнат есенните дъждове, копай тогава мократа пръст, чисти картофите от калта, влачи чувалите и се препъвай из буците, та реколтата да ти излезе по-скъпа от злато.

Горичката край тяхното поле беше станала някак много особена. „Есента — мислеше си Михаска — май е по-хубава от пролетта.“ През пролетта пред очите ти само зелено, зелено, а сега и червено, и жълто, и кафяво, сякаш гората щеше да ходи на бал.

Работеха чевръсто, защото мястото не беше съвсем малко. Баща му първо минаваше няколко реда и окопаваше храстите. Михаска с майка си и Катка, която им помагаше, не сварваха да го настигнат. Тогава баща му подаваше лопатата на Михаска, а той самият помагаше във ваденето на картофите. Михаска разгъваше уморения си гръбнак, вдигаше очи от земята, плюеше си на дланите и започваше да копае.

От време на време бодваше лопатата в пръстта и запрашваше към ручей, там където водата прескачаше белия камък. Водата приятно разхлаждаше гърлото му, зъбите му замръзваха. Михаска лягаше в тревата на брега и пиеше направо от ручей. На дъното му лъщяха златни песъчинки, осветени от слънцето, водата бляскаше и бързаше към някоя река или по-голям ручей, а долу се виждаха разноцветни камъчета, пръснати из пясъка. Михаска гледаше тези камъчета, не му се щеше да ги докосва, да ги вдига от дъното, да размътва ручейчето. Сред най-обикновените ситни сивкави камъчета на дъното бляскаха и други, прозрачни и чисти. „Може да са кристали“ — мислеше си Михаска. В час по география бяха учили, че в ручейте понякога се срещат късчета планински кристал, чист и прозрачен като вода.

Михаска си спомни как бяха идвали тук с баща му и майка му наскоро след завръщането на баща му и как беше вадил от дъното тези прозрачни камъчета и как беше гледал през тях полето, небето, слънцето, без да знае още, че са кристали. Тогава пяха пионерската песен на баща му и майка му, песента за картофите, и всичко беше чудесно и ясно тогава.

Отново се сети за Сашка Свирид, за този неочакван и глупав бой. Не проумяваше как може Сашка, най-добрият му приятел от класа, да говори такива неща. Защото нищо лошо не беше се случвало дотогава помежду им.

Добре де, явно се беше ядосал. Ясно е дори защо го беше яд, не беше прав, но и да беше — говорят ли се такива неща?...

Не можеше да проумее Михаска какво става.

Ще седне да чете — мисли си за Сашка, ще излезе навън — пак той му е в главата, дори в час не му дава мира. Да не говорим за окопаването на картофите. Сашка никога не беше се нахвърлял върху някого ей така, без нищо. Дори момичетата не скубеше за плитките просто така. А сега изведнъж — чудно нещо.

Михаска копае, събира картофите, от време на време пие вода, но Сашка непрекъснато го тормози.

Баща му казва:

— В един часа — голямо междучасие.

В един ще дойде Ивановна да донесе обяд. Така се бяха разбрали с майка му. Днес е неделя, излязоха от къщи още в зори, а Ивановна ще сготви за всички и ще им донесе яденето. Майка му й даде пари.

Червата му започват да куркат. Катка казва, че от глад червата изсъхвали в корема, можели направо да залепнат всичките. Затова, ако няма нищо за ядене, трябва да се пие вода. Това са само глупости, естествено, празни приказки, но Катка разправя, че на нея й се било случвало. Миналата зима много гладували, изобщо нямало какво да ядат, всичко отивало за малката Лиза. Тогава баба Ивановна отишла във военното окръжие. Там я познавали вече — бащата на Катка и Лиза все пак бил кадрови офицер — та й отпуснали малко пари. Купила на пазара бяла ряпа, замръзнала — за по-евтино и повече, сварила нещо като манджа и седнали да ядат. Катка не издържала, наляла се до пръсване — и изведнъж като я свил корема, направо се затъркаляла по кревата.

Когато дошла лекарката, веднага сгълчала бабата, че дава на децата толкова ядене след продължителното гладуване.

— Така ще ги докарате до преплитане на червата — казала тя.

Михаска още веднъж отиде до ручейчето, пи вода, обърса уста с ръкав. Далеч по синора се зададе някакъв човек.

— Сигурно е баба Ивановна — каза Михаска на майка си.

Бабата донесе каша в емайлирана едновременно кофа, покрита с малка възглавничка. Над кашата имаше широк кастрон със зелева супа.

Всички седнаха в кръг, молиха, каниха Ивановна, но тя твърдо отказа — била обядвала вече.

Лицето ѝ е като изрязано от бяло дърво, цялото набраздено от черни дири — бръчки. Бръчките ѝ са толкова тежки, такива дълбоки, да не повярва човек, че някога и тя като всеки на младини е имала гладка кожа на лицето.

— Какво има, Ивановна? — попита я майка му. — Нещо май ти е криво...

Бабата повдигна разтрепераната си глава.

— Ох, не питай, Вера! — отвърна тя. — На, свърши войната, ама мъката край няма...

Всички я погледнаха.

— Срецах сега нашата Юлия Николаевна. Отива при Свиридова. Горчива вест им носи.

И Ивановна разказа такава история за Юлия Николаевна, че Михаска зина.

Още по-миналата година, един ден като се прибирала от училището, срещнала раздавачката, бивша нейна ученичка. Спрели се малко на приказка. Та раздавачката каза: „Ваш ученик ли е един Свиридов, дето майка му е болна от сърце?“. Юлия Николаевна кимнала: да, мой ученик е, Сашка Свиридов, най-добър е по математика, а майка му, вярно, често боледува.

— Страх ме е да ида у тях — каза тогава раздавачката. — Имат вест, че по-големият син е загинал. Ако тя не издържи...

Юлия Николаевна тогава взела съобщението и ѝ каза, че тя ще го занесе, но когато му дойде времето.

Михаска знаеше, че майката на Сашка е болна от сърце. Дори в негово присъствие, когато им гостуваше, се беше случвало да ѝ призлее и тогава двамата заедно тичаха до портала на дървообработващия завод, не беше далече, да викат по телефона „Бърза помощ“. „Така е — каза си сега Михаска, — майка му явно нямаше да издържи и тогава Сашка щеше да остане съвсем сирак.“ Баща му беше починал точно преди войната.

Ивановна разправяше, а Михаска си представяше как Юлия Николаевна е заклела раздавачката на друг никого нищо да не казва и е

скрила съобщението на тайно място, защото майката на Сашка трябваше да бъде подготвена за такава вест.

Значи затова Михаска толкова често беше заварвал Юлия Николаевна у Свиридови. Говореше за какво ли не с майката на Сашка, а онази кимаше и разправяше, че горе-долу всичко е наред, ей го Саша е вече голям, но за Коля много се безпокои.

Никаква вест няма за него, дори няма съобщение за смъртта му; може би е при партизаните...

А Юлия Николаевна все не е смеела да й каже истината, сигурно не са й стигали силите да подаде това малко листче.

Все е мислела за Коля, през междучасията дълго е наблюдавала Сашка, без да му прави забележки за дребни провинения, само непрекъснато се е безпокояла за него, за майка му, за тази вест...

Никой не беше я молил, но тя беше поела тази тежест и на никого не бе прехвърлила бремето си, макар че сигурно никак не й е било леко. Носела е чуждото бреме и е чакала майката на Сашка да се пооправи малко, та да може да свикне с мисълта, че Коля го няма вече, да може да бъде известена и спасена, защото имаше още един син — Сашка.

Когато приближили дните на победата, Юлия Николаевна решила, че майката на Сашка няма да издържи подобна мъка точно на празника.

Сега войната беше свършила, бяха минали месеци от победата. Сега трябваше да й каже.

Михаска си представяше как Юлия Николаевна се доближава до къщата им, но спира, объркано пристъпва от крак на крак, оглежда се наоколо.

А после въздъхва и тежко се качва по скърцащите стъпала.

Баба Ивановна прекара ръка по лицето си, сякаш да почисти паяжината. Майката на Михаска въздъхна.

Михаска се опита да си представи как сега Юлия Николаевна разправя на майката на Сашка за Коля, но не може. Просто си спомни Коля. Сашка му го беше показвал на снимка: младо момче. С по една звездичка на пагоните.

Майка му замислено гледаше някъде надалече. Баща му остави лъжицата. Вятърът рошеше косите му точно както първия път, когато бяха дошли тук. Мръщеше се и челото му се насичаше от бръчки.

Михаска си помисли, че досега не беше виждал баща си толкова сериозен и замислен.

Баща му извади цигара, запали, обвини го сивкав дим.

— Още колко време ще научаваме за убийти... — каза той. — То е нещо като ехото... Войната свърши, но ехото още много време ще кънти. Случвало ми се е да лежа в окопа, навън — ад, избухвания, всеки момент ще хвърля топа. Свивал съм се и съм си мислил: „Какъв глупак бях, как не умеех да живея. Дните се изтърколиха, след тях месеци — не съм забелязал дори... Ох, само да победим, вече ще знам цената на живота! Ще знам какво уважение иска!“.

Баща му се надигна. Михаска забеляза, че днес той говореше някак особено, странно. Никога по-рано не беше говорил така.

— Сега като ни разказа, Ивановна, и сякаш отново ме блъсна гореща вълна. По дяволите пустата война! Нека да живеем!

Хвана лопатата и я стисна. Очите му заблестяха.

— Искam да забравя... Разбирате ли, всичко да забравя! Смъртта, кръвта, раните — всичко... Не ща повече, втръсна ми, разбирате ли? Искam да живея с живите! Искam живот!

Заби лопатата в пръстта, натисна я с всичка сила и обърна голяма буца с все картофите. Изведнъж се извърна. Всички бяха станали вече, за да вадят пак картофи.

— Всеки ден, разбирате ли, всеки един ден да се радвам, че съм жив! — извика той.

И продължи да разкопава пръстта с картофите. Всички му помагаха. Само Ивановна беше останала дето си седеше и го гледаше. Главата ѝ трепереше.

— Да забравиш ли?... — като че се учуди тя. — Как се забравя всичко това? Откъде толкова сили?

Бащата сякаш не я чу какво каза. Или пък не искаше да я чуе.

Работеше ядно, мощно копаеше земята. Като че искаше да прекопае всички картофи по цялото поле.

„Тофки-тофки-тофки...“

На другия ден Сашка Свирид не се появи в училището.

След часовете Михаска отиде да го види и пред къщата им се блъсна в Юлия Николаевна.

— Не ходи засега — каза му тя. — Той утре ще дойде на училище. Трябва малко да останат сами.

А когато на другия ден Сашка дойде на училище, всички знаеха вече за гибелта на брат му и никой не го закачаше за нищо, защото Михаска ги беше предупредил.

Още първото междучасие Михаска седна до Сашка. Останаха така докато би звънеца, без да си кажат нито дума, защото Сашка просто не го забеляза.

Не го забеляза и на другия ден и Михаска си помисли, че на Сашка сигурно не му е приятно някой да го заговаря. Когато на човек му е зле, най-добре да остане сам, да му се притъпи болката, да му помине...

Михаска започна вечер, след като си научеше уроците, да се отбива при Лиза и Катка.

Само че понякога му се струваше, че момиченцата и Ивановна се отнасят някак по иначе към него. Усмивкат му се, приказват си с него както винаги. Но когато седнат на масата да ядат супа от ряпа или коприва, вече не го канят на масата. А по-рано го канеха.

Ставаше му криво, досрамяваше го от самия себе си. Знаеше, че не го канят, защото мислят, че ще им откаже — нали вече майка му добре го храни. Винаги имат салам в къщи, масло — и всичкото по твърди цени, защото майка му се нареди в магазина. А у тях салам не се намира, нито имат скорошни изгледи за подобни неща.

На Михаска му се струва, че Ивановна дори някак по-особено вече поздравява майка му. Като че насреща ѝ е генерал.

То нали и Залцер така беше казал. Също и Седов.

Михаска не обвинява за нищо Ивановна, тя не е виновна, майка му си е виновна. И баща му. Заради тях Ивановна не го кани да хапне с тях. Все едно че е станал някакъв господар.

Михаска всячески заглажда вината си. Носи на момиченцата по някое парче салам и го е срам: да не помислят, че е станал богаташ и сега им се фука с тоя салам. Не че Катка или Лиза бяха споменавали подобно нещо, но сигурно така си мислеха.

Когато обмисляше всички тези въпроси, сякаш го затискаше някаква тежест. Все пак животът на земята не е кой знае колко справедлив, казваше си той. За някои — за тях например — войната е свършила вече. Баща му си пристигна и сега дори „завариха“ рядко ядат, повечето хубави каши. С една дума, няма вече война, за тях тя е отминала. Нали и баща му тогава беше викал: „Живите трябва да живеят!“. Затова сега се стараят да живеят.

Но за Ивановна кога ли ще свърши?... Дали приближава краят и за нея?

Кога ли? Може би никога. Само да си спомнят Лиза и Катка за баща си, за майка си — и отново за тях е война. Дори когато пораснат, когато остарееят, когато имат и те деца, може би само като си спомнят за баща си и майка си и отново ще чуват грохота на войната. Ще си спомнят пак рязката и краешниците от хлебозавода и онези сладки кифлички, дето Лизка ги беше облизала, и ковчега на количките за хляб...

А кога ли и за тях ще настъпи простият, обикновен живот, когато ще имат достатъчно храна, салам, масло... Кога?

Понякога Михаска си мечтае как се събужда сутринта, а Левитан тържествено съобщава: от днес всички, които живеят тежко, всички гладни и жадни, ще получат специални купони и с тези купони ще могат да вземат безплатно всичко, което си пожелаят от магазина на свободни цени, с ограниченията, разбира се.

Спомни си как в деня на откриването на магазина всички хора бяха отишли да си купят храна, а Катя и Лиза — да си продадат ръцете. Четири запазени реда на опашката — четири рубли.

За Михаска бонбони с фруков пълнеж, а за тях...

Но със специалните купони те щяха да са първите.

Михаска разбра, че това са негови измишльотини. Никога няма да има такива купони. Или може някога да има, но не сега.

Сега държавата е изтощена от войната. Като човек, който е ранен и е загубил много кръв.

Тогава как трябва да стане всичко? Защо за едни войната е свършила, а за други не, нали салютът в Деня на победата беше за всички и победата е за всички?

Впрочем, някои изобщо не са видели войната. Залцер например. През цялата война е продавал обувки, а имаш ли пари, дори да е война, можеш да си купиш от пазара каквото си искаш.

Да можеше да се разкулачат всички тези спекуланти. Да им се отнеме богатството и да се раздаде на бедните.

Не, нищо свястно не може да се измисли. Има само един изход. Час по-скоро да се застроят разрушените градове, час по-скоро да порасне житото в Украйна. Юлия Николаевна още от първи клас често беше говорила, че Украйна е житницата на страната, нещо като хамбар с жито.

А щом се напълни хамбарът, веднага ще им олекне и на Ивановна, и на момичетата.

Но тези неща не го оставяха на мира. Все му се струваше, че нещо не е наред...

Защото фашистите много нещо разрушиха. Кога ще се възстанови всичко това? Чак след няколко години. А дотогава? Ивановна да седне да чака ли?

Не, нещо се разминаваше в разсъжденията му. Като в сборника със задачи. Хем отзад го има отговора, но задачата пак не излиза. И уж никъде не бъркаш, но не излиза...

Понякога му се струваше, че най-добре е просто да се чака, просто да се живее, просто да се припечелва хляба. Но просто да се живее и просто да се припечелва — не правят ли същото и Залцер, и неговите родители и баба Ивановна, когато праща Катка да продава квас?

Тогава? Всеки мисли за себе си, мисли как да кара. А как е правилното?

Залцер, че е подлец, подлец е: пианото му натъпкано с обувки. Докато пък Лизка направо е станала прозрачна от глад. А баба Ивановна няма никакъв избор. Или ще продава квас от корички и сладки хлебчета, или ще ляга да мре.

Само за майка му и баща му не му е ясно... Баща му в завода, майка му в болницата: гладни не лягаха. Можеха да си живеят най-обикновено, като всички.

Но не, това било глупаво. Трябвало по-добре от всички. Трябвала им къща. Но къщата не е лошо нещо. Кой би се отказал от собствена къща? И баба Ивановна не би се отказала. За Залцер да не говорим. Обаче кой ще ти я осигури? Никой няма да ти я поднесе на тепсия, никой няма да каже: „Моля, заповядайте, останете със здраве, разправяйте си пред печката сладки приказки“. Тоест, трябва ти да си я вземеш. Да си я построиш. Да си я направиш.

А за да си я построиш, трябва да напуснеш болницата и да отидеш в магазина. За завода да казваш: „Само ми губят времето...“. Да запояваш легени. Да се боиш от инвалида.

Ако всички заживеят така — само за себе си, само за тях си — кога ще стане като преди войната? Никога ли? Войната заздравява като рана, но белегът остава!

Михаска си спомни как беше помогнал на Катя да занесе кошницата с квас на пазара. Таман стигнаха и от пазара като се затичаха някакви хора! Катка вика: „Хайка!“ — и се мушнаха в някакъв вход. Катка трепери цялата, а отвън хората тичат и всички влачат по нещо. Някаква лелка препуска със захарни петлета. Един чичко с два хляба под мишница. Друга лелка без нищо, само джобовете ѝ издути.

И внезапно в края на улицата се появиха камиони. По тях някакви весели хора. Пеят песни. Отвън по каросериите опънат червен плат и на него пише: „Да възстановим Сталинград! Да възстановим Сталинград!“.

— Ех — каза Катка, — да можех да се кача при тях...

Той и Михаска да можеше...

И останаха да гледат подир камионите, а край тях продължаваха да тичат хора от пазара.

Зимата докара снежните си виелици, ледените си ветрове, белите си преспи, пропука гредите в дървените къщурки, повъртя се — после отново запяха потоците, заграчиха нетърпеливите врани; земята отметна белите завивки и се отдаде на ласките на слънцето.

Но отношенията на Михаска със Сашка Свирид не мръдваха.

Михаска се ядосваше на себе си за онова сбиване. Не трябваше да провокира Сашка, да му разправя, че висша проява на храброст е да погали кучетата. По-добре да му беше казал нещо къде по-невероятно: например да скочи с парашут. В техния град никой не беше скачал с парашут, макар че имат самолети, понякога минават „царевичари“ — и край, спорът щеше да приключи. Нека Сашка да си демонстрира тогава храбростта, като изобщо не е възможно да скочи с парашут. Но кучетата... Кучетата ей ги, всеки ден минават по улицата. Отиват на работа, връщат се. Кучетата са налице, храбростта веднага може да се провери.

Добре се провериха...

Още в четвърти клас Юлия Николаевна им беше казвала, че не съществува нищо неочаквано на този свят. Всичко може да се предвиди и предскаже. Тя тогава говореше за науката. Че всички земетресения, наводнения, проливни дъждове и големи снегопади можели да се предскажат от науката.

Беше им го разправяла във връзка с твърдението, че няма бог.

За бог може и да няма бог, но не е вярно, че всичко може да се предскаже.

Михаска например откъде можеше да знае, че така ще стане със Сашка Свирид?

Имаха час по физкултура. До пети клас изобщо не бяха имали физкултура, а сега имаха. Веднъж седмично, всеки петък по два часа правеха в двора разни упражнения, тичаха, скачаха, играеха футбол и им беше много весело.

Този петък тичаха и скачаха както винаги, после Иван Алексеевич каза, че ще донесе топката — да поритат малко накрая. И

отиде за топката. А децата вдигнаха врява, взеха да се гонят из двора, да се търкалят из тревата и да вдигат стойки на ръце.

Само Сашка и Михаска останаха седнали. Сашка се топлеше на слънчицето, а Михаска го гледаше и се чудеше как да го заговори пак и да приключат с това глупашко скарване най-сетне. Беше опрял единия си крак на голям камък. Камъкът блестеше срещу слънцето със слюдени блясъци. „Значи е гранит“ — каза си Михаска.

Изведнъж децата, които си играеха, замълчаха и притихнаха. Такава тишина не се възцаряваше дори когато се появяваше директорът, да не говорим за Иван Алексеевич.

Михаска се обърна и изтръпна. През двора минаваше Саватей с компанията си. Крачеха бавно, сякаш неохотно, всеки с малко каскетче на главата с малка козирка и мъничко копченце отгоре. Каскетчетата им бяха нахлупени на челото. Най-отпред естествено, крачеше Саватей и небрежно премятеше цигарата от единия край на устата в другия.

Навремето Юлия Николаевна им беше разправяла за боата. Боата се крие сред лианите, а щом огладнее, изпълзва на пътеката. И появили се някое зайче, боата вдига глава и се втренчва в него. Зайчето направо застива от ужас. А боата го гледа, гледа, гледа, и зайчето няма силици да помръдне. И тогава боата го глътва цялото, без дори да го дъвче.

Та и този Саватей — като боа. Крачи, гледа ги всичките и всички са замрели, гледат го в устата. Никой не шавва. Всеки очаква, че ей сега Саватей ще спре избора си на него, макар че ако му скочат заедно, Саватей може да си изпати.

Но Николай Трети е спокоен, уверен, вглежда се внимателно в очите на момичетата и момчетата и те не смеят не да избягат, ами и да сведат поглед.

Саватей ги проучи всичките, никого не си хареса, погледна към Сашка. Сашка се изправи, но Саватей не задържа очи на него, само му намигна като на стар познат и премести поглед към Михаска.

Михаска се сети, че Сашка едно време беше нещо като подчинен на Саватей, „прислужваше“ му, както се изразяваше Саватей. Което значи, че се мъknеше с него като адютант и изпълняваше заповедите му. Но после майката на Сашка го измъкна от лапите му.

Сега обаче Саватей му намигна и се насочи към Михаска.

Михаска виждаше бавно наближаващия Саватей, сърцето му биеше също така бавно, в такт с крачките на Саватей, но къртеше с всичка сила. Някаква вълна се надигна в него, гърлото му се сви точно като при миналата среща през зимата и сякаш мравки го полазиха — от кръста някъде нагоре към врата.

Саватей се приближаваше все повече. И Михаска, без да усеща, започна бавно да се надига от мястото си. Саватей дойде до него и протегна ръка. Мръсната си потна ръка.

Михаска вътрешно изтръпна от мисълта, че Саватей сега ще прекара мръсната си ръка през лицето му — имаше такъв навик — но не знаеше какво да направи и зачака най-страшното. Саватей протегна ръка към якето му и го опипа. Якето му беше ново, подплатено, топло; майка му го беше купила от пазара и Михаска много си го харесваше. Хубаво пухкаво яке. Майка му казваше, че било кардирано. Михаска не знаеше какво значи това.

— О-о! — каза Саватей. Точно така го каза: „О-о“, а не „охо“.

И преди Михаска да се е усетил, извади от джоба си кибрит, драсна една клечка и я мушна в якето му. Михаска видя пламъка, грамаден жълт език го полази, блъсна го гореща вълна и край.

Всичкото трая секунди. Михаска погледна якето и изохка. Кафявият плат беше станал на овъглени петна. Цялата вълна отгоре беше изгоряла.

Саватей и приятелите му се смееха с глас и тупаха Михаска по гърба.

Точно тогава Николай Трети отново протегна ръка към него и го цапна по лицето.

Изгорялото му яке никак не го беше натъжило много — по-скоро още не беше го натъжило, защото Михаска не бе очаквал подобно нещо и не беше осъзнал какво е станало. Но това, по лицето, това го беше предвидил.

Михаска се наведе и грабна камъка, в който бе опрял крак, докато седеше на хълмчето и мислеше как да заговори Сашка. Камъкът беше топъл, напечен от слънцето, и слюдените ивички по него бляскаха.

Саватей се отдръпна крачка назад. Може би го беше погледнал в очите и бе съзрял там нещо, заради което побърза да отстъпи.

Направи още една крачка назад, после още една и цялата му шайка също заотстъпва.

Мозъкът на Михаска беше съвсем ясен и сърцето му не туптеше вече. Беше преодолял хипнозата на Саватей; сега, напротив, той хипнотизираше цялата тази банда с каскетите, всеки член на която беше две глави над него. „А-а — криво се усмихна Михаска, — значи това е, което ги плаши — оръжието, силата!“

Кривата му усмивка беше още по-неприятна за Саватей, той взе да отстъпва все по-бързо. Михаска прецени, че ще удари Чакала по слепоочието. Беше си избрал вече едно място на това конско лице — там, дето пулсираше синя веничка. Ще го остави на място!

Дали Саватей разбираше мислите на Михаска? Бързо бръкна в джоба си и все така отстъпвайки назад, извади ножче — най-обикновено бръснарско ножче. Ръката му трепереше.

— Хвърли го! — заповяда той. — Ще ти нацепя мутрата!

Но продължи да отстъпва и цялата му компания заедно с него.

Михаска реши да не хвърля камъка — като го хвърли, после? Един изстрел? Не стига. Не, с този камък ще го бие. Дори възрастните ги е страх от Саватей. Може да живее още сто години тук, този чакал и джебчия. Трябва да го убие.

Направи две бързи крачки, доближи се почти плътно до Саватей, замахна с камъка, с този слюден боздуган — и в същия миг някой го хвана за ръката, в която стискаше камъка.

Михаска се извърна и видя Иван Алексеевич, математика и физкултурника.

— Така ще го убиеш! — каза той. — Да не си полудял? После родителите ти ще гният заради теб в затвора.

Михаска пусна камъка и погледна Саватей. Онзи с цялата си банда беше спрял до оградата и оттам го заплашваше с юмрук.

— Махайте се, да ви няма! — викна им Иван Алексеевич и замахна с камъка към тях.

Саватей и приятелите му сякаш се изпариха.

— Те от друг език не разбират — каза Иван Алексеевич и Михаска го погледна учудено. Иван Алексеевич май беше първият възрастен, който беше посмял да държи такъв тон на Саватей.

Над оградата се подаде конската мутра на Николай Трети, той изкрещя:

— Ей, пърленото, ще те нацепя!

Саватей не си поплюваше, това го знаеха всички, но на Михаска в момента му беше все едно.

— Ще видим кой кого!

Саватей се разцвили като кобила и отново викна:

— Свирид! — И дори му свирна.

Михаска дори не разбра отначало, че с такъв заповеднически тон той крещи на Сашка, сякаш му е брат. Обърна се към Свирид и го видя как пристъпи, почуди се, пак тръгна към оградата.

— Я по-живо! — отново викна Николай Трети и Сашка се впусна в тръс към оградата.

Михаска остана като ударен. Тези викове го наскърбиха повече от опърленото яке и мръсните ръце на Саватей.

Чакала господарски подвикваше иззад оградата и сякаш подръпваше сиджимка, за която беше вързан Сашка, а Сашка тичаше, послушно подтичваше към заклетия враг на Михаска, премяташе се при враговете.

— Предател! — изкрещя Михаска.

На Сашка сякаш коленете му се подкосиха. Спря за миг, махна с ръка на Михаска, още веднъж му махна, като че да му каже „махни се“, но Михаска не разбра и отново извика, търсейки най-обидните думи:

— Лакей! Предател!

Сашка повече не спря.

— Свиридов, върни се! — извика и Иван Алексеевич. Михаска го видя как целият пламна. — Върни се, още си в час!

Михаска се усмихна: пука му сега на Сашка за часа, щом го вика Саватей!

Сашка продължи да тича. И изведнъж Михаска разбра, че беше загубил, че е проснат победен, че Саватей, който току-що беше отстъпвал от него, докато Михаска се виждаше страшен юнак с боздуган — че Саватей плюе на него, плюе хиляда пъти, защото докато отстъпва към оградата, му отнема най-добрия приятел. Нищо че са скарани, нищо че дори се сбиха, но Сашка му е приятел, приятел!... И щом Саватей успя да го склони към предателство, щом Сашка сега е на неговата страна, значи Михаска е победеният. И това му горчеше хиляда пъти повече, отколкото тогава, през зимата.

Михаска чак изтръпна от тази мисъл. Направи крачка напред към оградата и се затича.

— Да не си луд? — викна му Иван Алексеевич. — Те са способни на всичко.

И Михаска се обърна.

Обърна се и се усмихна на учителя с офицерската куртка, човекът с две тежки ранявания и едно по-леко. Напразно си беше помислил, че Иван Алексеевич е първият, който посмя да се опъне на Саватей. Напразно!...

Михаска още по-бързо се затича към оградата покрай застиналите фигури на момчетата и момичетата, които изобщо не бяха шавнали през цялото това време. Михаска се усмихна: като фигурите в шаха. Стоят и чакат да бъдат придвижени.

— Ненормален! — извика някакво момиче.

— Върни се, Михайлов! — разкрещя се зад гърба му Иван Алексеевич. — Още сме в час, забранявам ти!

„Забранявал ми! — усмихна се Михаска. — Сашка, дето ти е отличник, не ти чу забраната, та аз ли?“ Досмеша го. Чудна работа: в такъв момент така да го досмешее.

Свирид отдавна беше прескочил оградата. Саватей му подаде ръка и изчезнаха. Михаска тичаше с едра крачка, притиснал ръце до тялото си, без да ги размахва — точно както ги беше учил Иван Алексеевич в час по физкултура. По правилата. Оградата му се видя съвсем ниска, той прелетя над нея като птица, леко скочи в купчината шума от татък и листата зашумоляха под краката му като милиони мишлета.

Саватей с приятелите си беше с гръб към оградата. Сега се обърна и потръпна. И другите се огледаха уплашено. Отзад се подаде и Сашка.

— Е!... — изрече Михаска, смело тръгна към Саватей и изведнъж усети, че го е страх.

Веселото му настроение се беше изпарило, цялата му храброст като че се беше стопила. Страх, мръсен като лапата на Саватей, полази някъде в стомаха му и обърка мислите му.

Стори му се, че Саватей веднага ще се хвърли срещу него и ще го нашари с ножчето, но Саватей го гледаше мълчаливо, смаян от неочакваната му постъпка, и не мръдваше. Останалите бяха само негови сенки. Ако излезеш в лунна нощ навън, синята ти сянка тръгва с теб, протегнеш ли ръка — и сянката протяга; прави само което правиш ти, послушна като паленце на сиджимка. Та и на Саватей сенките също не помръдваха.

— Бива си те — каза изведнъж Саватей и всичките му сенки погледнаха Михаска учудено.

Само Сашка — жално.

— Ами ако те заколим? — попита Саватей.

— Защо, да не ви е омръзнал животът? — попита Михаска и остана доволен от себе си. Гласът му звучеше нормално, без нотки на уплаха. — Ако ме заколите, всички ще ви хванат и ще ви разстрелят.

Саватей пристъпи от крак на крак. Пъхна ръце в джобовете си. Михаска помисли, че пак ще извади бръснарското ножче, но Саватей просто си сложи ръцете в джобовете.

— Значи, бива те? — попита Николай Трети и конското му лице отново придоби уверен и доволен вид.

— Пусни Сашка! — повтори Михаска.

Саватей учудено надигна тъничките си вежди — същински кончѐта. Такива бяха веждите на някакви хубавици в някакъв филм.

— Я виж ти! — изненада се той и отново погледна Михаска с интерес. — Голям търговец е дошел! Купува човеци...

Погледна Сашка и го погали срещу косъма, а Свирид не се извърна, не си дръпна главата, само премигна и отново жално погледна Михаска.

— Е, велики търговец! Какво даваш?

— Каквото поискате — отвърна Михаска.

— Кажете, деца — обърна се Саватей към шайката си. — Да продадем ли Свирид?

Сенките запремигаха, закимаха, захилиха се, без да разбират накъде ще избият шегите на водача им.

— Добре де, ще го продадем! — каза Саватей. — Но не за пари. За смелост. Ти си смелчага, хайде покажи си силата. В същото изпитание като на Свирид. Тръгвайте!

Саватей махна с ръка и цялата компания потегли след него. Михаска направи две крачки и нерешително спря.

Николай Трети се обърна и каза:

— Но ако се уплашиш, купуваме те и тебе, разбра ли? Значи сам ни се продаваш. Обаче тогава мисли му!... — И се разкиска.

Естествено, закискаха се и сенките, а Михаска избърза напред и закрачи редом със Саватей, отново почувствал прилив на храброст. Храбростта се плискаше в него като речна вълна. Ту прииждаше, ту се оттегляше. Защо така на вълни, не е ясно! В реката вълните са от вятъра. Но в него?

Минаха през града и всички се отдръпваха от пътя им. Никой не желаше да си има работа с такава паплач.

А Михаска крачеше до Саватей и сигурно всички го смятаха също за хаймана, дори за голяма хаймана — защото най-отпред крачеха само те двамата: Саватей и Михаска.

Отиваха към улицата, по която минаваха кучетата. Беше слънчево. Чудесна пролет: април, пък вече като лято! Някои дори се разкарваха по ризи, макар че щом слънцето се скриеше зад облака и ставаше доста хладно. Някои дори се къпеха на реката. Всъщност, само хлапетата.

Вървяха по улицата; топлият вятър вдигаше по пресечките прахоляка заедно с парчета от вестници, отнасяше към небесата смешни облачета от пух. Едно от тях приличаше на лисича опашка — дълго и мъхнато.

Когато стигнаха до „кардаковия“, дето все още се шиеха войнишки наполеонки (войната беше свършила, но войската си оставаше), специално пресякоха от страната, където Фролова продаваше сладолед.

Фролова я нямаше там. Имаше само една бъчва с лед, който вече се топеше. От бъчвата през тротоара се стичаше тънко черно ручейче, сякаш там се беше скрило някое паленце.

Надзърнаха в бъчвата. Саватей измъкна отвътре парченце лед и го хвърли във врата на една от сенките си. Жертвата се разкрещя, завъртя се на място и се наведе, та леда да се изтърколи, да изпадне от врата му, а Саватей се разсмя и ритна момчето по задника. Сянката заподскача, размаха ръце, но не се обиди — не можеше да се обижда, нямаше право — а пак се засмя с пресипнал бас.

Най-сетне стигнаха до улицата, по която минаваха кучетата. Нямаше смисъл да чакат до вечерта, когато песовете щяха да тръгнат на работа. Саватей ги заведе по-нататък по улицата, после свиха зад ъгъла и спряха пред някаква ограда.

Зад оградата нямаше нищо — нито градина, нито дръвчета — Михаска видя през една пролука. Само двор и две кучешки колибки.

— Е-е — попита Саватей, — ако искаш, по-добре ела на работа при мен?

Михаска си спомни как Саватей ритна онова момче с леда във врата и как момчето се засмя изкуствено; спомни си как Саватей му

беше отнел албума, как му запали якето, как го беше цапнал през лицето с гадната си лепкава ръка, а сега беше подкарал Сашка като някое добиче; спомни си всичко и някак изведнъж се успокои.

„Да отида да погаля кучето — помисли си Михаска. — Да отида да погаля кучето“.

— Ще минеш между двете и ще излезеш от другата страна на оградата! — каза Саватей.

Михаска се усмихна. Все едно му беше.

— Стига, Колка! — каза сянката с леда. — Да го натупаме и толкова. Ще го изядат...

Саватей го погледна злобно, стисна го за носа и го дръпна надолу. Носът на момчето пламна като догат.

На Михаска му стана гадно и хич не му дожаля за момчето, въпреки че то се беше застъпило за него.

— Помогнете ми да се вдигна — каза Михаска.

Последното, което видя навън, беше синьото лице на Сашка. Николай Трети беше застанал до него, облегнал ръка на главата му.

Михаска се преметна от оградата към двора и съвсем се успокои. Двете кучета вече се бяха надигнали срещу него. Но за отстъпление беше късно. Разбира се, не беше Саватей човекът, който да постъпи благородно и да не продава Сашка, още повече че Сашка не беше хляб, за да го купиш или да не го купуваш, ами личност.

Михаска си помисли, че нищо не може да се докаже на Саватей, Саватей не е такъв, че да може нещо да му се докаже, но някаква лудешка сила все пак го прехвърли в двора — все едно войник на насипа пред окопа.

А когато се намери в двора на Фроловите псета, задавени от собствената си ярост, се нахвърлиха срещу него, когато се намери на насипа, всичко си застана по местата.

Не беше дошъл тук заради Саватей, заради този бандит. Ами заради Сашка. Да разбере какво значи истински приятел. И заради онзи с леда във врата. За да разбере, че може да се живее и без унижения. Заради всички хора скочи в двора Михаска, за да знаят, че Саватей е един страхлив плъх и нищо повече.

Михаска направи крачка напред. Николай Трети малко беше объркал сметките.

Колибките на кучетата бяха разположени в два противоположни ъгъла на двора, а веригите им се плъзгаха по два успоредни тела, закрепени с халки за тях. Кучетата можеха да се хвърлят едно срещу друго, но не можеха да се стигнат — теловете не ги пускаха. Явно, за да не си прегризат гръкляните. Едното куче обикаляше край оградата, да мине човек оттам беше сигурна смърт. Другото тичаше пред къщата, та никой да не припари без позволение на стопаните. Но можеше да се мине между двете кучета, успоредно на теловете им. Още повече че под оградата отсреща, дето трябваше да стигне Михаска, имаше струпани греди. По тях нагоре — и навън! За миг ще излети!

Михаска направи една крачка. Песовете, озъбени, изнемогващи от ярост, се хвърлиха към него, опънали телта. Колкото повече ги доближаваше, толкова по-ясно му ставаше, че няма да го стигнат, няма да могат!

Оставаше една последна крачка, за да навлезе в този коридор от зъби. Коридор без стени. Отдясно зъби и отляво зъби, а Михаска в тази мъртва полоса.

Беше чел, беше срещал този израз — мъртва полоса. Ничия земя. Нито наша, нито на фашистите. Куршумите не стигат до там. Само разузнавачите се осмеляват да пълзят по нея. За тях тя е своя земя.

Михаска навлезе в коридора. Половин метър ширина. Или седемдесет сантиметра. Най-важното сега е спокойствието. Крачка надясно — и е в зъбите на дясното куче. Наляво — при лявото куче... Спокойно... С малки крачки.

Напред, напред! Така...

И да не гледа кучетата! Да не ги гледа! Ако ги погледне, ще се уплаши; ако се дръпне назад — право в зъбите им.

Като по мостче над пропаст. Там, ако искаш да останеш жив, не трябва да гледаш наоколо. Не трябва да обръщаш внимание, че отляво е пропаст и отдясно също. Гледаш напред!

Михаска чак се олюля, като си представи, че върви над пропаст, за миг повдигна ръка. И веднага усети парване. С крайчеца на окото погледна ръката си. Опакоето на дланта му сякаш беше намазано с червен туш. Песът май го беше докопал със зъбите си.

Също като на фронта — може да те цапардоса някое парче от снаряд. Но там това изобщо не се брои за рана. Не гледай ръката, не

гледай кръвта! Притисни ръце до тялото!

От другата страна на оградата някой изохка.

Михаска продължи да ситни, но вече по-бързо. Като че ли тепърва прохождаше.

Вижда кучетата — озъбени, побеснели, слюнки хвърчат от устата им, пръскат Михаска. Теловете са се опънали докрай, но ги удържат. Яки са.

По-малко от половината остава...

Още една третинка. Двадесетина крачки. Ако ходи нормално са пет крачки, но така — към двадесет.

Михаска напредва. Вдига очи към оградата. Погледът на Саватей е замръзнал. А Сашка целият е жив-зелен. Има и някакви чужди хора.

— Крадец ли е? — попита някой.

— Не — отвръща Саватей. — Фокусник. Сега ще събира пари.

— А-а-а-а! — чу се протяжен крясък.

Михаска погледна към къщата, само за миг погледна. Фролова крещеше. Сърцето му спря. Погледна я отново, сега по-продължително. Фролова тичаше към кучетата, а зад нея по стълбите се свлече и сакатият ѝ мъж.

После много го беше яд на себе си. Значи от кучетата не се уплаши, а от Фролова и мъжа ѝ се уплаши. Да не би да хапят?

Но може ли човек всичко да предвиди? До гредите имаше още към два метра, после — край, но като видя Фролова и мъжа ѝ да тичат, се олюля и се обърна към тях.

Страшна болка го преряза отзад, Михаска понечи да се отскубне и насмалко да се намери при другото куче. И тогава жив нямаше да се отърве. За гръкляна и толкова... С последно усилие на волята се отдръпна назад и отново нещо го преряза.

Пред лицето му аленееше ръмжащата муцуна. Видя чак гърлото на кучето.

„Със същите кучета фашистите са преследвали нашите“ — спомни си той.

Хвърли се към гредите, вторият пес го хвана за опърленото яке, платът изпраця и Михаска рухна върху гредите, главата му се удари в оградата.

Вдигна глава и видя червените очи на Сашка. Защо пък червени?...

Баща му го нямаше и може би затова му се размина почти безболезнено. Само дето майка му плака цялата вечер.

А баща му си беше взел една седмица отпуска. „Неплатена“ — каза той. И Михаска помисли, че може би ще останат заедно в къщи, пак ще стане уютно и хубаво, както когато бяха превърнали стаята на работилница. Или най-сетне ще идат на лов. Таман беше пролетния сезон. Нали баща му беше разправял, че негов приятел имал пушка и щял да им я даде, ако поискат. Но явно беше забравил онова писмо от фронта.

Обаче не отидоха на лов. Михаска изобщо не спомена. Защото отпуската на баща му не беше за почивка. Събра десет чувала картофи, докара някакъв нает камион, качи чувалите и замина на гарата. Майката на Михаска каза, че бил се вдигнал към Севера. Да продава картофите. Сякаш не можеше тук да ги продаде, щом толкова му се иска.

Михаска си представи как баща му продава картофи на пазара и му стана неприятно. Вярно, там, на Север, никой не го знае, но все едно къде е. Баща му беше казал: „Ще ида, докато още не им е паднала цената там“.

Михаска в къщи лежеше по корем. До него дежуреше Сашка. Не беше ходил на училище този ден.

Чудна работа, почти не го болеше.

Само леко гърба и малко по-надолу — но нищо.

Сашка въздъхна. Михаска го погледна внимателно. Устната му се е подула.

— Ама какво ти е?

Сашка сведе глава.

— Нищо — каза той. — Ще се намери оправия и за Саватей. Сега колко мъже има вече в милицията. От демобилизираните. Като порасна, ще стана милиционер.

Последните думи ги каза нервно, уверено, сякаш наистина цял живот бе мечтал да стане милиционер.

— Милиционер! — повтори Сашка. — Ще видиш! Всички саватеевци ще ги натикаме в клетки! Представяш ли си, да направим такава зоологическа градина! — Очите му светнаха. — Клетки, клетки, в едната тигър, в другата — Саватей. И отвън пише: „Бандит. Хищник. Яде хематоген. Три пъти дневно по една супена лъжица“.

Михаска се засмя. Знаеше, че Сашка не може да понася хематоген, защото това е кръв. Макар и от крава, макар и сладка, но е кръв. Повръщаше му се, както когато Юлия Николаевна им раздаваше с лъжичка. Казваше й: „Толкова кръв съм видял, не мога“.

— Но и аз не съм лигльо — каза изведнъж сериозно Сашка. — Човек може да се продава само по собствено желание, иначе никой не може да го купи. — И се изчерви. — Аз тогава ти махах, махах... Искях да навия Саватей да не те закача.

Михаска се сети как се бяха сбили със Сашка и откъде беше започнала цялата работа. Каза му:

— Що ми трябваше да те ядосвам тогава с тези кучета!

— Не, аз съм си виновен. Така трябва — за оскърбленията — бой! Ако искаш — удари ме пак! Айде! Удари ме!

Сашка коленичи пред леглото му, подложи лице и пак каза:
— Хайде, цапардосай ме! Удари ме ти казвам!
Но Михаска се засмя и се обърна.

— По-добре кажи как стана, че пак те прибра Саватей?

Сашка веднага стана сериозен, отново седна на табуретката и разказа всичко подред. Михаска го слушаше и отново се почувства виновен за всичко. Да, негова беше вината, че тогава послуша Юлия Николаевна и не отиде при Сашка — трябваше да го навести, нямаше право да не го навести.

След този бой заради кучетата Сашка, разбира се, се ядосал и също като Михаска по цели дни мислил за това. Но докато Михаска му беше простил, Сашка продължаваше да му се сърди.

Точно тогава ги посетила Юлия Николаевна. Сашка мислел, че ще полудее — Коля убит! И то отдавна, а той все мислел, че е жив, че сигурно е партизанин и затова не може да им пише. Но Юлия Николаевна... Сашка искал да се удави, но Юлия Николаевна го пратила да повика лекар за майка му. Взели я в болница. Само за няколко дни, но на Сашка му се сторил месец.

Малко се поуспокоил, на другия ден пак минала Юлия Николаевна, Сашка го заболяла глава, тя го сложила в леглото и викнала една съседка. После си тръгнала и забранила да пускат когото и да било.

А Сашка все си мислел: не може Михаска да не дойде... Все пак приятели са... Скарани, сбити, но като знае какво му е — ще дойде.

Времето сякаш спряло. Съседката си отишла. Сашка се облякъл и взел да се разхожда из стаята. Ходел и ревял с всичка сила.

Но внезапно на вратата се почукало. Сашка се зарадвал — мислел, че е Михаска, пък влязъл Саватей. Измъкнал бутилка вино и казал:

— Ех, Свирид, Свирид, що ти трябваше да ме напускаш! Нямаше да те оставя дълго време слуга, сега щеше да си ми пръв заместник и верен приятел.

Сашка му казал, че брат му е убит, а Саватей отвърнал:

— Знам, затова съм тук. Иначе ще има да чакаш, не съм някоя лепка, напротив, другите се лепят за мен.

И налял на Сашка чаша вино — някакво жълтеникаво, миришело на дървеници — предложил му да пият за брата на Сашка. Сашка пак се разревал, но го изпил; поел си дъх и изпил после още половин чаша, на другия ден едвам си седял на чина, защото му се повдигало и го мъчела жажда.

На сутринта си спомнил, че Саватей се бил в гърдите, крещял, че му е криво, че му е трудно, че няма истински приятели, тия, дето ги има, са лайна, боклуци, нека Сашка му станел приятел.

В училището се почувствал зле, в къщи му било тежко и самотно — майка му била в болницата, затова след часовете отишъл на гарата и там намерил Саватей.

Николай Трети, според собствения му израз, „заприходил Сашка“, дал му петнадесет рубли и после откраднали един чувал с лук от някаква селянка. Милицията ги търсила, разбира се, но не ги открила. Продали лука почти без пари, но колкото взели — Саватей си ги прибрал.

— Край — казал му той, — капанът се затвори. Честито: вече си крадец.

На Сашка му станало студено, но кимнал.

— Сега го напуснах, напуснах го — взе да уверява той Михаска, сякаш Михаска не му вярваше. — Само да ми дойде, ще го намушкам.

И извади от джоба си кинжала. Същият онзи, с надписа и жлебчетата за кръвта. Само че вече без пречупения кръст.

— Напоследък си го нося все в мен — каза Сашка.

Но в това време влезе лекарката. Усмихна се на Михаска като на стар познат и му каза да си заголи хълбока.

Михаска се притесни, а лекарката го мушна със спринцовката. Той изпищя, понеже го заболя, а лекарката каза, че направо се чуди на тези днешни деца: от грамадни кучета не ги е страх, а от една инжекцийка припаднат. Герои, няма що!

Отиде си, а Михаска взе да си представя как щеше да го хване бяс, ако кучетата бяха бесни, заблъска с крака по стената, защото беше чувал, че болните от бяс се хвърлят по стените и хапят минувачите като кучета.

Смяха се като луди, но после на Михаска му стана много горещо, капчици пот избиха по челото му и той пак си легна. Изведнъж го заболя. Шегата си е шегата, но все пак тези големи кучета насмалко да го разкъсат.

После Михаска каза, че Саватей действал като поп.

Защото поповете как скланят някого да се моли на бога? Като дочуят, че някой човек е зле, че му се е случило нещо лошо, и веднага го навестяват. Утешават го, успокояват го, дават му пари, ако няма, пък да ги върнел когато може.

Сашка взе да се стяга, трябваше да се прибира вече.

— Не ми се сърди — каза той. — Животът си иска своето, разбирам.

Михаска се учуди.

— Какво? — попита той.

— Животът си иска своето — повтори Сашка и сбърчи чело.

— Какво свое? — пак не разбра Михаска.

— Ами... това, дете... — заекна Сашка. — Дето майка ти продаваше бонбони.

Михаска бавно се надигна от леглото.

— Какво ти става, недей — уплаши се Сашка. — Добре де, какво толкова?

— Кога е продавала? — попита Михаска.

— Ами тогава... Майка ми беше на пазара, като се върна, вика: „Така си и знаех, Михайлова прави далавери с бонбоните...“.

Сърцето на Михаска затупа, сякаш някой чукаше с желязо по грамадна тръба.

„Значи ме е излъгала. Значи тогава в тъмния коридор наистина се олюля. Лъгала ме е. За всичко ме е лъгала!“

Скочи от леглото и взе да си намъква панталона. Ще отиде в магазина. При майка си. Трябва да я види, да я чуе какво ще му каже.

Но нали беше видял онези бонбони, беше ги видял. Други ли са били?

Сашка се изплаши, започна да му смъква панталона, но Михаска го блъсна: „Значи, наистина е продавала. Значи Сашка тогава каза истината“.

Навлече и ризата.

Отвън се чу шум. „Може да е тя... помисли си Михаска. — Много хубаво! Сега всичко ще се изясни.“

Вратата скръцна и влезе баща му. Пристигна си! Беше облечен със сив шлифер.

— Здравейте, юнаци! — весело подвижна баща му и хвърли шлифера.

Дрехата шумно падна на пода, трепна като прилеп.

— Здравсти, юнаци! — отново викна баща му, засмя се и си хвърли на пода шапката.

Михаска помисли, че баща му може би е пил — отдавна не беше го виждал такъв. Май и Сашка си помисли същото. Незабелязано се промъкна покрай баща му, от вратата му махна с ръка — а на лицето му беше изписано чувство за вина — и изчезна.

Баща му вдигна шлифера и взе да обикаля стаята, да търси някой пирон, без да забележи как се свива лицето на Михаска, докато се облича.

— Пак навън! — викна баща му. — Пак ще метеш улиците, а, живак такъв? — И се засмя без никаква причина. Изглежда наистина беше пил.

И Михаска отново си представи майка си: как се беше олюляла тогава в коридора и как ѝ беше посивяло лицето, а той си бе помислил, че е от слабата крушка.

Михаска си закопча панталона. Отзад всичко го болеше, едвам стъпваше, но се запъти към вратата. Час по-скоро в магазина, час по-скоро да я види, да я погледне в очите!

— Накъде пак! — отново викна баща му. — Чакай малко, не бързай, ще ти покажа нещо...

Пристъпи към средата на стаята и някаква дъска скръцна под ботуша му. Разкопча си колана с петолъчката на катарамата. И изпод гимнастюрката му като от чувал се посипаха пари.

Червени, зелени, сини, жълти...

Пари.

Куп пари.

„Глупости! — помисли си Михаска. — Глупости! Това са само глупости.“

Изведнъж му се доспа. Върна се при леглото и си събу панталона.

Нямаше нужда никъде да препуска.

След часовете ходеше в поликлиниката. Повдигаше си ризката и сестрата му правеше инжекция. Всеки път инжекциите ставаха все по-болезнени.

Единствено тези мигове — когато сестрата го боцваше и остра болка прерязваше цялото му тяло — единствено тези мигове го изкарваха от вцепенението му.

Сутрин отиваше на училище, седеше там, нищо не чуваше, в къщи зяпаше в отворените учебници, четеше и препрочиташе едни и същи редове, но в главата му нищо не влизаше, само някакви незначителни подробности. Криво-ляво си решаваше задачите и дори не поглеждаше отговорите отзад — все едно му беше.

Един-два пъти среща Саватей. Чакала се доближаваше до него, казваше: „Всичко е наред!“ — но Михаска само го поглеждаше и отминаваше.

Саватей не го преследваше, не се мъкнеше подире му, само поглеждаше след него и се усмихваше накриво. Когато се усмихнеше така, сенките му гледаха да са по-настрани от него.

Михаска имаше чувството, че е някакво спаружено старче, че прилича на изсъхнала грахова шушулка. Всичко се беше свило вътре в него, повехнало; всичко, за което по-рано весело се беше смял, сега не му се виждаше никак смешно; другите деца тичаха през междучасията, викаха, а той само стоеше встрани; Сашка Свирид го викаше, но той не отиваше при другите; всичко, което ставаше наоколо, му се струваше далечно, чуждо, неистинско; нищо не го изненадваше...

Везната, за която толкова често бе мислил по-рано — везната на домашния живот трепна, стрелката се люшна наляво-надясно и спря по средата.

Сега майка му се смееше и баща му се смееше. Онова лошо настроение, което му приличаше на дъждовна есен, се стопи, сякаш изобщо не беше съществувало.

Майка му ходеше все издокарана, като че всеки ден беше празник. Щом се върнеше от работа, си обличаше синята рокля на

точките и отново заприличваше на момиче.

Все едно че някаква тежест беше ѝ паднала от гърба, все едно че вдигна глава — дори кожата ѝ веднага стана гладка и розова.

Михаска прекарваше дните си сам-самотен.

Майка си виждаше рядко: сега магазинът се отваряше денем, а вечер тя не му обръщаше внимание, приказваше с баща му и Михаска не им се месеше в разговорите.

Баща му вече не се прибираще толкова рано, оставаше след работа в завода, а после разправяше на майка му как техният цех, където той беше майстор, се опитва да премине изцяло на стахановска работа. Не друг, лично той го бил предложил на събрание в цеха. Веднага взе премиални. Донесе парите, остави ги на масата и парите останаха там чак до вечерта. Същия ден беше идвала Ивановна и баща му ѝ каза, че получил в завода премиални. После бяха наминали и други съседи, баща му показваше парите на всички и сякаш между другото съобщаваше, че са премиални от завода.

Михаска не проумяваше защо не прибере парите, защо разправя на всички за премиалните. А пък онзи куп пари от картофите веднага беше скрил, хем бяха много повече от сегашните.

Баща му вече не гледаше майка му накриво, не се караше. Разбираха се от половин дума. Майка му да каже нещо, а баща му веднага кима: да, добре. Баща му си отвори устата, а майка му ще го погали по главата, ще го целуне: точно така, прав си. А Михаска... Михаска си е отделно.

Колко пъти си беше мечтал за такова равновесие между баща му и майка му, за такова изравняване на везната, без повече люшкания! Сега беше станало така. Но му беше все едно. Безразлично. Ваша си работа, както искате. Вие сте си отделно, аз съм си отделно.

Един ден, когато Михаска се прибра от училище, майка му си беше вече в къщи. Почивен ден ли ѝ беше, какво ли? Бързо опържи яйца. На очи. Точно за този вид пържени яйца малката Лиза го беше разпитвала веднъж и не можеше да разбере: значи яйцата са с очи? Много се чудеше: какво ще е това ядене с очи?

Михаска бодна яйцата оттук-оттам и седна да учи, а майка му само го обикаля... После седна до него, погали го по ръката — като че не посмя да го погали по главата — и му каза:

— Вижда му се краят вече, Михасик.

— На кое?

— Скоро ще спестим за къщата — обясни майка му — и пак ще се върна в болницата.

И в същото време го гледа и в очите ѝ стаена мъка.

Друг път Михаска може би щеше да се зарадва. Не, не друг път, ами по-рано. По-рано щеше да се зарадва, но сега — не. Сега само го доядя. Мълча, мълча, после равнодушно каза:

— Какво от това? На мен ми е все едно...

Майка му се отдръпна от него. Очите ѝ веднага станаха студени. „Да, да — помисли си Михаска, — все ми е едно. Да знаеш!“ И отново заби глава в учебника.

Майка му остана още малко до него, но нищо не каза. Стана и отиде да мие тигана.

А Михаска така се ядоса! Направо ги намрази и двамата. И му се дося да им направи нещо! Нещо такова, че да престанат да се усмихват един на друг, да не мислят, че всичко им е чак толкова наред!

Метна учебниците в чантата, отказа се да учи. Излезе навън.

Вечерта баща му и майка му отидоха на театър. Михаска не знаеше къде са. Беше се поразходил малко самичък, не му се ходеше при Сашка Свирид, а когато се прибра, нямаше никой.

Михаска се сви в падащия здрач, загледан през прозореца — отвън улицата бавно посивяваше, и сърцето му се изпълваше с обида.

Мислеше си как е сам-саменичък на целия свят. Сети се как във втори клас, през войната, беше получил двойка по краснопис. Юлия Николаевна му я завъртя в тетрадката и ръката ѝ не трепна. Вечерта майка му се върна от работа и много му се скара. Михаска се обиди и реши да напусне къщата, непременно да се махне.

Тогава пак така му беше криво и самотно, също като сега, щеше му се да избяга от къщи, но не можеше да реши къде. Най-добре при баща си на фронта, но по пътя ще го хванат. Сашка Свирид му беше казал, че всички деца ги хващали по гарите. Тогава Михаска сложи в джоба си парченце хляб, излезе навън и се покатери на високата топола. Смяташе да прекара там цялата нощ, нека майка му го търси. Но стана студено — много му бяха тънки ръкавичките, а беше през зимата — пък и все едно, на тази гола топола отвсякъде се виждаше как е кацнал като черна сврака, затова се смъкна, предаде се и се прибра...

Сега отново му се дощя да напусне къщата, но този път съвсем сериозно, никакви тополи — детска работа. Сериозно — но как?... Къде?...

Баща му... Все едно са си чужди вече. Не се разхождат за ръка, бързо мина това време...

Колко горчиви минути му бяха донесли подобни мисли! Всеки ден виждаше Ивановна, Катка, малката Лиза; те не чакаха никого да се върне от войната и мъката им беше веднъж завинаги, постоянна. А Михаска се радваше, че баща му жив и здрав се беше върнал от войната — колцина бяха щастливците — но после пак му ставаше криво. Криво, че баща му се беше върнал, пък дните му ставаха все по-мрачни и лоши.

През войната все чакаха писма от баща му и когато пристигнеше сивото триъгълниче, правеха си почерпушка, защото това беше празник. Ядяха завариха, пускаха радиото с всичка сила да слушат новините на Совинформ бюро, после пееха: „Широка страна моя родная...“, защото на сърцата им олекваше: нашите побеждават и татко е жив.

А сега, след като баща му се беше върнал вече и бяха преминали първите щастливи дни, животът им сякаш се сви, стана дребен и сив... Всичко, което сега се случваше у тях, всичко, което правеха баща му и майка му, беше в името на къщата със стаичките, спалнята и печката, на която щяха да си разказват приказки...

Но тази къща сега приличаше повече на танк. Той пълзеше, пълзеше, идваше все по-наблизо и като че щеше да ги смачка...

А на сутринта в училището пак си помисли колко грешеше Юлия Николаевна, когато казваше, че нещата могат да се предвидят и предскажат. За кой ли път вече се убеждаваше в обратното, че всичко ти се стоварва на главата най-неочаквано, внезапно, изневиделица и то май специално, за да се разбере дали си достатъчно як, дали ще издържиш, дали няма да трепнеш — изобщо, да се види колко струваш.

Цялата работа почна оттам, че Иван Алексеевич му писа двойка. Следващия час имаха руски и Русалката го изпита. Този ден часовете бяха пет и с тези темпове можеше да си лепне пет двойки. Михаска се опита да излъже съдбата. През междучасието си взе чантата и си тръгна, но в коридора се сблъска с Юлия Николаевна.

— Къде? — с укор го попита тя, поклати глава. — Страх те е от трета двойка ли?

„Знае вече — помисли си Михаска. — Русалката ѝ е разказала.“

Въздъхна и се върна в клас.

Трета двойка не получи, макар че онази по география доста пъти го погледна. „Сигурно ѝ е казала Юлия Николаевна“ — реши Михаска.

Но и двете двойки му стигаха. Макар че майка му се усмихваше по един начин, който не му беше много приятен, но по-добре да се усмихнеше както иска, само да не му вдига скандал заради двойките. Животът му ставаше непоносим.

Майка му не понасяше двойките.

Тогава Михаска се престаши. Преди да се приберат родителите му, с бръснарско ножче и гумичка изтри двете двойки. Нека си стоят в училищния дневник, няма нужда и в бележника. „Нали им е все едно?... — помисли си Михаска за майка си и баща си. — Аз си знам за двойките, а те не се интересуват от мен. Аз отделно и те отделно.“

Този път много добре му пасна това: аз отделно, те отделно.

Пак нямаше настроение за учене, за нищо не му се мислеше.

Мързеше го дори да чете.

Излезе навън, качи се на покрива и легна на топлата ламарина в тайното си кътче.

Вдигна очи към небето. По синьото море плуваха кораби. Звъняха веригите на котвите. На носа на фламандския кораб беше застанал един адмирал. Носът му беше като камба — значи беше добър човек този капитан.

Михаска погледна надолу. Зад бодливата тел немците довършваха строежа на къщата. Първата нова къща след войната. По ъглите на оградата имаше наблюдателници с въоръжена охрана. „Интересно — помисли си Михаска, — дали ще стрелят, ако някой от немците побегне? Само че къде ще побегне? Всеки ще се досети, че е немец...“

А корабите си плуваха по синьото море, плуваха ли плуваха... Долу немците строяха къщата; Михаска беше получил две двойки, беше ги изтрил, а сега лежеше на покрива. Майка му някъде продаваше бонбони, баща му беше в цеха. Сигурно Саватей пребърква някого, а инвалидът без крака проси милостиня. Облаците плуват.

Плуват и не ги интересуват нито немците, нито Михаска с двойките му, нито бащата и майката на Михаска, нито Саватей, нито инвалидът.

Плуват, плуват над земята — плавни, бели, тихи, спокойни. Гледат земята и нищо не ги учудва. Все едно им е... Те са си отделно.

Михаска чува отдолу писклив глас. Става и отива до ръба на покрива. Долу под стълбата е застанала майка му.

— Да слизаш веднага! — крещи тя.

И Михаска разбира: пак нещо се е случило.

— Не те е срам! — вика майка му.

И Михаска вижда в ръката ѝ бележника си.

— Тръгвай! — заповядва му тя и с всичка сила го дърпа за ръкава.

— Не ме дърпай — тръгвам. Да не си милиция? — пита я той и си отскубва ръката.

— Ще видиш ти една милиция! — шепне майка му.

Михаска не може да я познае. Гласът ѝ скрибуца; червилото ѝ се е размазало. Неприятно му е, че го дърпа за ръкава като някакъв крадец.

— Лъжец! — крещи майка му, когато влизат в къщата, и му плесва един шамар. — Срегнах Юлия Николаевна.

Михаска си пипа бузата. Пламнала е като якето му тогава, гори, пари. Но пък другата му буза е лед. А ръката му е като зимна шушулка. И той целият е като бъчвата с лед на Фролова.

Михаска се опипва по ръката и пак му става смешно. „Какво иска? — мисли за майка си и усеща, че мисли за нея като за чужд човек. — Какво искат от мен? Те са си отделно, аз съм си отделно.“

Бузата му пламти и Михаска се сеща, че е ударен за втори път; през живота си само два пъти е удрян. Първия път Саватей, когато му взимаше марките. Втория — майка му. „Смешна работа — мисли си Михаска, — през войната не ме би, а след войната...“

— Ще се смееш, а? — крещи майка му и го зашлевява по другата буза.

Михаска не мигва. Гледа майка си внимателно, сякаш я вижда за първи път. Гледа я и не може да я познае.

Внезапно вижда зад лицето на майка си Ивановна. Тя подава на майка му чаша вода и Михаска чува, как майка му гълта водата на големи глътки, а зъбите ѝ чукат по чашата.

— Баща си и майка си ще лъже той — казва майка му и започва да се успокоява. — Ще лъже... Човек трябва да е честен, честен! — продължава тя. — На какво съм те учила през цялата война? На честност! Трябва честно да се живее!

И плаче.

— Честно ли? — чуди се Михаска, сякаш не я е чул добре. — Значи честно?

И сякаш гледа филм. Лош филм. Не Чапаев с картечницата. Баща му с картофите. Майка му с бонбоните. Онзи куп пари, изпаднали изпод колана с петолъчката на катарамата. И обувките на Залцер.

„Пак ме лъже! — мисли той за майка си. — В очите ме гледа и ме лъже!“

— А вашето честно ли е? — кресва Михаска. — А твоето честно ли е?

Мисли за изтритите двойки. Двойки... Някакви си две двойки. И купът пари.

Вижда на полицата сивата гипсова котка — подаръкът от баща му. Там има пари. Баща му весело беше казал: „Имаш за една бъчва“. За бъчва не, но за десетина сладоледа има. Мята се към полицата, грабва котката и с всичка сила я шибва в пода. Котката става на сол. Пълна е с хартийки. Ръцете му треперят, докато ги събира от пода и ги пъха в джоба си.

На вратата се обръща и отново гледа майка си. Очите ѝ са някак болни, покрусени, не каквито бяха само преди пет минути.

Ще му се да ѝ кресне нещо злобно заради шамарите, заради решението ѝ, задето го беше мъкнала като милиционерка. Ще му се да ѝ викне, но гърлото му се свива и ѝ казва шепнешком:

— А твоето честно ли е?...

ЧАСТ ТРЕТА
ВЯТЪР НАД СИНИТЕ ПОКРИВИ

Краката му сами го носеха. Струваше му се, че се е раздвоил. Като че главата му не командваше краката. Краката му правеха стъпка след стъпка като чужди, сякаш някой друг ги мърдаше. А ръцете си, корема, гърба, сърцето изобщо не усещаше. Сигурно ги нямаше. Сигурно бяха изчезнали. Само глава и чужди крака.

Не знаеше накъде го носят краката му. Мислеше си за разни глупости и всичките му чудновати и смахнати мисли се въртяха като стъкълца в калейдоскоп, подскачаха от едната страна на другата.

Кой знае защо си спомни за Иван Алексеевич с черната му чанта, с триъгълника, омазан с тебешир; този забавен човек с голямата кръгла глава, дето веднъж им беше казал: „Нека ви гложди червеят на съмнението“. Михаска тогава чак се беше изхилил, много се учуди: „Какъв червей, защо ще ни гризе?“.

После се сети и за картофеното поле, за песничката, която си бяха пели там:

*Мили ни картопки, здрасти-расти-расти-расти,
ниско кланяме се тук-тук-тук...
Път далечен не ни плаши-лаши-лаши-лаши,
ще го минем в зной и студ-туд-туд.*

Тогава Михаска беше изровил един грамаден картоф, колкото тепсия. Беше жълт и приличаше на стиснат юмрук. Виждаха се дори побелелите пръсти. Михаска тогава си беше помислил: „Какво ли стиска този юмрук, интересно?“. Но не измисли нищо.

Сега пестникът изплува от някакви дълбини на паметта му и се спря пред очите му. „Сигурно циклопите са имали такива юмурици“ — помисли си Михаска. За циклопите бяха учили по история. Еднооки чудовища някакви. Нито хора, нито зверове, По-рано хората са вярвали в съществуването им. Но това са глупости. Няма циклопи и никога не е имало.

Михаска реши да помисли за майка си, за шамарите, но не му се мислеше за това. Неприятно му беше и толкова. Сега дори не я винеше. Просто някак вяло се чудеше: „Я виж ти!... Я виж ти!“.

И закрачи в такт с тези думи. На всяка крачка — дума: „Я... виж... ти!...“. Сякаш някой му броеше.

Излезе на главната улица, видя отпред „кардаковия“ и остатъците от перила във вид на лири, а долу под тях бъчвата със сладолед и продавачката Фролова.

Моментално си спомни кучетата, тясното пространство помежду им и мравки го полазиха. Понечи да свие нанякъде, да не се доближава до Фролова, но веднага се скара сам на себе си: Фролова не е куче, веднъж се уплаши от нея, стига вече, а парите за сладолед са си лично негови, законни. Помисли си за отвратителната гипсова котка, дето се беше разположила на половината полица. Колко време го беше следила! Като шпионин. Не го изпускаше из очи. В който и ъгъл да отидеше, котката непрестанно го гледаше с изцъклените си очи. Сега на пода се валяха само чирепчета. Сигурно майка му вече ги е изхвърлила. „По дяволите тези петици и четворки! — реши той. — Вече ще уча само за тройки. Но поне безплатни.“

При Фролова нямаше никого. Михаска си помисли, че най-добре отначало да вземе два сладоледа, да се поразходи и да ги изяде, а после да си купи още. Подаде на продавачката пари за два сладоледа и отмести поглед от нея, докато му правеше студеното лакомство. Много му се пиеше, горещо му беше, а пък Фролова беше с вдигната яка. „Може да ѝ е студено от сладоледа“ — помисли си Михаска.

Фролова му даде единия сладолед, погледна го и застърга с лъжицата за втория. После сякаш се сети за нещо, загледа го по-внимателно.

— А-а... — ласкаво каза тя. — Ти си момченцето, дето го нападнаха нашите кучета...

Михаска пристъпи на място, щеше му се да избяга, но Фролова държеше другия сладолед и не му го даваше.

— Хра-абро момченце — продължи тя, заклати глава. — За първи път виждам такъв юнак. Но и вашите си ги бива. Каква врява вдигна само баща ти, когато идва. Искане петстотин рубли за теб.

— Какво? — не разбра Михаска.

— Такова. „Веднага петстотин рубли за сина ми — вика, — че иначе отивам в съда.“

И пак сякаш някой друг отмести крака му. Михаска отстъпи назад, после се обърна и побягна.

— Момченце! Момченце! — викаше го Фролова. — Сладоледа!...

Никакъв сладолед не го интересуваше. Всъщност, продължи да ближе първия сладолед тичешком. Но съвсем автоматично, без да забелязва. Вътре в него всичко пламтеше; трябваше да загаси този пламък, но сладоледът не помагаше. Тогава Михаска го налага целият и го глътна. Студената топка падна в стомаха му и отново му стана горещо.

Краката го понесоха към къщи. В стаята нямаше никого. Майка му беше излязла някъде. Михаска отиде до раклата и дръпна желязната дръжка. Раклата не се отвори. Тогава отиде да види инструментите на баща си и взе брадвата.

Главата му, ръцете, нозете, стомаха, сърцето — всичко беше сега на мястото си, всичко си беше негово. Колко пъти вече беше забелязвал, че в решаващи мигове цялото му вълнение се стопява.

Пъхна синята стомана на брадвата под капака и с всичка сила налегна дръжката. Нещо вътре изпраця и капакът се надигна малко, сякаш неохотно.

Тук си държаха парите. Майка му казваше, че по-добре да ги внесат в спестовна каса, но баща му само се смееше и отвърщаше, че по-сигурно от тук няма. През прозореца не могат да влязат крадци — все пак четвърти етаж — а на вратата беше монтирал английски секрет, никакъв чужд ключ не можеше да го отвори.

Михаска дръпна чекмеджето и видя парите. Бяха прибрани в пощенски пликове. Няколко синкави плика с марки. Извади един плик и отброи петстотин рубли. Брадвата там си и остана, до разбитата ракла.

Михаска излетя в коридора, тръшна вратата и се запъти към Ивановна.

Бабата не си беше в къщи, а Лизка и Катка, седнали на табуретки, гледаха през прозореца.

— Хайде с мен! — каза им Михаска.

Те послушно станаха и тръгнаха подире му.

Отбиха се да вземат и Сашка Свирид.

Сашка и момичетата се опитаха да заговорят Михаска, но той се усмихваше чудновато и нищо не им отвърщаше. Само като наближиха Фролова им каза:

— Днес имам рожден ден. Черпя сладолед.

Сашка му подаде ръка и Михаска машинално я стисна.

— Защо не казваш? — попита Сашка. — Много си потаен!

Когато Фролова го видя отново, тя сякаш му се зарадва.

— А така — каза тя. — Добре че дойде.

И взе да бърка с лъжицата в сладоледа.

Михаска изведнъж се сети, че когато беше скочил при кучетата и те се бяха разлаяли, нещо сякаш изгрухтя. Беше му се сторило сигурно, но сега разбра, че не. Сашка отдавна му беше казвал, че Фролова продава сладолед, защото от млекозавода може да взима бито мляко. Фролиха гледала прасета, затова битото мляко ѝ било много необходимо. Значи тогава бяха грухтели прасенцата.

Фролова изстърга нужното количество сладолед, направи му го с вафлички и му го даде.

— Друг път не ми бягай — каза му тя, — че ще останеш без сладолед.

— Няма да остана — весело ѝ отвърна Михаска и ѝ подаде петстотинте рубли. — Дайте ми сладолед за всичките пари.

Фролова се изцъкли, размаха ръце с бели ръкавели.

— Недей така! — уплаши се жената. — Ако баща ти научи, че съм ти казала, такава кавга ще вдигне!

— Вие нямате право! — злобно отвърна Михасик. — Искam ви сладолед — продайте ми!

Катка го дръпна за ръкава, той се обърна и видя втрещените ѝ очи.

— Михасик, какво правиш! Михасик... — бръщолевеше Катка.

Сашка остана с отворена уста. Лиза го гледаше като малоумен.

— Не се бойте де! — каза Михаска. — Това са само двадесет и пет сладоледа. Не... тридесет и пет.

И подаде още пари на Фролова.

— Тези ми ги даде баща ми! — каза той и се учуди с каква лекота излъга. — Тя — и посочи с глава Фролова — му е платила за мен. Дето ме нахапаха техните кучета.

Фролова усмихната кимна на децата.

— Не се бойте — каза ѝ Михаска. — Нямаме нищо общо...

Фролова преброи парите и заизважда сладолед.

Взеха отначало по два, но не им останаха свободни ръце. Тогава Сашка си свали фуражката и Фролова му я напълни със сладолед.

Отидоха в градинката и седнаха на една пейка. След петия сладолед Лиза им показва побелелия си език и заяви, че не ще повече. Отказа въпреки всички молби на Михаска. Дори се премести на друга пейка, за да не ги гледа как ядат.

Катка се предаде на осмия, но насила изяде и деветия. Сега останаха само двамата със Сашка.

Сладоледът се топеше, трябваше да побързат. Михаска го гълташе на големи парчета. Грехота все пак да се хвърля такъв разкош! Сашка не му отстъпваше.

На съседната пейка Лиза се разхълца, а Катка ѝ се смееше и закриваше устата ѝ с ръка.

— Край — хрипкаво каза Сашка и се изкашля. — Край —
повтори той, но гласът му пак беше дрезгав.
Тръгнаха си.

Насреща им духаше горещ вятър, вдигаше прахоляка, клатеше клоните на дърветата, галеше ги по лицата...

Бузите на Михаска вече не пламтяха. Той крачеше и се усмихваше на вятъра, на облаците, плувнали горе, на белите къщи със сините покриви. Естествено, не бяха сини, червени, зелени, кафяви или никакви — сиви, небоядисани — но ако ги гледаш срещу слънцето, изглеждат сини. Като речната вода.

Михаска гледаше белите къщи със сините покриви; лилавите им сенки пресичаха пътя им. А в стомаха си усещаше студ.

Брадвата беше прибрана. Дръжката ѝ лъщеше с полираното си дърво. Раклата беше затворена и нищо не подсказваше случилото се.

— А-а, яви ли се! — каза баща му ласкаво и го погледна внимателно.

Майка му, права до печката, мачкаше в ръка носната си кърпичка.

Баща му седеше спокойно, но сивите му очи бяха станали почти бели. Винаги му изсветляваха, когато се ядосаше.

— Така, така! — бавно продума той. — Така, така! Изтрил двойките, счупил котката, разбил раклата, откраднал парите...

И бавно се надигна.

Откраднал... Значи откраднал бил. Така излиза, а? Михаска си представи как баща му е ходил при Фролиха да ѝ иска пари за нахапания му задник. „Сигурно ще ме продаде, ако има кой да му плати добре“ — помисли си Михаска.

— Изядох ги вашите петстотин рубли! — каза той. — Изядох ги, не съм ги откраднал.

— Бях решил вече да викам милиция — продължи баща му, без да го слуша. — Мислех, че са крадци. А то — собствения ни син. Ние му трупаме, а той ни краде.

Прекалено ласкаво говореше баща му. Само гласът му трепваше понякога. Спокойно отиде при Михаска и протегна ръка. Като Саватей — сега ще го цапардоса. Михаска стисна очи. Баща му отмести ръка.

— Виктор! — високо каза майка му и ръката на баща му трепна — той погали Михаска по главата. Така някак случайно се получи, безсмислено, глупаво.

Михаска си пое дъх.

Баща му отиде до раклата, заби пръсти в рошавата си коса, постоя така мълчаливо, облегнат на раклата.

— Стига, Михас! — каза внезапно и рязко се обърна. — Да говорим сериозно. Вече си голям. Както виждам, всичко разбираш и повече от мен.

Мълчаливо се разходи из стаята.

— Не ти ли харесвам? Не трябваше ли да се връщам от войната здрав и читав?

Михаска изкриви уста. Наистина ли баща му иска да си говорят сериозно? Като двама възрастни? Добре, тогава ще му каже, че не така, както го казва. Кое момче не се радва, ако баща му се върне от фронта? Само че защо е така мрачно у тях? Защо баща му е взел пари, задето кучетата го ухапаха? По-добре да го беше опердашил, но да не се излага пред Фролова. Защо майка му отиде да работи в магазина? Защо баща му ходи някъде си да продава картофи като последен мошеник? Защо, защо всичко това?...

Искаше да го каже, да излезе всичко в една дума. Но неочаквано за себе си каза:

— Да.

Дори не разбра как стана така. Без да иска. Някак си... Но казана дума.

— А-а, значи... — замислено каза баща му.

— Не! Не! — извика Михаска и се изчерви. Сигурно чак петите му се бяха изчервили.

Ах, да можеше всичко да обясни, да го каже както трябва. Да можеше изведнъж да стане магия! Моментално да порасне и да стане голям, широкоплещест, възрастен. И тогава да седнат на масата тримата — баща му, майка му и той. И да им каже всичко както трябва: „Какво има за неразбиране, кое толкова не ви е ясно?“.

Баща му би го разбрал. Би казал: „Ех, защо не те разбрах по-рано, като беше малък!“. И Михаска би му кимнал: „Да, язък, че не ме разбра, язък, че мислеше, че съм по-глупав от тебе“.

Или да стане другояче. Не Михаска да пораства, ами баща му да стане колкото него. Колкото Сашка Свирид. Също всичко щеше да му бъде ясно.

А сега как? На кого да обяснява? Как да разкаже?

Ако това беше станало в училището, веднага всички щяха да научат. И, разбира се, щеше да дойде Юлия Николаевна и да каже: „Какво правите, опомнете се!“. И нещата щяха да се оправят. Всичко щеше да се изясни. Но тук не е училището. Къщата е нещо, дето хората живеят между четирите си стени. И вратата им е с английски секрет.

— Значи не трябваше да се връщам от войната? — пак попита баща му и взе да се облича.

— Къде? — тихо попита майка му.

— Как къде? — засмя се баща му. — Отивам си. Не виждаш ли? Тук няма място за мен.

— Чакай — каза майка му. — Недей, Виктор! Стига шеги. И без това...

И хвана ръката на баща му, но той се отскубна и тръшна вратата.

Майка му мина през стаята и той видя, че мълчаливо плаче. Искаше да й каже нещо, но се сети за двата шамара, двата плесника днес и си премълча.

Тя се мотаеше из стаята, пантофите й шумоляха. Михаска виждаше как ѝ е тежко и изведнъж пак си помисли, че трябва да напусне тази къща. За дълго време, може би завинаги. Не, завинаги не може естествено, но за дълго време... Да построят веднъж този дом и всичко да свърши. И животът пак ще стане нормален. Тогава ще се върне и ще заживеят чудесно. Просто да прескочи тази яма. Да я прескочи — и продължават.

Глупости бяха това, страхотни глупости и Михаска разбираше, че измисля тъпотии. Нищо не може да се прескочи в живота, не можеш да отвърнеш очи или да не забележиш, ако нещо става. Можеш да го приемеш или да не го приемеш, можеш да обикнеш и да намразиш, но не можеш да прескочиш, да се отвърнеш, да не забележиш.

Майка му крачеше из стаята, подръпваше шала на раменете си да се увие. „Защо не ми се кара? — помисли си Михаска. — Защо не ме бие? Нали одеве ме удари! Защо не отива да търси татко?“

Майка му изведнъж се спря.

— Сладолед ли яде? — попита тя.

Михаска кимна.

— За всички пари?

Кимна отново.

— Луд човек — каза майка му. — Ще се разболееш.

И Михаска си помисли, че това е чудесна идея! Да се разболееш! Трябва да се разболееш! Ама тежко, да изпадне в безсъзнание. Тиф! И с този тиф да прескочи пропастта.

Вратата се хлопна и влезе баща му пребледнял. Зад него светеше палачинката на Седов.

— Арестували Залцер — каза баща му.

И тежко се отпусна на стола. Поседя така, пуши малко и пак излезе със Седов. Върна се късно вечерта пиян. Изобщо не погледна Михаска.

През нощта Михаска сънува как фашисти с рога на каските стрелят по петолъчката. Но тя не е златна, а червена. Като кървава.

Фашистите искат да я уцелят, стрелят: Бум! Бум! Бум!

Но петолъчката си стои.

— Кой е, дявол да го вземе? — каза баща му със сънено пресипнал глас и Михаска отвори очи. — И в неделя човек не може да се наспи!

На вратата се чукаше: Дум! Дум!

Баща му пришляпа бос до вратата и завъртя английския секрет. Някой пристъпи прага и тежко задиша. После заплака. Михаска намъкна панталона и отиде до вратата.

Опряна на рамката на вратата беше застанала Ивановна. Ръцете ѝ, същински въжета от вени и жили, бяха увиснали надолу, главата ѝ така се тресеше, направо се люшкаше. Понечваше да се съземе и да каже нещо, но не можеше, само продължаваше да тресе глава и да плаче.

На Михаска му дожаля за нея и ѝ подбутна табуретката, но тя нищо не забелязваше, гледаше само в баща му, право в очите го гледаше.

— Какво има? — тревожно попита баща му. — Кажй де!

Ивановна кимна, сякаш да потвърди нещо още неизречено, и баща му я попита нетърпеливо:

— Пипнаха ли я?

Ивановна пак кимна и баща му изпсува през зъби. Досега не беше си позволявал подобно нещо.

— Чу ли? — обърна се към майката на Михаска.

Майка му също беше станала и уплашено гледаше Ивановна.

— Спаси я, Виктор Петрович! — каза Ивановна. — За бога, да вървим в милицията, моля те!

— Че какво ще им кажа в милицията? — злобно попита баща му и си подръпна долните гащи. Така си стоеше — по гащета и юнашка фланелка, синя. Беше друга фланелка, нова, но също светлосиня, кой знае защо.

Ивановна пак заплака.

— Че как! Как така, Виктор Петрович! — възкликна тя. — Нали вашите бонбони продава Катя! Нали заради тях се хвана в клопката!

Каза го учудено: да не би баща му да е забравил, сякаш питаше тя.

Михаска потръпна целият. В първи клас веднъж като ковеше едно пиронче в стената, закачи някаква жица. Кабелът сигурно беше стар и пропускаше ток. Така го тресна, че Михаска изхвърча от табуретката. Обля го студена пот, после дълго не можа да дойде на себе си.

Сега сякаш отново беше докоснал оголена жица.

Нали вчера лапаха с Катка сладолед. А днес е в милицията. Как са я хванали? А, да, така е, пазарът е след шест.

— Как така?! Как така?! — питаше Ивановна.

И гледаше ту баща му, ту майка му, сякаш се чувстваше предадена.

— Верочка! — обърна се тя към майка му. — Защо мълчиш? Нали всичко беше заради Михасик. Помниш ли как ти беше неудобно тогава? Помниш ли колко молихте Катя? Не че бях против... Не, не бях... Добре плащахте, не че нещо... Но сега, сега?

Михаска си помисли, че все едно не беше спал. Все едно че продължаваше вчерашният ден. И завчерашният. И по завчерашният. Някакъв дълъг-дълъг ден. Усети колко страшно се е уморил през този дълъг ден, просто изнемогва. Ще има ли край това? Ще свърши ли някога, че да може да си легне и да се наспи? И никого да няма. Да е сам на целия свят...

Михаска въздъхна и погледна баща си. Сигурно за първи път така внимателно го погледна от онзи ден, когато го видя в двора със синкавата фланелка. Сивите му очи не светеха като звездици — както тогава. Дори не бяха сиви. Някакви безцветни. И единият му клепач мърда. Трепка, трепка.

Краката му са космати. И целите на пришчици. Гъша кожа. Това ми било разубавяващо!

Значи такъв бил той...

— Сто бели! — викна баща му. — Божа напаст!

Пристъпи от крак на крак, раздвижи се. Ивановна млъкна, вече не говореше нищо, само сълзите ѝ се стичаха по дълбоките бръчки.

Баща му понечи да ѝ каже нещо, но забеляза, че Михаска го гледа и се спря.

— Добре, бабке, добре! — каза той, а клепачът му пак трепна. — Сега ще измислим нещо. — И се усмихна: — Чакай само да си обуя панталона.

Ивановна въздъхна и излезе.

Останаха тримата — бащата, майката и синът.

Михаска си спомни как майка му вчера викаше: „Честно трябва да се живее!“ — и целият се смръщи от негодувание.

Хора, хора!... Само лъжат непрекъснато! Лъжат, лъжат, лъжат... И докога ще лъжат? Баща му и майка му — и те...

Всичко е вярно, Сашка Свирид тогава му беше казал истината. Всичко е вярно на този свят и колко от тези верни неща са наистина верните?

Направи му впечатление, че колкото и да е чудно, но когато Сашка му беше казал, че е гаден спекулант и че майка му продава бонбони на пазара — тогава, първия път, тази клюка му се беше сторила ужасна. Дори не се стърпя и удари Сашка. И когато научи, че баща му прибрал петстотин рубли за нахапания му задник, също много го доядя, чак му се дорева.

Но днес — не. Току-що, само преди миг беше научил цялата истина, беше научил, че баща му и майка му са го лъгали, това не беше ли ужасно? Но, чудна работа, днес не се чудеше. Все едно му беше.

Може би все пак беше предполагал, че така ще стане? Както казва Юлия Николаевна, беше предвидил? Михаска се усмихна и родителите му го погледнаха учудено. Беше го предвидил, разбира се! Като земетресение. Или снегопад. Снегопад. Пада сняг. Сняг ти пада по главата. И това ли ти пада на главата? Ей така, хоп — и пада?

Хоп — и пада... И никой не е виновен. Нито баща му. Нито майка му. Нито той, Михаска... Да не беше войната, колко къщи щяха да се построят през това време. Бели, розови, сини. Цели улици с грамадни къщи. Тогава нямаше да стане нужда баща му да спестява за собствена къща. Щяха да си живеят в някой светъл апартамент с жълт паркет, жълт като масло, да си живеят и да пеят.

Войната е виновна за всичко!

Хитлер!

Михаска усещаше, че майка му го поглежда така, сякаш очаква нещо. Бяха се облекли вече, чайникът беше кипнал на котлона, баща му подрънкваше с лъжичката в празната чаша. Щяха да закусват.

Баща му се е втренчил в чашата. Ръцете му малко треперят. Михаска беше чувал, че това издава крадеца: ако някой открадне кокошка или петел, да речем, ръцете му треперели.

Но това са на Сашка глупостите. Баща му да не е крал кокошки случайно!

Но цялата вина си е в Хитлер, разбира се. Само в него. Във войната. Баща му беше казал веднъж: „Всичко ще се пише за сметка на войната“.

Ще се пише то.

Как ще се пише?

На един пионерски сбор Юлия Николаевна им беше говорила:

— Нима ще може да се прости войната? Да се забрави? Нима ще можем да задраскаме от живота си гибелта на вашите братя и бащи? А Зоя Космодемьянска — как ще я забравим? А Олег Кошевой? А Александър Матросов?

Не и не! Глупав въпрос! Направо смешен! Хорала са си дали живота, а ние да ги забравим... Никога!

Но тук нещата са по-прости. Хората се борят, загиват — всичко е ясно. А това — майка му отишла на работа в магазина, за да може Катка да продава бонбони на черно; баща му продава картофи, взима пари за ухапания му задник — все едно че го продава него, Михаска; и тези лъжи, без да им мигне окото — и това ли е от войната?

Михаска духа горещия чай, гледа стената през тънката пара, която се вдига над чашата, и му се струва, че стената се люлее.

Баща му сякаш го чува.

— Сега какво ще правим? — замислено пита той, а клепачът му пак играе.

— Ще вървим в милицията — тихо отвръща майка му.

— Да не си луда! — избухва внезапно баща му.

Михаска си гледа в чашата. Ах, как се люлее стената. Сега изведнъж — хряс! — и пред тебе чисто небе. Покриви. Прохладен вятър.

— Това значи веднага да влезеш в затвора! — крещи баща му. — Съгласно Наказателния кодекс!

С крайчеца на окото Михаска вижда как майка му си мачка кърпичката. Мълчи. Няма какво да му каже. Ето, везната отново се полюшна. Стрелката се движи. Накъде?

Майка му мълчи.

Баща му става и отива до раклата. Ключето щраква в катинара. Шумолене на пари.

— По дяволите! — казва баща му. — Ще я пуснат. Ще дам на дъртата петстотин рубли. Катка ще я пуснат, ако поеме вината. Тя е непълнолетна.

Михаска гледа майка си. Прегърбена, свита, спаружена пред чая си. После гледа баща си. Ръцете му треперят, като че е крал кокошки.

— Страхливци! — спокойно, прекалено спокойно изрича Михаска. — Предатели! — казва той и вижда как баща му и майка му се свиват, стават съвсем мънички. Говори, но гърлото му пресъхва. Говори, а в гърлото му нещо къркори... Задъхва се и накрая изрича: — Разузнавач!...

Михаска излезе на двора, закрачи като вдървен, замислен за своите си работи, и внезапно се лепна в нещо влажно. Изтръпна. На въжетата висеше пране.

Остана така един миг, после се сети и смъкна от въжето мокрия си панталон и ризата. После лежа на речния бряг докато се мръкне. Слънцето прежурияше като разпалена печка. Реката приличаше на дълга сребърна риба с блеснали люспи. Щом утихнеше вятърът и люспите изчезваха.

Боровете бяха затъкнали върховете в небето като остри копия.

Михаска лежеше по гръб и гледаше тези зелени копия как се полюшват над главата му. Жълтият пясък на баирчетата се спускаше към водата и се издигаше нагоре, към стръмния бряг, дето растяха боровете.

Щом придойдеше водата, заливаше целия пясък и реката се вдигаше чак до корените на боровете, а после бавно отстъпваше, оставила зад гърба си пясъчни стъпала.

В блесналата вода личеше пясъчен нос, навлязъл много надалеч в реката, сякаш да я пресече. Но не успяваше. Пълзеше към тридесет метра навътре, огъван от бързото течение като старинен лък, после изчезваше. Отляво и отдясно водата беше много дълбока.

Реката миришеше на смола и на риба. Насред течението плуваше лодка. Пълна с хора. Нещо пееха, но какво? — не се чуваше: вятърът отнасяше думите.

Обзе го странно, необяснимо облекчение. Разбираще, че би трябвало да му е тежко, дори да плаче, така или иначе — да скърби. Защото беше напуснал дома си. Завинаги. Не от яд, а обмислено, със съзнанието какво върши.

Сега не беше като онова бягство във втори клас. Сега беше обмислил всичко и веднъж завинаги.

Нямаше как да не напусне.

Когато вдигна очи към небето, слънцето се търкаляше вече по ръба на гората като грамадна топка по синьо футболно поле. Оранжева топка, същински грамаден портокал. Михаска беше виждал портокал само на картинка — много ярък и красив.

Седна, изчака портокалът да се пресече на две от заводския комин на оттатъшния бряг и изведнъж подскочи: кога беше заспал? В ръка стискаше цяла шепа камъчета — чисти, прозрачни, като онези в ручей. А, значи преди да заспи, ги е събрал...

Трябваше да побърза.

Избра едно по-открояващо се място на пясъка, внимателно сгъна ризата и панталона, с които беше излязъл от къщи, сложи ги там, а си облече резервните.

Вече облечен, се изкатери на стръмния бряг. Един бор, тъничък и дълъг като свещичка, полюшваше зеления си връх, сякаш поклащаше глава. Все едно че не одобряваше постъпката му. Заприлича му на Юлия Николаевна.

Озърна се, погледна пустия бряг, сините покриви на къщите по отсрещния бряг, водата, пожълтяла от залева подобно на хубав чай, и си помисли, че сега вече край, връщане назад няма и не може да има.

Михаска си спомни как в час по аритметика Юлия Николаевна най-неочаквано им беше разправила за Юлий Цезар и преминаването му през реката, наречена Рубикон. Никой не се учуди, че в час по аритметика тя говори за нещо толкова различно от аритметиката — често го правеше — и дори май така по-лесно решаваха задачите; но оттогава всички в класа започнаха да се изразяват така: „Свиридов съвсем лесно премина Рубикон“ — тоест много лесно реши задачата. Ако някой имаше да оправя двойка, подире му шепнеха: „Смело през Рубикон!“. Контролните също се наричаха Рубикон и този Рубикон го преминаваха всички, цялата войска, кой как може.

Михаска си помисли, че всичките им контролни са страхотна, страхотна дреболия в сравнение с Рубикона, който той преминаваше сега.

Представи си се с ризница, в шлем с опашка. С меч естествено. Счупи едно клонче, почисти го от листата. Ето го мечът. Отново погледна дрехите си край водата и тръгна по пътеката, извила се между боровите. Пътеката водеше към големия път.

Колкото повече се отдалечаваше от реката, от града, толкова по-леко крачеше, макар че смътната тревога някъде вътре в него не минаваше. Щом си спомнеше майка си, баща си, сърцето му се свиваше, устата му загорчаваше сякаш дъвчеше клонче — гледаше да мисли за друго...

Пътят, по който крачеше, беше доста тесен — насрещните коли едва се разминаваха между двете борови стени. Пухкав, мек прахоляк пръскаше на фонтанчетата между босите му пръсти. Нарочно си остави и обувките на брега, да няма никакви улики.

Можеше да не бърза — тези места му бяха познати. Още миналата година цялата дружина бяха ходили на поход и бяха минали оттук. Пътят излизаше към базата за сортиране — има-няма петнадесетина километра.

Михаска си правеше сметка там да се метне на някой товарен влак и да замине за Сталинград. Не му даваше мира улицата, по която в едната посока бягат черноборсаджииите да се спасят от хайката, а в другата пътуват строителите на Сталинград.

Там, в Сталинград, разбира се, няма да го вземат на работа, но поне в някой техникум... Ах, трябваше да си вземе кръщелното!

Но всичко това тепърва предстоеше. Не му се мислеше нито за бъдещето, нито за миналото.

Продължаваше да върви, гледаше наоколо, понякога навлизаше по-навътре в гората. В зеления мъх, сякаш неистински, в острата трева се мярваше по някоя гъба. Михаска белеше червената кожичка от главичките им и ги ядеше. Гъбите бяха все едни безвкусни и много-много не му харесваха. Късаше си боровинки, пръснати нарядко из гората, и си подслаждаше гъбите. На едно място видя цял храст див касис. Зрънцата висяха на цели гроздове и Михаска седна направо на тревата пред храста. Не мръдна, докато не изяде всички чепки, и все си мислеше, че сигурно касисът прилича на грозде, защото и гроздето растяло на чепки — така им беше разказвала Юлия Николаевна. Михаска никога не беше ял грозде. Затвори очи, за да си представи, че яде грозде, но само дето още повече му се дояде хляб.

Спомни си вчерашния сладолед, дето го бяха яли в градинката, и си помисли, че най-хубаво щеше да е сладоледът да не се топеше. Тогава щеше да си вземе за из път и сега щеше да си го ближе.

Взе да мръква и Михаска повече не се отбиваше от пътя в гората. Никакви коли не го задминаваха, нито идваха насреща му. Остана съвсем самичък.

Боровете се поклащаха край него, сякаш се бяха хванали на хоро и се въртяха около Михаска, полюшвайки в такт глави. А той беше сам в центъра на този кръг и всички го гледаха втренчено. Стори му се, че наистина някой го гледа иззад крайпътните храсти; дори видя как онзи, дето го гледаше, вдигна глава. Михаска спря, затаил дъх, после нерешително пристъпи напред. „Онзи“ беше едно клонче, трепнало от вятъра.

Михаска потръпна и продължи пътя си, но страхът му не мина. Тогава реши да мисли за нещо друго. Такива неща винаги му помагаша.

Докато беше светло, беше мислил за гората, за да се отърве от неприятните мисли за в къщи. Сега гората го плашеше. Щеше му се да е сред хората, в къщи.

Родителите му сигурно го търсят вече. Майка му е хукнала при Ивановна, при Сашка Свирид — да пита дали не знаят къде е.

Доядя го пак на себе си и си забрани да мисли за в къщи. Започна да се чуди за кого да мисли, за да забрави тази страшна гора: за Лиза и Катка, за училището, за Саватей или за Сашка — и изведнъж се сети за лагера.

Всяко лято ходеше в този лагер и там за първи път срещна Сашка Свирид, най-близкия си приятел.

Точно след втори клас, през ваканцията. Съветските войски тогава здравата бяха погнали фашистите, затова в лагера само за това се говореше — дали до есента войната ще свърши.

Само Сашка Свиридов си мълчеше. Тогава беше новак — говореше се, че е пристигнал отнякъде си.

По това време Сашка беше такъв кльощав, че плешките му стърчаха отзад като перки, а ако някой се сетеше да прекара желязна лъжица по ребрата му, сигурно щеше да се чуе музика. Една бродирана тюбетейка се въртеше на главата му като голяма паница и се смъкваше на ушите му — ту на лявото, ту на дясното.

На Михаска веднага му стана жал за това момче; нарече го наум мършичка, но гласно не му викаше така, защото този прякор можеше моментално да му се лепне, а Сашка и без това имаше сума прякори.

На другия ден след пристигането в лагера научиха, че Сашка страда от едно страшно и странно за момче нещастие... Веднага научиха и момчетата, всички започнаха да му се подиграват. Дори и Михаска не можа да се примири с подобен порок. Наистина, голям срам за един второкласник.

Всяка сутрин под леглото на Сашка се образуваше локва. Той ставаше, свел очи. Дружинната непрекъснато се караше, мятеше на рамо мокрия му дюшек и го просваше на най-видно място — на лагерната ограда срещу мястото на сбора.

Сашка едва се влачеше, страховито се озърташе и трепваше, ако някой го повикаше, сякаш беше откраднал нещо. Винаги беше сам. Ако ли пък някой речеше да се доближи до него, веднага бягаше. И с право, защото децата се доближаваха до него единствено, за да споменат за срама му.

Момчетата ритаха топка, а Сашка седеше на тревата малко по-встрани и ги гледаше. Веднъж Михаска го съжали, нарочно закуцука към него и му каза:

— Иди играй вместо мен, че нещо кракът ми...

Но Сашка май разбра, че Михаска го съжалява, и отказа. Отиде да бере лайкучки.

И така си караха, без да му обръщат внимание или му обръщаха само за подигравка.

Веднъж дружинната им каза, че на другия ден ще има слънчево затъмнение и който иска да го види, нека си опуши стъкълце на свещ. Сашка не беше чул за стъкълцата, както винаги се мотаеше някъде сам. Когато се върна, Михаска му каза, че на другата сутрин ще има слънчево затъмнение.

Михаска си спомни как Сашка тогава до късно не си легна. Седеше на леглото с дрехите, тревожно загледан във вечерното небе. Дойде дружинната, каза му, че разваля дисциплината и изобщо я бил измъчил до крайност. Сашка все така с дрехите припряно си легна. Дружинната се опули и му се разкрещя. Тя си беше направо малко луда онази дружинна. Но и Сашка тогава смая всичките. Рипна от леглото и учудено попита:

— Ама може ли да се съблека?

Дружинната сви рамене и на излизане тръшна вратата.

Когато Михаска се събуди на другата сутрин, Сашка Свиридов лежеше с отворени очи. Сякаш чакаше нещо.

— Какво ти става? — попита Михаска и погледна под леглото на Сашка.

Там нямаше локва.

— Нищо...

Почнаха да се будят и другите момчета, тичаха боси в коридора, протягаха се, прозяваха се...

Сашка внезапно се повдигна на лакът и високо попита без да се обръща към някого:

— Ами защо прозорците не са затъмнени?

Момчетата започнаха да се смеят.

— Не, сериозно. Нали ще има тревога? Не знаете ли? Прозорците трябва да се затъмнят.

Михаска помисли, че момчетата пак ще се засмеят, но в стаята цареше тишина. Просто всички разбраха за какво затъмняване говори.

— Сашка — каза Михаска, — това не е война. Ще има слънчево затъмнение. Луната ще закрие Слънцето, разбираш ли? Не знаеш ли?

Сашка разбра. И сведе глава в очакване на подигравките. Но всички мълчаха. Тогава Сашка вдигна очи и погледна момчетата. На Михаска му се стори, че дори не гледа тях, ами някъде отвъд тях, през тях и вижда нещо, което другите никога няма да видят и да изпитат, а той го е видял и изпитал.

После Сашка каза:

— Когато живеехме в Ленинград и беше блокадата, затъмнявахме прозорците. С черджета. Когато имаше тревога.

После излезе, че Сашка изобщо не знаел да играе футбол. Но на мача със съседния лагер го направиха капитан. И спечелиха. Въпреки че Сашка тогава три-четири пъти ритна топката.

А през есента Сашка им стана съученик.

Михаска смяташе, че мисли за Сашка, че си спомня как се е запознал с него, но не, пак излезе, че си мисли за вкъщи.

„Тогава, отначало — мислеше си той, — всички се подиграваха на Сашка. Злобно му се подиграваха, защото главите им не проумяваха как може такова голямо момче да се... Но после изведнъж спряха да му се подиграват. Всички разбраха, че това нещо не е за подигравка. Че Сашка не е виновен. Че той не носи отговорност. Стана ясно, че няма защо да му се подиграват, понеже това срамно нещо е твърде важно и сериозно. То е от блокадата. От войната.“

Страшно хитро нещо е това животът! По-рано Михаска мислеше, че най-сложното нещо на този свят е часовникът. Един ден през войната, когато майка му я нямаше, отвори раклата и измъкна часовника на баща си, подобен на глава лук, и повдигна задното капаче. Отначало не се чуваше нищо. Тогава Михаска го нави с едно копченце като малко лукче, и внезапно всичко вътре се размърда, задвижи се, разбърза се. Михаска се взираше да разбере кое от кое се задвижва, защо всичко върви, но не проумя нищо и реши, че часовникът е най-най-сложното нещо на света.

Тогава беше малък. Тогава всичко беше по-различно.

А сега... Как да се оправи в тези неща?

Защо да не може и у тях да е като у Сашка?

Може би всичко това, срамното, има и друга страна? И тя е по-важната?

Може би онова, което прави баща му, онова, заради което майка му започна работа в магазина, а Катка я хванаха, и той, Михаска, напусна къщата — може би тези неща не са точно такива, каквито му се виждат? Може би всичко става така заради някого другиго, някой друг да е виновен?

И тогава онова, което прави баща му, нека си го прави — не е виновен той, ами нещо друго, нещо, което не се вижда, нещо голямо, мъгляво, което го оправдава, освобождава го от бремето на вината? От

разбирането на това, което прави, от отговорността за това, което прави?

И тогава никой за нищо не е виновен?

И тогава никой за нищо не е отговорен?

Живей както ти се живее, граби колкото можеш, стига ти да си добре!...

Но ако е така, кой отговаря за всичко?

„Дядо Господ?“ — помисли си Михаска и се засмя. Отзад нещо изпраця и Михаска примря. Сърцето му затупа като бясно. Но отзад, отпред, наоколо нямаше нищо. Само боровете шумоляха, развълнувани от нещо.

Михаска продължи напред.

Внезапно пътят се раздвои. „Накъде?... — помисли си той. Наляво или надясно?“

Сети се за думите, които често беше чувал: „Лèви, лèви, лèви!“. Тези думи се отнасяха за победата, за това че непременно ще възтържествуваме над врага, а не лично за Михаска, не за неговите мисли и грижи, но той си повтори наум: „Лèви, лèви, лèви!“. Така си го повтори, та дори си повярва, че не крачи през гората към града, ами влиза в бой, в истинско сражение.

— Лèви, лèви, лèви! — упорито си повтори Михаска и зави наляво.

Някъде съвсем наблизно пред него, зад гората, вече се чуваха свирките на локомотивите. Сякаш подвикваха, уплашени от някого. И колкото по-високо подвикваха, толкова позабавяше крачка Михаска...

Взе да се развиделява. Над земята бавно се вдигаше мъгла. Михаска крачеше насреща ѝ, а мъглата също не го чакаше, ами бързаше да го пресрещне.

Отначало близна с белия си език краката му, после се вдигна до кръста му. Михаска сякаш влизаше във вода, но в някаква особена вода, непрозрачна и неусетна. Виждаше пътя само точно пред краката си, по-нататък всички баирчинки и дупки бяха скрити в мъглата.

Михаска бавно се потапяше в нея. И колкото повече навлизаше, толкова повече растеше и се уголемяваше и го обземаше целия онова смътно, неясно чувство, което още в началото се беше настанило в него и което така упорито беше пъдил.

Продължаваше да мисли за Сашка, но сега не го занимаваше самият Сашка, ами причината, поради която си беше спомнил за него. Сашка само го беше накарал по иначе да помисли за родителите си, в по-особена светлина, без отчаяние и злоба, някак отстрани — с нови очи да види всичкото, което се беше случило.

Недоволен от себе си, Михаска си помисли, че вече не само по иначе гледа на станалото, по-различно от преди, но и че го гледа като съвсем друг човек.

Михаска — не, Михаска не можеше да мисли така. Това бяха мисли на някакво старче. С дълга бяла брада. Има едни такива стари дядковци, дето всичко разбират и всичко обясняват.

Стана му гадно, че вече не прилича на себе си, че се е сцепил надве като борина, че се е раздвоил, разполовил. „Човек да не е борина! — мислеше си той. — Човекът не може да се разцепва.“

Трябва да бъде само той, трябва да се превърне в самия себе си.

Не е ли смешно, че искаше да избяга, да напусне? Въпреки че целта му беше сталинградското строителство. Въпреки всичко това си

беше чисто бягство и нищо друго. Никаква победа и тържество. Да напуснеш — значи да потърсиш спокойствие.

А намериш ли спокойствие, то значи, че си се предал.

Михаска видя, че вече се е зазорило. Слънцето нахлуваше през дърветата, червените му лъчи бляскаха право в очите на Михаска. И той неочаквано за себе си спря и се затича обратно.

Онази ивица небе, към която тичаше, стана прозрачна като чистите камъчета, които чаткаха в джоба му. Михаска бръкна в джоба си и стисна камъчетата в длан.

Измъкваше се от мъглата и му се струваше, че се отскубва от някакъв страшен, ласкав и лепкав звяр, който насмалко да го глътне, без да остави дори следа от него на пътя.

Майко... За първи път през тази нощ, тази дълга нощ, си помисли за нея. По-рано майка му всичко разбираше. Да не би вече нищичко да не проумява?

Не може да бъде!

Той ту тичаше, ту минаваше на бърз ход. Слънцето се издигаше на небето бавно като някое хлапе, което за пръв път се катери на дърво. Гората взе да оредява. Още един завой — и от пътя се отделя пътеката, която води към реката.

Мама, разбира се!

Той се връща при нея. Ще се прибере и ще ѝ каже всичко както трябва, ще ѝ каже каквото мисли и както го мисли.

Ще ѝ каже, че тази къща не им е притрябвала.

Че не иска да живее в такава къща.

Тя нека още малко го изчака да порасне. Тогава ще започне работа. Ще работи честно. Ще умее всичко. Не заради себе си, ами за другите.

Но ще останат да живеят там, дето бяха изкарвали цялата война и още толкова време преди войната.

Да не би да им е тясно?

Ами, много си им е хубава стаята.

А после ще се построят новите къщи. Все някога ще се построят. И над тях ще веят ветровете и ще препускат детските хвърчила от стари вестници.

Пътеката се спусна надолу към реката между боровете.

Михаска изведнъж се сети за баща си. Някакво особено чувство го обзе. Сега му беше жал за баща му. Чисто и просто жал. Съжаляваше го, защото той, толкова силен мъж, с ръце като стомана, внезапно се беше показал слаб човек, по-слаб и от майка му.

Майка му всичко разбираше, макар да се правеше, че не разбира, но баща му наистина нищо не разбира.

Или не желае да разбира.

Отново си спомни старчето — своята втора половинка — и се усмихна. Старчето беше изчезнало. Но и самият Михаска беше изчезнал.

Едно простичко математическо понятие: средно аритметично. Не можеха двама души да живеят в един. Дядото и момченцето в него се бяха събрали в него и се бяха разделили на две.

За да не остане нито единият, нито другият.

За да се появи новият човек. Зрелият човек. Не стар още, но не и млад вече.

Михаска стигна стръмния бряг. Пред него плуваше реката — грамадна сребърна риба.

Дрехите му ги нямаше на пясъка.

Михаска огледа от високото целия бряг.

На брега нямаше никого, но на моста имаше тълпа от хора. Всички гледаха една лодка. В лодката имаше някакви мъже, които потапяха дълги прътове в реката.

Михаска се успокои, както винаги в подобни мигове. Скочи на пясъка и тръгна към моста, а по пясъка оставаха следите му.

Отначало никой не му обърна внимание, после хората на моста го видяха и две малки фигурки се затичаха към него.

Позна ги веднага. Сашка и малката Лиза. Те тичаха към него и по лицата им беше изписан страх, не радост.

Стигнаха до него и спряха; той тръгна с тях и ги чуваше как тежко дишат.

Хората на моста го гледаха, от тълпата се отдели още един човек. Баща му. С военната риза без колан — като арестуван. Веднъж Михаска беше видял един арестуван войник — и той беше така, без колан.

Баща му се движеше бавно, трудно измъкваше крака от пясъка, отпуснат, прегърбен, сякаш се връщаше от тежка и продължителна работа.

Майка му тичаше, протегнала ръце към Михаска. Едва тичаше по пясъка, едва-едва, като че всеки миг щеше да падне, но не падаше, само тичаше, тичаше, тичаше към Михаска и не виждаше нищо друго.

Сграбчи Михаска, прегърна го, стисна го така, че чак го заболя, притисна го до себе си и Михаска чу тупкането на сърцето ѝ. Сърцето ѝ биеше с всичка сила, като че искаше да изхвърчи от гърдите ѝ...

Тя не плачеше, не, само по лицето ѝ, потъмняло от прахоляка, белееха две ивички — следи от изплакани сълзи.

Още и още го притискаше, прегръщаше, а той стоеше с увиснали ръце, най-сетне я прегърна — прегърна я, както отдавна не беше я прегръщал, сви се в нея и скри лице в меката ѝ коса.

Когато я пусна, видя баща си, застанал малко встрани от тях.

Погледна го и видя две дълбоки бръчки край устата му. Помисли си, че баща му не е чак толкова млад и веднага се учуди, че помисли така.

Баща му го погледна, както се гледа възрастен човек — без яд, без учудване, просто го погледна сериозно и замислено.

Михаска направи крачка към него и се спря. Стояха така един срещу друг — син и баща, родна кръв, и Михаска гледаше баща си и съвсем лекичко се усмихваше. Без обида, без омраза и отчаяние.

В усмивката му имаше само жал, скръбна жал към този едър човек без колан на ризата. После пристъпи встрани и заобиколи баща си, както се заобикаля стълб или изобщо нещо неодушевено.

Михаска вървеше с майка си към моста, зад него шумоляха и подсмърчаха Сашка и малката Лиза.

Михаска сякаш излетя нагоре като птица и погледна всичко от високото. Погледна вятъра над сините покриви. Моста с хората, които се трупаха там. Мрачния си баща, комуто много неща предстоеше да разбере. Сашка и Лиза. Самия себе си.

Не, не може самия себе си, не е възможно!

Не може да видиш земята и само себе си на нея. Повече никого. Повече нищо. Всичко наоколо съществува и не може с вълшебна пръчица да изчезне, да се стопи, да се промени.

Всичко съществува както си съществува. Няма вълшебни пръчици, няма и да има. Нито трябват.

Вълшебната пръчица беше за Михаска. Но него вече го няма в Михаска. Има един зрял човек.

Един човек, който може да се вдигне като птица и да види моста, хората там, баща си, Сашка, Лиза, себе си.

Да види всичко както си е и да го разбере.

Вървяха по дървения мост и Михаска чуваше как кънтят стъпките на Сашка и Лиза отзад.

Усети изведнъж, че дясната му ръка се е схванала. Разтвори юмрук и видя чистите камъчета. Дето вчера ги беше събрал на реката.

Камъчетата блестяха в ръката му и той виждаше дланта си през тях.

Отпусна надолу дясната си ръка — помисли си, че чистите камъчета не му трябва вече.

Отвори длан и камъчетата с леко почукване взеха да падат по моста.

Вървеше и ги сееше като семена.

Вървеше до майка си по стария паянтов мост и не се обръщаше назад.

Ако се беше обърнал, щеше да види как малката Лиза и Сашка събират чистите камъчета, които той хвърля.

И през тях гледат към слънцето.

И се усмихват.

Защото ако през чистото камъче погледнеш към водата, то ще стане синьо, ако погледнеш тревата — ще стане зелено, ако погледнеш облаците — ще стане бяло.

А погледнеш ли към слънцето, камъчето ще стане късче слънце и дори ще те опари.

Много особено камъче...

1967

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.